

BISMIL'LAHI'R-RAHMANI'R-RAHIM

LIBRI MBI THEMELET E BESIMIT

Imam Gazali

Prishtinë 2017

Ihjaü Ulumid-din
Ringjallja e diturive fetare
Imam Gazali

Titulli i origjinalit:
Kitabu Kavaidi'l-Akaid
Libri 2

Përgatiti dhe përktheu
Is'hak Shala dhe Abdullah B. Ferizi

Lektor:
Shenaj Zeneli

PËRMBAJTJA

INTERPRETIM I BESIMIT TË EHLI-SUNNETIT LIDHUR ME KELIMEI SHEHADET - KUSHTIN E PARË TË ISLAMIT	5
DHATI I TIJ I PASTËR.....	7
I GJALLI (<i>el-Haj</i>).....	9
I GJITHËDIJSHMI (<i>el-Alim</i>).....	9
VULLNETI I TIJ	10
TË DËGJUARIT DHE TË SHIKUARIT E TIJ	11
TË FOLURIT E TIJ	11
VEPRIMI I TIJ	12
PJESA E DYTË E SHEHADETIT	13
NGRITJA GRADUALE NË UDHËZIM DHE RENDITJA E GRADAVE TË BESIMIT	17
TE'VIL	57
DËSHMITË E QARTA TË BESIMIT.....	61
KUSHTI I PARË.....	63
KUSHTI I DYTË.....	75
KUSHTI I TRETË	83
KUSHTI I KATËRT	97
IMANI DHE ISLAMI.....	105
KUPTIMI GJUHËSOR I SHPREHJEVE IMAN E ISLAM	106
PËRDORJA E SHPREHJEVE <i>IMAN</i> E <i>ISLAM</i> NË SHERIAT ...	107
ROLI I IMANIT DHE ISLAMIT NË DYNJA E NË AHIRET	113

Kapitulli i parë

INTERPRETIM I BESIMIT TË EHLI-SUNNETIT LIDHUR ME KELIMEI SHEHADET - KUSHTIN E PARË TË ISLAMIT

Me ndihmën e Allahut, themi:

Hamd i takon vetëm Allahut Teala, Atë e lavdërojmë dhe Atë e falënderojmë.

Allahu është krijuesi i çdo gjëje. Ai, pasi zhduk, prapë krijon. Ai bën atë që Ai do. Ai është krijues dhe zotërues i Arshit madhështor. Ai i udhëzoi robët e mirë në rrugë të drejtë. Atyre që dëshmojnë njëshmërinë e Allahut Teala (*tevhid*), me mirësitë e Tij e ruan besimin e tyre nga terri dhe dyshimi.

I drejtoi që t'i përshtaten të Dërguarit të Tij, Muhammedit s.a.v.s., dhe i udhëzoi të ndjekin as'habët fisnikë të Resulallahut s.a.v.s., të cilëve u shfaqi *Dhatin* (Qenien) e Tij dhe *ef'al*-in (veprat) e Tij në zemrat e tyre. Këtë nuk mund ta kuptojë askush, pos atij që është plotësisht i dorëzuar e dëgjon me zemër të qetësuar.

I njoftoi robët e Tij se Ai është Allahu, Një dhe i Vetmi, që nuk ka ortak, që është i veçantë dhe që nuk ka si Ai. I njoftoi se gjithçka i drejtohet Atij dhe asgjë nuk mund ta kundërshtojë, se është i Vetmi dhe nuk ka zotëra të tjerë, se ekziston gjithmonë dhe se asgjë nuk ka ekzistuar para Tij.

Ai i njoftoi robët e Tij se është i Gjithmonshmi dhe nuk ka fillim, ekziston gjithmonë dhe nuk zhduket, është i Përhershmi dhe nuk ka mbarim, është i Pandryshueshmi dhe nuk ka ndërprerje, është i vazhdueshëm:

“Ai është i pari që s'ka fillim dhe i fundit që s'ka mbarim, i dukshmi dhe i padukshmi, dhe Ai është më i dijshmi për çdo gjë.” 57-Hadid: 3

DHATI I TIJ I PASTËR

Ai nuk ka trup në formë, nuk ka përmbajtje të kufizuar që të paramendohet. Asnjë formë nuk është e ngjashme me Të, as për kah krahasimi as për kah mundësia e veprimit. Ai nuk është materie dhe materia nuk mund të bashkohet me Të; nuk është dukuri e as dukuria nuk mund të ndërlidhet me Të. Ai nuk përngjanë me asgjë që ekziston, dhe asgjë që ekziston nuk i përngjanë Atij.

Asgjë nuk i shëmbëllen Atij. 42-esh-Shura: 11, e as që Ai shëmbëllen në diçka, e as që mund ta mbërthejnë dimensionet. Nuk e përfshijnë bile as Toka e qiejt, bashkë.

Ai posedon Arshin në mënyrën që Vet e tregon në Kur'an, dhe me kuptim që Ai vet ia jep. Arshi nuk e bartë Atë, porse Arshi dhe bartësit e Arshit barten me ndihmën e Fuqisë së Tij. Ai është i lartësuar përtej edhe Arshit edhe qiejve, dhe përtej gjithçkaje, dhe kjo me një lartësim që as nuk e afron më shumë Atë me Arshin dhe qiejt, e as që e largon nga Toka. Ai është i ngritur shumë shkallë përtej Arshit dhe qiejve, por edhe përtej thellësive të fundme të Tokës, dhe në të njëjtën kohë është më së afërti gjithçkaje që ekziston.

Njeriut, Ai i është më afër se damari i qafës së vet, dhe i është dëshmitar i të gjithave. Afërsia e Tij nuk është si afërsia e ndonjë materie siç nuk është materie as Dhati (Qenia) i Tij. Ai nuk kalon përmes asgjëje, dhe asgjë nuk mund të kalojë përmes Tij.

Ai është përtej mundësisë që Ta përfshijë hapësira, njëjtë siç është përtej mundësisë që ta kufizojë koha. Ai ka qenë edhe para se të krijojë hapësirën dhe kohën, e edhe tash është në gjendjen në të cilën ka qenë gjithmonë.

Me cilësitë e Tij, Ai dallon nga krijesat e Tij. Në Dhatin e Tij nuk është askush tjetër përpos Tij, dhe Dhati i Tij nuk është askund tjetër jashtë Tij. Ai është përtej ndryshimit. Asnjë ngjarje nuk ndikon në Të, e as që i afrohet Atij ndonjë dukuri. Ai është përherë në cilësitë e përsosura dhe madhështore të Lartësisë së Tij, dhe është i pastër nga ndryshimet. Në cilësitë e Veta të përsosura, Atij nuk i duhet kurfarë plotësimi.

Në ahiret, ekzistimi i Dhatit të Tij do të bëhet i kuptueshëm për mendjen dhe i dukshëm për syrin e besimtarëve, si dhuratë prej Tij. Shikimi i Fytyrës së Tij të Bukur do të jetë kompletim i bereqeteve të Tij ndaj besimtarëve.

I GJALLI (*el-Haj*)

Allahu Teala është i gjallë. Ai është i fuqishëm (*el-Kadir*), mbizotërues ndaj çdo gjëje (*el-Xhebbar*), që mposht gjithçka (*el-Kahhar*). Nuk e zë dremitja, as gjumi. Nuk i është ekspozuar vdekjes, as asgjësimit. Në duart e Tij është pushteti, fuqia, fitorja, krijimi dhe përcaktimi. Në dorën e Tij janë të gjitha krijesat, të dukshme e të padukshme. Ai është i vetmi që krijon, vetëm Ai jep urdhër. Ai i krijon edhe krijesat edhe veprat e krijesave. U përcakton riskun dhe kohën e qëndrimit në dynjallëk. Askush nuk mund t'i ikë Dorës së Tij, e as zhvillimi i ngjarjeve nuk mund t'i largohet Fuqisë së Tij. Manifestimet e gjithëfuqisë së Tij nuk mund të numërohen dhe dituria e Tij është e pafund.

I GJITHËDIJSHMI (*el-Alim*)

Ai i di të gjitha, hollësisht. Dijes së Tij nuk mund t'i shmanget asnjë veprim në gjithësi. Ai di çdo gjë - të fshehtat tona dhe veprimet e hapura. Dija e Tij përfshinë tërë ekzistencën. Ai di edhe për lëvizjen e milingonës së zezë nëpër gurin e zi, në natë të errët. Di për lëvizjen e secilës grimcë në ajër. E njeh edhe të zbuluarën edhe të fshehtën. Di edhe për ndjenjat më të thella, dhe e di se kah rrjedhë secili mendim dhe secila fshehtësi. Ai i di të gjitha me diturinë e Tij qysh në *ezel*, e jo që në Dhatin e Tij lajmërohet dituri e re si pasojë e kalimit të krijimit nga një gjendje e vjetër në një gjendje të re.

VULLNETI I TIJ

Ngjarjet ndodhin dhe udhëhiqen me vullnetin e Tij. Asgjë nuk ndodh në gjithësi, as pak e as shumë, as e vogël e as e madhe, as e mira as e keqja, as e dobishmja as e dëmshmja, as imani as qyfri, as pranimi as mohimi, as fitorja as humbja, as nënshtrimi as kryengritja - pa vullnetin dhe përcaktimin e Tij, pa urtësinë dhe dëshirën e Tij. Çka Ai do, ajo ndodhë, e çka Ai nuk do, ajo nuk ndodhë. Pa vullnetin e Tij nuk ndodh as shikimi i syrit e as mendimi i befashëm. Ai është në fillim dhe në fund të gjithçkaje. Ai bën atë që Ai do. Urdhri i Tij nuk mund të refuzohet, kurse përcaktimi i Tij nuk mund të pengohet. Njeriu nuk mund t'i shpëtojë kryengritjes së vet ndaj Tij pa udhëzimin dhe rahmetin e Tij, e as nuk mund të mbledh fuqi t'i nënshtrohet, pa vullnetin dhe dëshirën e Tij.

Sikur të mblidheshin të gjithë njerëzit dhe xhinët, të gjitha melaqet dhe shejtanët, që të lëvizin ose të ndalin vetëm një atom, nuk do të mund ta bënin pa vullnetin dhe dëshirën e Tij. Vullneti i Tij manifestohet, nga Dhata i Tij, përmes cilësive të Tij. Kjo është veçori e Tij e përhershme. Qysh në *ezel*, Ai deshi që gjëra të caktuara të ndodhin në kohën e përcaktuar nga Ai. Ato edhe ndodhën në kohën e caktuar qysh në *ezel* nga Ai, as më herët e as më vonë, por ndodhën pikërisht në kohën për të cilën Ai kishte dijëni, dhe ndodhën kur Ai deshti, pa ndryshim. Ai i përcakton gjërat, jo sipas nevojës ose kërkesës së kohës, prandaj një veprim nuk e preokupon, e të mos ketë kohë për tjetrin.

TË DËGJUARIT DHE TË SHIKUARIT E TIJ (*es-Semi* dhe *el-Basir*)

Allahu Teala dëgjon e sheh gjithçka, edhe pëshpëritjen më të vogël. Atij nuk mund t'i shmanget asnjë zë e të mos e dëgjojë, syrit të Tij nuk mund t'i ikë asgjë, sado e imët të jetë. Dëgjimin e Tij nuk e pengon distanca, shikimin e Tij nuk e pengon terri. Për shikimin e Tij nuk duhet bebëza as kapaku i syrit, e për dëgjimin e Tij nuk duhen kanale të dëgjimit as lapra të veshit, njëjtë siç di pa zemër e tru, kapë pa gjymtyrë dhe krijon pa vegla. Cilësitë e Tij nuk janë si cilësitë e krijesave, Dhati i Tij nuk është si dhati i krijesave.

TË FOLURIT E TIJ

Ai flet; urdhëron e ndalon, premtan e kërcënon. Kjo është cilësi gjithmonë ekzistuese (*ezal*) në Dhatin të Tij, dhe nuk është e ngjashme me të folurit e krijesave, njëjtë siç nuk është Dhati i Tij i ngjashëm me dhatin e krijesave. Ai nuk flet me zë që paraqitet me rrymim të ajrit ose lëvizje të telave të zërit, ose me bashkim të buzëve a lëvizje të gjuhës. Kur'ani, Tevrati, Zeburi e Inxhili janë libra të Tij, shpallur pejgamberëve të Tij. Kur'ani mësohet me gjuhë, shkruhet në musafe e ruhet në zemra, e krahas kësaj, është cilësi gjithmonë ekzistuese në Dhatin e Tij, prandaj nuk copëtohet e nuk ndahet kur bartet në zemra e letra. Musa a.s. e dëgjoji të folurit e Tij pa zë, njëjtë siç do ta shohë besimtari Dhatin e Tij në ahiret, pa materie e formë. Cilësitë e Allahut Teala si dëgjimi, shikimi, vullneti e të ngjajshme, nuk janë aftësi të Dhatit, por janë cilësi gjithmonë ekzistuese me Dhatin e Tij.

VEPRIMI I TIJ

Gjithçka pos Cilësive dhe Dhatit të Allahut Teala është krijuar me veprimin e Tij, ka krijuar me drejtësi, në mënyrën më të bukur, më të përsosur, më të plotë e më të drejtë; Ai është i drejtë në veprim, i drejtë në gjykim. Drejtësia e Tij nuk krahasohet me drejtësinë e robëve të Tij, sepse njeriu gabon, e Allahu nuk gabon. Gjithçka pos Tij - njeriu, xhini, shejtani, melaqja, qiejt e Toka, kafsha e bima, krijesat organike dhe joorganike, ato që kuptohen me mendje dhe ato që njihen me shqisa, të gjitha janë krijim i Tij. Në *ezel* ka qenë vetëm Ai dhe askush pos Tij, më pas Ai krijoi krijesat e veta, që të shfaqë gjithëfuqinë e Tij, të realizojë atë që Vet do dhe ta bëjë të vërtetë fjalën e Tij qysh nga *ezeli*, e jo që për këtë ka nevojë apo që është e domosdoshme. Ai krijon dhe urdhëron nga mirësia e Tij, jo pse i duhet. Ai dhuron bereqete të ndryshme nga mirësia e Tij, jo pse është i obliguar. Ai dhuron të mira e bukuri, ani pse është në gjendje që robët e Tij t'i dënojë dhe t'i sprovtojë me dhimbje, e edhe sikur ta bënte këtë, prapë kjo do të ishte e drejtë, e jo e shëmtuar dhe e padrejtë. Ai i shpërblen robët e Tij besimtarë për nënshtrimin e tyre nga fisnikëria e Tij dhe për shkak të premtimit, jo pse e ka obligim. Nga Ai nuk i bëhet padrejtësi askujt, dhe askujt asgjë Ai nuk i ka borxh. Obligimin e robëve dhe të drejtën e Tij që robët t'i nënshtrohen Atij, Ai e shfaqti përmes peygamberëve a.s., e nuk e la të vetëkuptohet. I dërgoi peygamberët, e vërtetësinë e tyre e dëshmoi me *mu'xhize* (mrekulli) të hapura, kurse ata përcollën urdhrat dhe ndalesat e Tij, premtimin dhe kërcënimin e Tij, e atë që e sollën peygamberët, është bërë obligim ta besojnë njerëzit.

PJESA E DYTË E SHEHADETIT

Ai e dërgoi një Pejgamber analfabet nga Kurejshët, Muhammedin s.a.v.s., me porosi për të gjithë - arabë dhe jo-arabë, xhinë dhe njerëz, e me Sheriatin e tij i shfuqizoi sheriatet e mëparshme, përpos pjesëve të tyre që i rikonfirmoi. Muhammedit s.a.v.s., i dha përparësi mbi pejgamberët tjerë dhe e bëri njeriun më të nderuar. Dëshminë e besimit për pranimin e *tevhidit* me shqiptimin e fjalëve: ***La ilahe ilallah***, Ai e bëri dëshmi jo të plotë nëse kësaj nuk i shtohet edhe dëshmia për Resulallahun s.a.v.s., me shqiptimin edhe të: ***Muhammedun resulallah***.

Ai i obligoi njerëzit t'i besojnë të gjitha ato që Resulallahu s.a.v.s., i lajmëroi në lidhje me çështjet e dynjallëkut dhe ahiretit. Pas vdekjes, njeriut nuk do t'i pranohet besimi nëse nuk e beson lajmërimin e Resulallahut s.a.v.s., si vijon:

1. Pyetjet e melekëve Munkir dhe Nekir

Këta janë dy melekë të rreptë dhe të tmerrshëm. Do të ulen pranë të vdekurit, i cili në atë kohë do ta ketë shpirtin në trup, dhe do ta pyesin:

- Kush është Rabbi yt, cila është feja jote, kush është pejgamberi yt?

Këto pyetje janë provimi i parë pas vdekjes.

2. Vuajtja në varr

Njeriu duhet të besojë në dënimin e varrit, që përcaktimi i Tij është i drejtë, edhe për trupin edhe për shpirtin, ashtu siç Allahu Teala do.

3. Mizan (peshorja)

Gjithashtu duhet besuar në *Mizan*, i cili i ka dy tasa dhe një dorëz, e që është më i madh se shtresat e qiejve dhe Toka. Në të, me fuqinë e Allahut, do të maten veprat. Atë ditë do të llogaritet pesha sa një kokërr orizi, bile sa një grimcë, me qëllim që të vihet drejtësi e plotë. Veprat e mira, të shkruara, do të vendosen në formë të bukur në tasin prej nuri, e ky tas, me rahmetin e Allahut, do të mbipeshojë në mizan, përshtatshëm gradave të besimtarëve tek Allahu Teala. Veprat e këqija, të shkruara, do të hudhen si shëmti në tasin e errët, e ky tas, do të peshojë në atë drejtim.

4. Sirat (ura)

Duhet besuar që *Sirati* është hak (i vërtetë), e kjo është një urë mbi xhehenem, më e mbrehtë se thika, më e hollë se fija e flokut. Në të, me caktimin e Allahut, këmbët e qafirrit do të dridhen, e kjo do ta rrëzojë në zjarr, derisa këmbët e besimtarit do të forcohen, me rahmetin e Allahut, dhe ai do të kalojë në xhenet - shtëpinë e tij të përhershme.

5. Havdh (pellgu)

Duhet besuar *Havdh*-in e Muhammedit s.a.v.s., nga ku besimtari (*mumin*) do të pijë para hyrjes në xhennet, pasi ta kalojë Siratin. Kush pi një gëllënjë nga aty, kurrë nuk do të ketë etje. Gjerësia e tij është sa një muaj rrugëtim. Ujin e ka më të bardhë se qumështi e më të ëmbël se mjalta. Rreth tij ka ibrikë sa ka yje në qiell. Në të rrjedhin dy përronj nga lumi Kevther, që gjendet në xhennet.

6. Llogaria

Duhet besuar në llogaridhënie, dhe në kategoritë e ndryshme të njerëzve në të, prej atyre me të cilët do të debatohet dhe atyre të cilët do të falen, dhe që disa dë të hynë në xhennet pa dhënë llogari, e këta janë *mukarrebun-ët*. Kur të pyet ndonjë nga profetët e Tij, do ta pyes rreth (zbatimit të) shpalljes, qafirët do t'i pyes për shkakun e mohimit, bidatxhinë do ta pyes për arsyen pse u larguan nga sunneti, e besimtarët do t'i pyes për veprat tyre.

7. Dalja nga xhehenemi

Duhet besuar që besimtarët do të dalin nga xhehenemi pas dënimit. Me rahmetin e Allahut, asnjë besimtar nuk do të mbetet përgjithmonë në xhehenem.

8. Shefati

Duhet besuar në *Shefat* - ndërmjetësimin e pejgamberëve, alimëve, shehidëve dhe muminëve, varësisht respektit dhe pozitës që kanë te Allahu Teala, e nëse mbetet ndonjë besimtar pa ndërmjetësues, edhe ai nxirret nga xhehenemi, me rahmetin e Allahut, sepse besimtari nuk do të lihet në xhehenem përgjithmonë. Nga xhehenemi do të dalë secili që në zemër ka pasur iman, qoftë edhe sa grimca.

9. Vlera e as'habëve

Duhet besuar në vlerën e as'habëve r.a., dhe në renditjen e tyre, dhe që pas Resulallahut s.a.v.s., njeriu më i virtytshëm është Ebu Bekr r.a., pastaj Omeri r.a., më pas Osmani r.a., e pastaj Alia r.a..

Për të gjithë as'habët duhet pasur mendim të mirë dhe ata duhet lavdëruar ashtu siç i lavdëron Allahu Teala dhe Resuli i Tij, s.a.v.s..

Për të gjitha këto përmenden hadithet që i dëshmojnë. Kush i beson të gjitha këto me bindje të plotë, ai llogaritet si ndjekës i të vërtetës dhe ndër ata që i përmbahen sunnetit, dhe largohet nga grupi i atyre që janë në humbje dhe nga bidatxhitë. Allahun e lusim që me rahmetin e Tij të forcojë bindjen tonë dhe të na japë qëndrueshmëri në fe, neve e të gjithë myslimanëve, e Ai është Rahman dhe Rahim. Salat dhe selam qoftë mbi Muhammedin s.a.v.s..

Kapitulli i dytë

NGRITJA GRADUALE NË UDHËZIM DHE RENDITJA E GRADAVE TË BESIMIT

Dije, ato që i përmendëm gjatë shpjegimit të besimit duhet t'i ofrohen fëmijës në fazën e parë të zhvillimit të tij, dhe që të gjitha këto t'i mësojë përmendësh. E më pas, derisa rritet, vazhdimisht i zbulohen kuptimet e gjithë kësaj, një nga një.

Në fillim pra i memorizon, më pas i kupton, e më pas i beson, dhe kështu fiton bindje të plotë dhe fillon që të gjitha ato t'i pranojë si të vërteta. E gjitha kjo te fëmija ndodh pa nevojë për dëshmi. Allahut Teala e hap zemrën për iman qysh në fazën fillestare të zhvillimit të besimtarit, dhe pa nevojë për dëshmi të veçantë, besimtari e pranon të vërtetën. Si mund dikush të kundërshtojë këtë, kur i gjithë besimi i njerëzve të rëndomtë bazohet vetëm në imitim (*taklid*) dhe nga ndikimet e asaj që dëgjojnë.

Besimi që vjen vetëm nga imitimi në fillim është i dobët dhe mund të humbet kur ndeshet me kundërshti.

Prandaj është e domosdoshme që të forcohet, si te fëmija si te i rrituri, ashtu që nga i paqëndrueshëm, të bëhet besim i qëndrueshëm. E besimi nuk forcohet me mësimin e kelamit për argumentim e polemikë, por me angazhim në mësim të Kur'anit dhe në leximin e tefsirit të tij, në kuptimet e haditheve dhe në vazhdimësi me ibadete.

Besimi i tij do të bëhet gjithnjë e më i fortë përmes dëshmimeve Kur'anore, përmes porosive që do t'i pranojë nga hadithet, përmes nurit të ibadeteve të tij të cilat shndërrisin pasi ky t'i ketë bërë, përmes dobisë që ndjen në zemër pasi t'i sheh njerëzit e mirë dhe të shoqërohet me ta, e që nga pamja e tyre, tiparet e tyre, të folurit e tyre, merr shije në adhurimin e Allahut, dhe në frikën ndaj Tij. Kështu, mësimi i parë do t'i jetë sikur hudhje e farës në zemër, kurse këto veprime sikur ujitje dhe kultivim, deri sa nga ajo farë të zhvillohet bima, të forcohet dhe të rritet në pemë të lartë e të fortë, me rrënjë në zemër, e me degët lartë në qiell. Ai duhet të ruhet mirë nga kelami dhe polemika. Sepse polemika do ta shqetësojë më shumë se që do ta qetësojë, dhe do t'i japë atij më shumë rrëmujë se sa përmirësim.

Orvatja për të forcuar besimin me polemikë i ngjanë goditjes me çekiç të çeliktë në trung druri, për ta shtrënguar drurin. Ai që mundohet të shtrëngojë drurin duke e goditur me çekiç të çelikut është përballë rrezikut për ta thyer atë dru. Të mjaftojnë besimi dhe njohja jote; nuk ke nevojë të kërkosh dëshmi tjetër.

Kur krahason besimin e kelamxhive dhe atyre që bëjnë polemikë me besimin e të mirëve dhe të devotshmëve nga njerëzit e rëndomtë, do të shohësh që fuqia e bindjes së njerëzve të rëndomtë është si një mal i lartë të cilin nuk mund ta lëvizin as fatkeqësitë natyrore, derisa besimi i kelamxhive dhe atyre që bëjnë polemikë është si një fije e varur në ajër, të cilën era e bart andej e këndej.

Përrjashtim nga kjo bën ai prej tyre që dëgjon një dëshmi të besimit, e me *taklid* (imitim) e pranon, njëjtë siç ka pranuar me imitim edhe besimin, sepse në *taklid* nuk ka dallim mes pranimit të dëshmisë dhe pranimit të asaj që po dëshmohet.

Mësimi për dëshmitë dhe dëshmitë e nxjerra nga polemika janë dy gjëra të ndryshme. Nëse fëmija, në fazën e parë merr këso bindje të forcuar, kur të rritet e të bëhet burrë, nëse merret me fitimin e dynjallëkut natyrisht që nuk di gjëra tjera, e më pas nuk i qelet asgjë tjetër, megjithatë ai do të shpëtojë në ahiret me kaq, me besimin e pasuesve të së vërtetës (*ehl-i hak*), sepse sheriati nuk i detyron njerëzit e rëndomtë më shumë se bindja e plotë në të jashtmen e këtij besimi. Sa i përket kërkimit të argumenteve dhe angazhimit në renditjen e tyre, ata me këtë nuk ngarkohen aspak. E nëse dëshiron të jetë në rrugë të ahiretit, dhe me ndihmën e Allahut Teala angazhohet në veprime të mira, vazhdon në devotshmëri, përmbanë nefsin nga kërkesat dhe merret me vetëdisiplinë e me luftë kundër epshit, për shkak të kësaj vendoset nur në zemrën e tij si realizim i premtimit të Allahut Teala, e përmes këtij nuri hapen dyert e udhëzimit (*hidajet*), dhe i zbulohen të vërtetat e këtij besimi.

Prandaj Allahu Teala thotë:

“Ata që luftojnë për çështjen Tonë, sigurisht, Ne do t’i udhëzojmë drejt udhëve Tona. Vërtet, Allahu është me punëmirët!” 29-Ankebut: 69

Ky është një xhevahir i çmuar, qëllim i imanit të siddikëve dhe evlijave. Në këtë aludon termi *sirr* (fshehtësi), që ka lënë gjurmë të përjetshme në zemrën e Ebu Bekrit r.a., duke e bërë më të mirë se njerëzit tjerë. Zbulimi i këtyre fshehtësive i ka gradat e veta, përshtatshëm gradave të luftës me nefsin dhe gradës së batinit (gjendjes së brendshme), si edhe përshtatshëm shkallës së pastrimit të çdo gjëje nga zemra përveç Allahut Teala, dhe ndriçimit të saj me nurin e bindjes së fortë (*jekin*).

Ky është si ndarja mes njerëzve në njohjen e të fshehtave të mjekësisë, fikhut ose diturive tjera. Dallimi vjen nga mundi i investuar dhe nga dallimet në mendjemprehtësi. Siç nuk janë të limituara dallimet në ato njohuri, nuk janë të limituara as dallimet në zbulimin e këtyre fshehtësive.

ÇËSHITJE 1

Nëse ti pyet:

A është dituria e kelamit dhe e debatimit e papëlqyer (mekruh) siç është dituria e astrologjisë? Apo është e lejuar (hallall), apo e rekomanduar (mendub)?

dije se në këtë drejtim njerëzit e teprojnë në mënyra të ndryshme. Ka të tillë që deklarojnë se dituria e kelamit është *bidat* (risi) dhe që është haram. Më mirë është për njeriun të dalë para Allahut Teala me çdo lloj gjynahu pos shirkut, se sa të dalë si kelamxhi. Ka edhe të tillë që deklarojnë se dituria e kelamit është *vaxhib* (detyrim) *farzi kifaje*, bile edhe *farzi ajn*, dhe se kjo është më e vlefshme dhe rruga më e lartësuar për afrim Allahut, sepse kelami mëson tevhidin dhe mbronë fenë. Dijetarët e hadithit nga gjeneratat e para si Sufjani Sevri, Ahmed b. Hanbel, Malikiu dhe Shafiu e konsiderojnë kelamin haram.

Ibn Abdul-A'la tregon:

“E kam dëgjuar Shafiun kur fliste me Hafis el-Ferdin, që ishte kelamist mu'tezeli, se si i tha se më mirë është për njeriun të dalë para Allahut Teala i ngarkuar me të gjitha gjynahet pos shirkut, se sa të dalë si kelamxhi. E nga Hafsi dëgjova diçka që unë nuk mund ta them.”

Shafiu gjithashtu thotë:

“Nga kelamxhitë dëgjova aso fjalë, që nuk kam besuar se një mysliman i thotë. Për njeriun është më mirë të sprovohet me gjithçka që Allahu Teala e ka ndaluar pos shirkut, se sa të provojë kelamin.”

El-Kerabisi tregon se si Shafiun e pyetën për një çështje rreth kelamit, e ky u zemërua dhe tha:

“Për këto çështje pyetni Hafis el- Ferdin dhe shokët e tij; e inshallah shkatërrohen!”

E kur Shafiu u sëmur, i erdhi Hafs el-Ferdi dhe e pyeti:

- *A më njeh?*, e Shafiu i tha:

- *Ti je Hafis el-Ferdi! Allahu mos të ruajt e mos të mbrojtë deri sa nuk bën teube!*

Gjithashtu ka thënë:

“Sikur ta dinin njerëzit se sa ka të keqe në kelam, do të iknin prej tij, si prej luanit!”

E, ka thënë edhe:

“Kur e dëgjon dikë të thotë që emri është njëjtë si i emërtuari, dëshmo që ai është një kelamxhi pa fe.”

Za'ferani tregon që Shafiu ka thënë:

“Dënimi im për kelamxhitë është të goditen me degë të hurmes, të dërgohen nëpër fshatra e sheshe, dhe të thuhet:

- *Ky është dënimi për ata që e lanë Kur'anin dhe sunnetin e pejgamberit, e filluan të mirren me kelam!”*

Ahmed b. Hanbel ka thënë:

“Ai që merret me kelam kurrë nuk do të shpëtojë dhe vazhdimisht është në dyshim.”

Ai ka qenë aq i ashpër në gjykimin e kelamit, sa që u largua nga Haris Muhasibi, përkundër modestisë dhe devotshmërisë së këtij, sepse ky shkroi një libër për të kundërshtuar bidatxhitë, duke i thënë:

“Mjerë ti, për t’i kundërshtuar me dëshmi, i vendose fjalët e tyre në libër. Me punën tënde i nxite njerëzit që t’i studiojnë dhe të mendojnë për to, e kjo i nxiti që vet të gjykojnë për ato gjëra të dyshimta!”

Imam Ahmedi gjithashtu ka thënë:

“Kelamxhitë janë të pa fe.”

Imam Malikiu, ka thënë:

“Çka mendon, po t’i vie atij dikush më i aftë në argumentim, a do ta linte ky besimin e tij secilën ditë për besim të ri?” [Ka dashur të thotë se, nëse nuk i përmbahemi *usulit fikh*, vazhdimisht i përshtatemi atij që është më i aftë në argumente, e kjo nënkupton që secilën ditë të ndërrojmë besimin!]

Imam Malikiu gjithashtu ka thënë:

“Bidatxhisë dhe sektarëve nuk u lejohet të dëshmojnë!”

Njëri nga nxënësit e tij, duke e shpjeguar këtë, thotë:

“Me ‘sektar’ ka menduar kelamxhitë, të cilit do medh’heb qofshin.”

Ebu Jusuf ka thënë:

“Kush kërkon dituri në kelam, del prej feje.”

Hasani Basriu ka thënë:

“Mos debatoni me kelamxhitë, mos rrini me ta, e mos i dëgjoni!”

Dijetarët e hadithit nga gjeneratat e para kishin pikëpamje të njëjta ne këtë çështje. Në fletët e tyre mund të gjenden shumë kritika për kelamin. Ata thonë:

“As’habët kanë qenë njohësit më të mirë të thelbit të gjërave dhe folësit më të shkathtë, e prapë për kelam kanë heshtur, sepse e kanë ditur të keqen që lind prej saj; sepse Resulallahu tha:

- Ata që hyjnë në biseda të mërzitura dhe debatime të panevojshme, do të shkatërrohen; dhe e përsëriti tri herë.”

Si dëshmi ata përmendin edhe faktin që, po të ishte kjo pjesë e fesë, Resulallahu s.a.v.s., do t’i urdhëronte as’habët të veprojnë, do t’ju fliste për rëndësinë e saj, do t’ua mësonte rrugën për këtë, dhe do t’i lavdëronte ata që posedojnë atë aftësi, njëjtë siç i ka mësuar për pastrim pas nevojës trupore ose siç u ka mësuar të drejtën trashëguese, e pastaj i lavdëronte ata që të njëjtën ua mësojnë të tjerëve.

E pos kësaj, kur është fjala për kaderin, Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Hesht për kaderin!”¹

Këto ishin sjelljet e as’habëve r.a., e të shtohet diçka në atë që të mëson mësuesi është tradhti dhe padrejtësi. As’habët janë mësuesit dhe prijësit tanë, e ne jemi nxënësit dhe pasuesit e tyre. Pra, këto ishin dëshmitë e atyre që kundërshtojnë kelamin dhe debatimin. E kur është fjala për dëshmitë e atyre që inkurajojnë kelamin, ata thonë:

¹ Hadithi është përmendur në *Librin për Diturinë*.

Nëse ajo prej së cilës duhet ruajtur dhe që duhet evituar në kelam janë vet shprehjet si *xhevher* (esenca) apo *aradh* (shenja) e të ngjashme, sepse janë shprehje të huaja e të specializuara të cilat as'habët nuk e kanë pasur zakon t'i përdorin, atëherë shpjegimi është shumë i thjeshtë: nuk ka asnjë dituri e që në të të mos jenë futur në përdorim shprehje të reja, të specializuara, me qëllim të shpjegimit. Këto i kemi në hadithe, tefsir e fikh. Sikur as'habëve t'u përmendeshin termet si *nakdh* (kundër), *kesr* (copëtoj), *terkib* (bashkim), *ta'dija* (zhvendos), *fesad-i vaz* (intrigë me vaz) dhe çështje tjera tek të cilat arrihet me analogji, ata nuk do t'i kuptonin. Prandaj, futja e shprehjes së re me qëllim të tregimit të kuptimit të dëshiruar është e drejtë, siç është i drejtë zbulimi i veglave të reja, me forma të reja, që të përdoren për qëllime të lejuara. Nëse ajo prej së cilës duhet ruajtur dhe që duhet evituar janë vetë kuptimet e këtyre shprehjeve, ne me ato nuk mendojmë asgjë tjetër pos njohjes së dëshmive për krijimin, njëshmërinë e Krijuesit dhe natyrën e cilësive të Tij, si qëndron në shariat. Si mund të llogartitet haram dëshmia që shërben për njohje të Allahut Teala? Nëse ajo prej së cilës duhet ruajtur dhe që duhet evituar janë heshtja e kundërshtarit duke treguar dëshmi, fanatizmi, zënkat dhe urrejtja, tek të cilat mund të shpie angazhimi në kelam, atëherë është e qartë që kjo është e ndaluar dhe që nga kjo duhet mbrojtur dhe distancuar. Njëjtë edhe me arrogancën, mendjemadhësinë, dyfytirësinë dhe dëshirën për dominim, prej të cilave gjithashtu duhet distancuar, e që mund të paraqiten tek dituritë e hadithit, tefsirit e fikhut. Megjithatë, nuk mund të ndalohen këto dituri, për shkak të ndalesave të tilla.

Si mund të pengohet përpjekja për ta paraqitur dëshmi për njëshmërinë e Krijuesit - Allahut? Allahu Teala thotë:

“Thuaj: ‘Sillni argumentet tuaja’,” 27-Neml: 64,

si edhe:

“Por Allahu ishte Ai që zbatoi çështjen e kryer tanimë, e të shkatërrojë me argument atë që u shkatërrua dhe ta bëjë të jetojë me argumente atë që jetoi.” 8- Enfal: 43,

“ju nuk keni asnjë argument për këtë...” 10-Junus: 68,

“Thuaj: ‘Allahu ka argument të qartë dhe po të donte Ai, të gjithëve do t’ju udhëzonte në rrugë të drejtë’.”

6-En’amë: 149,

“A nuk ke dëgjuar ti për atë që u fjalos me Ibrahimin për Rabbin e tij: përse Allahu i kishte dhënë pushtet (Nemrudi u bë arrogant). Kur Ibrahim i tha: ‘Rabbi im është Ai që jep jetë dhe shkakton vdekje’; ai tha: ‘Edhe unë mund të jap jetë e të shkaktoj vdekje.’ Ibrahim pastaj i tha: ‘Allahu e sjell Diellin prej lindjes, andaj sille ti prej perëndimit!’ Atëherë, ai (mohuesi) mbeti me gojë hapur.”

2-Bekare: 258

Allahu Teala përmend argumentimin dhe polemikën e Ibrahimit a.s., si edhe heshtjen e kundërshtarit të tij në diskutim. Allahu Teala këtu lavdëron Ibrahimin a.s.. E Allahu Teala e thotë edhe këtë:

“Këto janë argumentet tona që ia dhamë Ibrahimit kundër popullit të tij.”6- En’amë: 83, dhe:

“Ata thanë: ‘O Nuh, ti polemizove me ne dhe e zgjate polemikën tonë’.” 11. Hud: 32,

e gjithashtu, kur flet për rastin e Faraonit, thotë:

“Faraoni pyeti (Musain): ‘E ç’ështëë Zoti i gjithë botërave?’

(Musai) u përgjigj: “(Ai ështëë Allahu) Zot i qiejve dhe i Tokës, dhe çka gjendet në mes tyre, nëse besoni?’

(Faraoni) u tha atyre rreth vetes: ‘Vallë, a nuk po dëgjoni ju?’

(Musai) tha: “(Ai ështëë Allahu) Zot’i juaj dhe Zot’i të parëve tuaj”.

(Faraoni) tha: “Me të vërtetë, Pejgamberi i juaj, që u ështëë dërguar, ështëë i çmendur”.

(Musai) tha: “(Ai ështëë Allahu) Zot i lindjes dhe i perëndimit, dhe asaj që gjendet në mes tyre, nëse mendoni.

(Faraoni) tha: “Nëse ti merr për zot tjetër kë, pos meje, unë, me siguri, do të të hedh në burg!”

(Musai) tha: “Vallë, (e bën atë) edhe pasi të kam sjellë mrekuilli të qartë” 26-Shuara: 23-30

Thënë shkurt, Kur’ani Kerim ështëë fund-e-krye dëshmi karshi jobesimtarëve. Dëshmi kryesore e dijetarëve të kelamit për tevhid janë fjalët e Allahut Teala:

“Sikur në qiej dhe në Tokë të kishte zota të tjerë, përveç Allahut, si qiejt, ashtu edhe Toka do të shkatërroheshin.” 21-Enbija: 22

Dëshmi e tyre për pejgamberllëk (*nubuvvet*) ështëë ajeti:

“Nëse ju dyshoni në atë që ia kemi zbritur robët tonë (Muhammedit a.s.), atëherë hartoni një sure të ngjashme me atë që ia kemi shpallur atij!” 2-Bekare: 23,

e për ringjalljen:

“Thuaj: “Do t’i ngjallë Ai që i krijoi për herë të parë.”

36-Ja-Sin: 79

Kur'ani është plot me ajete që shërbejnë si dëshmi. Pejgamberët vazhdimisht kanë debatuar me mohuesit dhe kanë sjellë dëshmi kundër mohuesëve. Allahu Teala thotë:

“...dhe diskuto me ata në mënyrën më të bukur!”

16. Nahl: 125

Edhe as'habët kanë sjellë dëshmi dhe kanë diskutuar me mohuesit, por vetëm në rast nevoje. E aso raste, në kohën e tyre, ka pasur krejt pak. I pari që e përdori diskutimin me bidatxhi ka qenë Ali b. Ebu Talib r.a., kur e dërgoi Ibn Abbasin r.a., të harixhijtë, për të biseduar më ta. Ibn Abbasi i pyeti:

- *A do të kishit ndonjë vërejtje për imamin tuaj (Hazreti Ailiun r.a.)?, e ata i thanë:*

- *Ai lufton, e nuk merr robë as plaçkë lufte, në çka Ibn Abbasi u përgjigj:*

- *Ai rregull vlen vetëm në luftë kundër jobesimtarëve. Çka mendoni, sikur Ajsha r.anhum të robërohej në ndodhi tek deveja (Vak'attul-xhemmel), e t'i binte hise ndonjërit prej jush, a do t'i lejonit vetes karshi saj atë që i lejoni vetes karshi robëreshave tuaja, e, sipas tekstit të Librit ajo është nëna juaj.*

U përgjigjën me 'Jo', e përmes kësaj polemike, dymijë prej tyre u kthyen dhe iu nënshtruan halifes.

Tregohet se edhe Hasani Basriu hyri në polemikë me një *kaderixhi* (që mohon kaderin), dhe ky u largua nga qëndrimi i tij.

Ali b. Ebu Talib r.a., gjithashtu hyri në polemikë me një *kaderixhi* në Sham. Abdullah b. Mesud po fliste me Jezid b. Umer për imanin. Abdullahu tha:

- *Nëse them që jam me iman, me këtë pohoj se do të jem në xhennet!*, e Jezidi i tha atij:

- *O as'hab i Resulallahut s.a.v.s., këtu e ke gabim. Iman është të besosh Allahun, melekët e Tij, librat, pejgamberët, ringjalljen, mizanin, dhe të falësh namaz, të agjërosh, të japësh zeqatin...*

Por ne kemi edhe gjynahe. Sikur ta dinim sigurt që do të na falen, do ta dinim edhe që jemi banorë të xhennetit. Prandaj ne themi që jemi mu'minë, por nuk mundemi me siguri të pohojmë që jemi xhennetli.

Atëherë Ibn Mesud tha:

- *Drejt fole! Vallahi, gabim kam qenë!*

Duhet theksuar se ata kanë pasur krejt pak polemika, e jo shumë, se ato polemika kanë qenë krejt të shkurta, e jo të gjata, dhe se kanë ndodhur vetëm në rast nevoje, e për to as nuk është shkruar e as nuk u janë mësuar të tjerëve, e as që është pranuar diçka e tillë si profesion. Ata në polemika kanë hyrë shumë rrallë, sepse edhe nevoja për këtë ka qenë shumë e rrallë, e në kohën e tyre bidatxhijtë ende nuk ishin paraqitur. Polemikat e tyre kanë qenë të shkurta, e për qëllim kanë pasur heshtjen e kundërshtarit si dhe zbulimin e të vërtetës dhe largimin e dyshimit.

Megjithatë, nëse dyshimet e kundërshtarit do të vazhdonin, atëherë do të vazhdonin edhe përpjekjet për bindjen e tyre me dëshmi. Prandaj kur hynë në polemikë nuk mund të gjejnë një standard për peshim dhe matje të përpiktë.

Edhe ne përgatisim mënyra të ndryshme të diskutimit, me ç'rast supozojmë se do të lajmërohen nevoja të caktuara, siç janë shtimi i dyshimeve ose rritja e menjëhershme e bidateve, dhe këtë e bëjmë që të jemi gati në rast rreziku, ose që të ushqejmë argumentet ekzistuese, në mënyrë që momentet e rrezikshme mos të na zënë të pa përgatitur dhe pa argumente. Kjo është sikur përgatitja e armëve para luftës, për ditën e luftës.

Kjo që kemi përmendur është ajo çka mund të thuhet për dy palët kundërshtarë sa i përket argumentimit dhe polemikës, lejimit apo ndalimit të tyre. E nëse pyet se cili është qëndrimi im, do të them:

“Të përgjithësohet dënimi i kësaj në çfarëdo situatë, ose të konsiderohet e lavdëruar, në çfarëdo situatë, është gabim.”

Këtë duhet ta shpjegojmë më gjërësisht:

Diçka është haram vetvetiu, siç është rasti me verën ose me mishin e kafshës së ngordhur. Me shprehjen ‘vetvetiu’ nënkuptojmë që arsyeja e ndalimit është në vet atë, siç janë dehja dhe vdekja. E kur na pyesin për to, ne e përgjithësojmë shprehjen dhe themi që janë haram.

Në atë rast ne anashkalojmë faktin se që të dyja janë të lejuara kur kjo është e domosdoshme: cofëtina kur nuk ka asgjë tjetër për të ngrënë ndërsa vdekja tashmë kërcënon, ose një gëllënjë verë, e nuk ka asgjë tjetër afër kur kafshata të ketë ngecur në fyt.

Ekziston edhe lloji tjetër i haramit - ai ‘*li gajrihi*’ (jo në vetvete, por për tjetër arsye), siç është imponimi vëllaut

musliman gjatë shitblerjes në kohën e mundësisë së tij për zgjedhje të lirë, ose shitblerja në kohën e ezanit të Xhumasë. Njëjtë është edhe me ngrënien e dheut. Të gjitha këto janë të ndaluara për shkak të dëmit që kanë në vete. E krejt kjo gjithashtu mund të ndahet në dy pjesë:

- në ato që janë të dëmshme si në sasi të vogël si në të madhe, prandaj e shpallim haram, e i tillë është helmi; goftë pak apo shumë, mbytë; si edhe

- në atë që dëmton vetëm kur merret në sasi të mëdha, e që në përgjithësi për të themi që është hallall. I këtillë është mjalti. Konsumimi i menjëhershëm i sasive të mëdha të mjaltit i bën dëm atij që ka temperaturë. Njëjtë është edhe për ngrënien e dheut. E në përgjithësi, harami për ngrënien e dheut është i njëjtë si harami për verën, kurse mjalti është hallall. Kjo është kur marrim parasysht situatat e zakonshme.

Nëse në ndonjë rast hasim në diçka që mund të ketë elemente edhe të hallallit dhe të haramit, atëherë më e drejtë është që ajo të zbërthehet dhe të shpjegohet hollësisht.

Pas këtij shpjegimi, t'i kthehemi diturisë së kelamit. Ne themi që dituria e kelamit ka edhe dobi edhe dëm.

Përderisa nga ai nxjerret dobi, kelami mund të konsiderohet hallall, mendub ose vaxhib, varësisht situatës. E kur të lajmërohet dëm nga ai, derisa dëmi të vazhdojë, kelami konsiderohet haram. Dëmi i tij është në shkaktimin e dyshimeve, lëkundjen e besimit, dobësimin e bindjes, si edhe largimin nga vendosmëria dhe qëndrueshmëria.

Kjo gjendje shumë herë lajmërohet te fillestarët, e në atë rast, përmirësimi me dëshmi shkakton dyshime. Nga kjo dëmtohet besimi i vërtetë.

Ekziston edhe lloji i dytë i dëmit të kelamit. Ai i forcon besimet e bidatxhive në bidatet e tyre, i fuqizon përkrahësit e tyre dhe e forcon në ta dëshirën për të qëndruar me ato bidate. Ky dëm lajmërohet nga fanatizmi në polemikë. Bidatxhiu nga mesi i njerëzve të rëndomtë është e mundur që lehtë e në kohë të shkurtë të drejtohet në rrugë të drejtë, por në një mjedis ku vazhdon polemika dhe është lajmëruar fanatizmi, bidatxhiu i tillë është shumë vështirë të kthehet prej bidatit të vet.

As gjithë myslimanët së bashku nuk mund t'i nxjerrin atij bidatin nga zemra, sepse i tilli është i rrethuar nga bidatxhitë, që e pengojnë të kuptojë të vërtetën (hakikatin). Bile edhe sikur t'i thuhej:

- A dëshiron që Allahu të të largojë perden e të shohësh me sytë e tu që e vërteta është me kundërshtarin tënd?;

ai do të kundërshtonte, prej frikës se kjo do ta gëzonte kundërshtarin e tij. Kjo është një sëmundje e rëndë që është përhapur në qytete e mes njerëzve. Ky është një lloj dredhie (*fesad*) dhe kaosi që e mbjellin ata që argumentojnë me fanatizëm. E edhe kjo është një nga dëmet e kelamxhive.

Sa i përket dobive, disa mendojnë që dobia e kelamit është se përmes tij mund të arrihet deri te shpalosja e realitetit dhe te njohja e tij ashtu siç është me të vërtetë. Por, kjo vështirë se arrihet. Me kelam vështirë se mund të

përmbushet një pritje kaq fisnike, e arritjet janë më shumë rrëshqitje dhe shmangie, se sa shpalosje dhe njohje.

Kur dëgjon diçka të këtillë nga tradicionalistët, ose nga i gjysëm-edukuari, mund të mendosh se si njerëzit frikësohen nga ajo që nuk e njohin. Por, këtë po ta thotë ai që e ka shijuar kelamin, i cili ka kaluar nëpër të dhe që është fundosur në thellësitë e fundit të të gjitha llojeve të kelamit dhe, në fund, e ka kuptuar që rruga deri te njohja e vërtetë në këtë mënyrë, është e mbyllur. Me kelam zbulohen, njihen dhe shpjegohen vetëm gjërat e thjeshta, e rrallë ato fisnike dhe të lartësuara, e të cilat kuptohen me pak meditim, edhe pa hyrë më thellësisht në kelam.

Dobia e vetme e kelamit është në ruajtjen e besimit, të cilën e kemi ofruar dhe shpjeguar për njerëzit e rëndomtë, dhe në mbrojtjen e besimit nga hutia që mund të shkaktojnë bidatxhijtë përmes argumenteve të tyre të ndryshme. Njeriu i rëndomtë është i dobët. Atë e shqetëson argumentimi i bidatxhisë, qoftë ky edhe argumentim i dobët. Në realitet kelamxhiu synon të mbrojë njerëzit nga të këqijat e bidatit por - një pikëvështrimi të gabuar i kundërvihet një tjetër pikëvështrimi i gabuar.

Njerëzit e rëndomtë bëjnë ibadet dhe pasojnë besimin të cilin e shpjeguem më herët sepse për ta sheriati sjell dëshmi, dhe sepse kjo u sjell atyre dobi, edhe për fe, edhe në dynjallëk. Në atë besim janë pajtuar paraardhësit tanë të drejtë, kurse dijetarët e kanë ruajtur dhe mbrojtur këtë besim te populli nga prishja prej bidateve. Njëjtë siç mbronë sulltani pronën e popullit nga plaçkitësit, edhe

dijetarët e mbrojnë besimin e njerëzëve të rëndomtë nga sherri i bidatxhive. Ja, kjo është dobia e diturisë së kelamit. Pasi të jetë sqaruar dëmi dhe dobia, kelamxhiu duhet të veprojë sikur mjeku specialist me ilaçin - ta përdorë vetëm atëherë kur është e nevojshme, dhe vetëm aq sa është e nevojshme.

Thënë ndryshe, njerëzit e rëndomtë, të angazhuar në bujqësi, tregti dhe zanate, domosdo duhet lënë në bindjen e tyre në të cilën fuqishëm besojnë, sepse u është mësuar besimi i vërtetë, që e përmendëm më herët. Për ta është dëm i pastër t'u mësohet dituria e kelamit, sepse kjo do të mund të mbillte tek ta dyshim, t'ua shkund besimin, e atëherë do të ishte shumë vështirë të përmirësohet dëmi dhe të kthehet në gjendje të duhur.

Sa për njeriun e rëndomtë që ka devijuar me bidat, atë duhet ftuar në rrugë të drejtë me butësi e jo me fanatizëm, me fjalë të këndshme e me vaz, me dëshmi të Kur'anit dhe të hadithit. Kjo do të ishte më e dobishme për të se sa debatimi ashtu siç bëjnë kelamxhitë.

Sepse njeriu i rëndomtë i devijuar me bidate, kur dëgjon argumentimet e tjetrit, thotë:

“Edhe ky është një debatues që gradualisht tërheqë njerëzit në besimin e vet. Nëse unë nuk jam në gjendje që të japë ndonjë përgjigje, ka nga xhemati ynë të tillë që do ta mposhtin këtë në argumentim”,

dhe nuk e dëgjon. Debatimi nuk është i lejuar me njerëzit e rëndomtë, as nga ehl-i sunneti e as nga bidatxhitë. Bile, debatimi nuk është i lejuar as me atë që ka

rënë në dyshim. Ai duhet nxjerrë fillimisht nga ajo gjendje me fjalë të këndshme e me këshilla, si dhe me dëshmi të Kur'anit, e larg nga thellimi në kelam.

Përdorimi i debatimit është i dobishëm vetëm me njeriun e rëndomtë që ka pranuar bindje të bidatxhisë; e për ta kthyer në rrugë të drejtë, me të duhet të debatohet shumë më tepër.

Kjo vlen për atë të cilit i pëlqen debatimi, e që nuk e ndikon këshillimi dhe paralajmërimi, por që vetëm me debatim kthehet në rrugë të drejtë.

Në qytetet ku nuk ka shumë bidate dhe shumë drejtime, aty duhet mjaftuar me shpjegimin e besimit siç e kemi përmendur më parë, pa rënditjen e dëshmimeve të shumta, e duke pasur kujdes të mos shkaktojmë dyshime; e nëse dyshimet megjithatë lajmërohen, atëherë mund të përmenden disa dëshmi, aq sa ka nevojë. E në qytetet ku ka shumë bidate dhe ekziston rreziku që njerëzit të mashtrohen, atëherë nuk ka dëm që të mësojnë diturinë e kelamit, aq sa kemi shpjeguar në librin *'Risale-i Kudsijje'*, për të parandaluar sulmin e bidatxhive, nëse ka nevojë.

Zaten edhe teksti është i shkurtë, prandaj edhe e kemi vendos në pjesën e fundit të këtij libri.

Nëse fëmija është i zgjuar dhe i lajmërohen pikëpyetje në kokë, ose fillojnë t'i paraqiten dyshimet, e kjo do të thotë që është paraqitur një sëmundje e rrezikshme, atëherë i duhet ofruar ilaçi, në atë masë që e kemi shkruar në librin *'El-Iktisad fi'l-it'ikad'*, e ajo i ka rreth pesëdhjetë faqe. Në atë libër shpjegohet vetëm themeli i besimit, e

nuk kemi hyrë në diskutimet e kelamxhive. Të gjitha dëshmitë në atë libër janë nga Kur'ani dhe hadithet. Nëse kjo i mjafton, atëherë gjithçka është në rregull. E nëse kjo nuk i mjafton, atëherë kjo është shenjë që sëmundja i është bërë kronike, dhe e ka pushtuar plotësisht. Në atë rast, mjeku me të duhet të jetë tejet i kujdesshëm dhe i durueshëm, të presë mirësinë e Allahut Teala me të cilën do t'i zbulohet e vërteta, ose do ta lë të vazhdojë me dyshimet e veta, aq sa i është përcaktuar. Sasia e ilaçit që e përmbanë libri '*El-Iktisad fi'l-it'tikad*', dhe të tjera me përmbajtje të njëjtë, në ato raste besojmë se mund të jetë e dobishme.

E librat që nuk kufizohen vetëm në këtë fushë mund të ndahen në dy kategori:

Kategoria e parë e këtyre librave nuk i studiojnë themelet e besimit por merren me tema tjera, siç janë studimi i bazave të njohjes, ontologjia, principet e njohjes, perceptimi, mundësitë e të pamurit dhe ekzistimin e të kundërtës së saj, e që quhet *bllokadë* ose *verbëri*.

Nëse e kundërta ekziston, atëherë ajo është një verbëri, e që bllokton krejt atë që mund të shihet, ose - krejt çka është e dukshme e ka bllokadën e vet, prandaj edhe ka aq bllokada sa ka edhe gjëra të dukshme. Aty gjenden edhe lloje tjera të marrëzirave e gabimeve.

Kategoria e dytë e atyre librave merren me konfirm shtesë të asaj që veq është thënë, si edhe me pyetje e përgjigje shtesë, por as ato nuk merren me themelet e besimit. Ato janë studime të thella dhe gjithëpërfshirëse, e

të cilat atij që nuk i ka mjaftuar sasia e ilaçit që e kemi përmendur vetëm se ia shtojnë hutinë dhe injorancën për të vërtetën. Ka shumë pohime, e që detajet e tyre dhe fokusimi në to vetëm se e shton mëdyshjen.

Nëse dikush thotë:

“Studimi i rregullave të besimit dhe themeleve të saj stimulon mendjemprehtësinë, kurse të menduarit është vegël e besimit njëjtë siç është shigjeta vegël lufte, prandaj nuk ka dëm në mprehjen e veglave!”,

fjalët e tij do të ishin sikur të gjykohej mbi lojën e shahut duke thënë se shahu mprehë mendjen prandaj është pjesë e besimit. E të thuhet diçka e tillë është marrëzi e pastër. Siç është shahu vetëm një lojë, edhe çështjet e tilla të kelamit nuk janë ndryshe. E sa për mendjemprehtësi, ka dituri të shariatit që nuk kanë në vete asnjë dëm e angazhimi me to është më i mirë. Në bazë të kësaj mund të kuptosh se në cilën masë kelami është i qortuar, e në cilën masë i lavdëruar, për cilën gjendje mund të thuhet që kelami është i qortuar, e për cilën i lavdëruar, cili person mund të ketë dobi nga kelami, e cili jo.

Nëse do të thuash:

“Ti pohon se kelami nevojitet vetëm për të kundërshtuar bidatxhitë, e bidatet sot janë përhapur, belaja është bërë e përgjithshme, nevoja tashmë ka ardhë. Në këso situatë, për të mbrojtur të drejtat e njerëzve, pronën e tyre, për të kryer detyrën e gjykatësit, udhëheqjen dhe pozitën e tjera, angazhimi në kelam bëhet farzi-kifaje. Përderisa dijetarët merren me përhapjen e diturisë së kelamit, duke e mësuar dhe studiuar, kelami do të

ekzistojë. Po të braktisesh plotësisht, as nuk do ta studionim. Padituria dhe përgjigjet për dyshimet e bidatxhisë nuk mjaftojnë. Prandaj mësimi dhe studimi i kelamit në këtë kohë duhet të jetë farzi-kifaje, për dallim nga kohët e as'habëve r.a. dhe tabi'inëve kur nevoja për të nuk ka qenë e domosdoshme."

Atëherë dije që po, kjo është e vërtetë. Në çdo vend duhet të jetë dikush që merret me kelam dhe që mbi vete do të merr përgjegjësinë të përgjigjet në dyshimet e bidatxhive që mund të përhapen në atë vend. Kjo do të mbahet gjallë duke ua mësuar kelamin të tjerëve. Megjithatë, nuk është e drejtë të mësohet kjo dituri në përgjithësi, siç mësohen fikhu dhe tefsiri. Kelami është si ilaçi, e fikhu e tefsiri si ushqimi. Ushqimi nuk dëmton, secili e konsumon. Por ilaçi ka edhe dëm; ai nuk i nevojitet secilit dhe përdoret në kohë të caktuar, në sasi të caktuar, për sëmundje të caktuar. Këtë dituri, dijetari duhet t'ia mësojë ekskluzivisht vetëm atij që i ka këto tri veti:

Vetia e parë është përkushtimi ndaj kelamit dhe dëshira për të, sepse angazhimi i tepruar në më shumë dituri se sa që është e domosdoshme pengon dobinë e kësaj diturie e kjo gjithashtu pengon largimin e dyshimeve, nëse ato lajmërohen.

Vetia e dytë është mendjemprehtësia, zgjuarësia dhe mendjelartësia, sepse kuptimet e dijetarit nuk janë të dobishme për xhahilin. Nuk ka shpresë se atyre mund të ju ndihmojë ndërsa ekziston reziku se me dituri të kelamit vetëm do të dëmtohen.

Vetia e tretë është që në natyrën e tij të ketë butësi, besim dhe devotshmëri, dhe që me të të mos mbizotërojnë epsheet, në të kundërtën, me lajmërimin e dyshimit më të vogël largohet nga feja, sepse me gjynah, mes tij dhe fesë ngritet një mur, ashtu që ky më as nuk dëshiron të largojë dyshimet por i përdorë ato si mundësi për t'u shliuar nga barra e obligimeve, prandaj kelami mund t'i bëj më shumë sherr se hajr.

Kur i kupton të gjitha këto kategorizime, do ta kesh të qartë që ky lavdërim për kelamin është i drejtuar kah argumentet Kur'anore të cilat cilësohen si fjalë të buta e të këndshme, e të cilat ndikonjë në zemër, pa hyrë në ndasitë e thella dhe në detajet e çështjeve të cilat shumica e njerëzve edhe ashtu nuk i kuptojnë.

A e di ti që Imam Shafiu dhe të gjithë selefët, kanë ndaluar hyrjen në polemika të thella dhe lëshimin e plotë në to, pikërisht për shkak të sherrit që fshihet aty, e që tashmë e shpjeguam. Ajo që transmetohet për Ibn Abassin r.a., dhe polemikën e tij me harixhijtë, e më pas edhe polemika e Alisë r.a., për kaderin e të ngjashme, bëjnë pjesë në nivelin e lartë të debatimit që është krejtësisht i qartë dhe për situatën e dhënë - i nevojshëm.

E saktë, kohët janë tjera sa i përket nevojës për kelam, prandaj nuk përjashtohet mundësia që të ndryshojë edhe gjykimi për të. Ky është gjykim për besimin me të cilin janë të ngarkuar të gjithë njerëzit, si edhe gjykim që paraqet rrugën e mbrojtjes së këti besimi.

Por, largimi i dyshimeve nga zemra, zbulimi i hollësive të hakikatit, dhe kuptimi i hollësive të besimit që këto fjalë shprehin, përfitohet vetëm me mundim/luftë në frenim të epshit dhe me kthim Allahut Teala me tërë ekzistencën, e duke i mbajtur mendimet të pastra nga njollat e debatimit. Ky është rahmet nga Allahu Teala, të cilin Ai e lëshon në zemër të pastër dhe përshtatshëm gadishmërisë së atij personi. Ky është një det, thellësia e të cilit nuk mund të kuptohet e në brigjet e të cilit nuk mund të arrihet. Çdo njeri, merr aq sa e ka nasip.

ÇËSHITJE 2

Nëse më thua:

“Ti pohon se dituritë e përmendura kanë të jashtmen e saj, formën, zahirin, si edhe kuptimet dhe esencën e brendshme - batinin; që disa janë krejt të qarta dhe lehtë kuptohen, e të tjerat kanë kuptime të fshehura që bëhen të qarta vetëm me mund të disiplinuar e studime të thukëta, me mendim të çiltër dhe zemër të pastruar nga të gjitha preokupimet e dynjasë, përpos Atij që kërkojmë. Kjo gati se është në kundërshtim me shariat, sepse shariat nuk ka zahir e batin, të fshehtë dhe të qartë, por në shariat, zahirin e batinin, e fshehta dhe e qarta - janë një”,

unë përgjigjem:

dije se ndarjen e këtyre diturive në të fshehura dhe të qarta nuk e mohojnë ata që posedojnë basiret por e mohojnë ata që kanë kuptim të kufizuar, të cilët në fëmijëri kanë mësuar diçka dhe kanë mbetur me aq. Ata nuk kanë pasur ngritje kah pikat më të larta, kah gradat e dijetarëve dhe evliave. Kjo është e qartë nga dëshmitë e shariatit. Vetë Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Kur’ani ka zahirin, batinin, qëllimin dhe shfaqjen.”²

Alia r.a., duke treguar kah gjoksi i vet, tha:

“Këtu ka aq shumë dituri - sikur të gjeja dikë që do të mund ta bartë!”.

E Resulallahu s.a.v.s., prapë thotë:

“Neve Pejgamberëve na është urdhëruar t’ju flasim njerëzve përshtatshëm aftësisë së tyre për të kuptuar.”³

² Ibn Hibban, nga Ibn Mesudi r.a..

Dhe gjithashtu thotë:

“T’i thuhën njeriut fjalë që ai nuk i kupton atë e fut në intrigë.”⁴

E Allahu Teala thotë:

“Këta janë shembuj që Ne ua sjellim njerëzve, po këta nuk i kupton kush pos dijetarëve.”²⁹- Ankeubut: 43

Prapë Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Disa dituri kanë përmbajtje të fshehur, e ato i njohin vetëm ata që e njohin Allahun Teala!”⁵

E gjithashtu, Reslullahu s.a.v.s., thotë:

“Sikur të dinit atë që di unë, pak do të qeshnit, e shumë do të qanit!”⁶

Do të doja ta di, përse nuk na shpjegoi neve pejgamberi ynë atë që e dinte; sepse është vështirë të kuptohet, apo për shkak që ishte një fshehtësi e që shpjegimi është i ndaluar? Nëse do ta shpjegonte, padyshim që as’habët edhe atë do ta zbatonin. Për ajetin:

“Allahu është Ai që krijoi shtatë palë qiej dhe prej tokës aq sa ata; në to zbatohet vendimi i Tij” 65-Talak: 12,

Ibn Abbas ka thënë:

- Sikur të flisja për kuptimin e tyre, do të më mbysnit me gurë!, ose ka thënë: ‘...do të thonit se jam qafir!’

³ Hadithin tashmë e kemi përmendur në *Librin për Diturinë*.

⁴ E kemi përmendur në *Librin për Diturinë*.

⁵ E kemi përmendur në *Librin për Diturinë*.

⁶ Buhariu dhe Muslimi, nga Ajsha r.anha dhe Enesi r.a.

Ebu Hurejre thotë:

“Nga Resulallahu s.a.v.s., kam fituar dy pjata me dituri; nga njëra ju flas, e po të flisja nga tjetra, fyti do të më prehej!”

E, Resulallahu s.a.v.s., ka thënë:

“Ebu Bekr nuk ua kaloi në mirësi juve përmes agjërimit, as namazit, por përmes një të fshehte që i është vendosur në zemër.”⁷

Nuk ka asnjë dyshim që kjo e fshehtë ka qenë e lidhur me parimet e besimit, e parimet e besimit - me të jashtmen e tyre - nuk janë të fshehura prej të tjerëve.

Shejh Tustari ka thënë:

“Dijetari ka tri dituri (ilm):

dituria e parë është ilmi-zahir (dituria e jashtme), të cilën ia dhuron ehli-zahirit (atyre që janë të lidhur me diturinë e lidhur me formën);

dituria e dytë është ilmi-batin (dituria e brendshme) e cila lejohet t’i tregohet vetëm ehli-batinit (atyre që janë të lidhur me diturinë e anës së brendshme); dhe

dituria e tretë është ilmi mes tij e Allahut Teala, që nuk ia tregon askujt!”

Njëri nga dijetarët ka thënë:

“Shpalosja e fshehtësisë së Rububijetit është kufr!”,

⁷ E kemi përmendur në *Librin për Diturinë*.

e një tjetër ka thënë:

“Rububijeti ka një fshehtësi, që po të shpalosej, nubuvvet-i (pejgamberllëku) do të ishte i pavlerë, dhe nubuvveti ka një fshehtësi që po të shpalosej, dituria (ilm) do të ishte e pavlerë.”

Nëse ka thënë se *nubuvveti* bëhet i pavlerë, e nuk e ka menduar mendjedobëtin, për shkak të kuptimit të tij të kufizuar, atëherë kjo që e ka thënë nuk është e vërtetë. E padyshim që ka menduar në mendjedobëtin dhe nuk është në kundërshtim, sepse nuri i marifetit të *insani-kamil* (njeriut të përkryer), nuk mund ta fikë nurin e *vera-ës*⁸ së tij, e *vera-në* e mbanë në këmbë *nubuvveti*.

⁸ **Vera:** devotshmëri e përparuar, veprim sipas të vërtetës; përmbajtje nga të gjitha gjynahet.

ÇËSHITJE 3

Nëse ti do të thuash:

“Këto ajete dhe hadithe kërkojnë interpretime, prandaj na shpjego se cili është dallimi mes zahirit dhe batinit, sepse nëse batini është në kundërshtim me zahirin, atëherë ky është anulim i shariatit. Kjo i përshtatet fjalëve të atyre që pohojnë se hakikati (e vërteta e fshehtë, e brendshme) është i kundërt me shariatin, e diçka e tillë është qyfer. Sepse shariati përbëhet prej zahirit, ndërsa hakikati prej batinit. Prandaj, kur ato nuk e kundërshtojnë njëra-tjetrën, atëherë batini me zahirin bëhen një. Për këtë arsye, ndarja e tyre bëhet e pakuptimtë ashtu që nuk mbetet ana e fshehtë e shariatit; edhe e fshehura edhe e dukshmja, bëhen një”,

atëherë dije se kjo pyetje ngritë një problem të madh dhe tërheq kah dituria e *mukashefe*⁹ e del jashtë qëllimit të ditorisë *muamele*.¹⁰ Ndërsa qëllimi ynë këtu është dituria *muamele*.

Akaid (themelet e besimit), që tashmë i përmendëm, janë veprime të zemrës. Na është urdhëruar ta lidhim zemrën për to, t’i pranojmë dhe zbatojmë, e qëllim nuk e kemi që të na zbulohen hakikatet e tyre, sepse me këtë nuk janë të obliguar të gjithë njerëzit. Sikur këto të mos ishin veprime të zemrës, as nuk do t’i përmendnim në këtë libër.

⁹ **Mukashefe:** zbulim; hap; qelë; fshehtësitë shpirtërore; të dihet një gjë para se të ndodh; nxjerrja në shesh e një sekretit ose të fshehte; pamje/shikim me syrin e zemrës.

¹⁰ **Muamele:** praktikë; trajtim

Sikur këto të mos ishin veprime të zahirit të zemrës e jo veprime të batinit të saj, nuk do t'i përmendnim në pjesën e parë të librit. Zbulimi i të vërtetës (*keshfi hakiki*) është cilësia batin e zemrës. Por kur zahiri me batinin në shikim të parë duket që e kundërshtojnë njëra-tjetrën, atëherë kjo duhet të zgjidhet me një shpjegim thelbësor;

Nëse dikush thotë se hakikati nuk përshtatet me sheriatin, ose që batini është i kundërt me zahirin, ai është me afër qyfrin se imanit. Fshehtësitë që i kanë njohur evliatë e që shumica e njerëzve nuk janë në gjendje t'i kuptojnë dhe të cilat ata (evliatë) nuk mund t'ua shpjegojnë të tjerëve, ndahen në pesë pjesë:

PJESA E PARË

Këto janë të vërtetat (hakikati) e çështjeve shumë delikate të cilën jo gjithkush mund ta kuptojë. Ato mund t'i kuptojnë vetëm njerëz të veçantë (*havas*) e këta nuk duhet t'ua zbulojnë ato fshehtësi të tjerëve që nuk janë në gjendje të kuptojnë, sepse për njerëz të rëndomtë kjo do të ishte shkak për intrigë.

Fshehja e sekretit të ruhit (shpirtit) dhe *përmbajtja e Resulallahut s.a.v.s., nga shpjegimi i tij*¹¹ i takon këtij lloji, sepse mendjet nuk mund ta kuptojnë hakikatin e ruhit e as nuk mund t'ia kuptojë esencën.

¹¹ Buhariu dhe Muslimi, nga Ibn Mesud.

Assesi mos mendo që Resulallahu s.a.v.s., nuk e ka njohur hakikatin e *ruh*it (shpirtit), sepse kush nuk e njeh *ruh*in/nefsin nuk e ka njohur as veten, e kush nuk e ka njohur veten - si do ta njohë ai Rabbin e vet? Nuk përjashtohet që kjo t'u jetë zbuluar edhe disa evliave dhe dijetarëve, ani pse ata nuk janë pejgamberë, por ata u janë përbajtur edebit të shariatit dhe kanë heshtur për atë që ka heshtur shariati. Megjithatë, cilësitë e Allahut Teala kanë fshehtësi për kuptimin e të cilave mendja e shumicës nuk është e aftë, prandaj Resulallahu s.a.v.s., përmend vetëm ato cilësi të Allahut që për mendjen janë të kuptueshme, siç janë *ilm* (dituri), *kudret* (fuqi) e të ngjashme. Këto cilësi njerëzit provojnë t'i kuptojnë duke bërë krahasime, sepse secili prej tyre posedon diçka të asaj që quhet *ilm* dhe *kudret*. E sikur të përmendeshin cilësitë e Allahut e njerëzit të mos kenë me çka t'i krahasojnë ose ndërlidhin, nuk do të kishin mundur as ti kuptojnë. Nëse ti ia përmend kënaqësinë e marrëdhënies seksuale ndonjë fëmije ose impotenti, ai nuk do të mund të kuptojë përpos nëse e krahason me kënaqësinë e ngrënies, por ky nuk do të jetë kuptim i saktë kurse dallimi mes ilmit dhe kudretit të Allahut është shumë më i madh se sa dallimi mes kënaqësisë së marrëdhënies seksuale dhe ngrënies.

Thënë shkurt, njeriu mund të kuptojë vetëm veten dhe cilësitë e veta të cilat momentalisht i posedon ose i ka pasur dikur, dhe me krahasim kupton edhe cilësitë e ngjashme të tjetrit. Pas kësaj e vërteton se mes cilësive të tij dhe të tjerëve ka dallim në ndershmëri dhe përsosshmëri.

Njeriu është në gjendje që për Allahun të njohë atë që e njeh te vetja: veprimin, diturinë, fuqinë dhe cilësi tjera, e duke e pranuar që cilësitë e Tij janë më të përsosura dhe më të ndershme; pra, njeriu kryesisht drejtohet kah cilësitë e veta, e jo në atë me çka cilësohet Allahu Teala, për shkak të lartësimit të Tij. Prandaj Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Unë nuk mund të të lavdëroj Ty si e meriton, Ti je i lartë ashtu siç Ti ke njoftuar për Madhështinë Tënde!”¹²

Ky hadith nuk nënkupton: *“unë nuk jam në gjendje të shprehi atë që kam kuptuar”*, por është pranim i pamundësisë për të kuptuar esencën e madhëstisë dhe fuqisë sëTij.

Prandaj dikush ka thënë: *“Vetëm Allahu Teala mund të njohë Allahun në të vërtetën e Tij.”*

Ebu Bekir Siddiku r.a., ka thënë: *“Hamd i qoftë Allahut, i Cili njerëzve ua mundësoi ta pranojnë pamundësinë për të kuptuar esencën e madhëstisë dhe fuqisë sëTij!”*

Ta lëmë tani këtë anash e t’i kthehemi qëllimit – faktit që ka të fshehta të cilat mendjet nuk janë në gjendje t’i kuptojnë. I tillë është *ruh*-i dhe disa cilësi të Allahut Teala. Në këtë sikur aludohet me fjalët e Resulallahut s.a.v.s.:

“Vërtetë Allahu Teala ka shtatëdhjetë perde prej nuri, e sikur t’i hiqte, shndëritja madhështore e fytyrës së Tij do të digjte gjithçka që arrinë!”¹³

¹² Muslimi nga Ajsha r.a, e thuhet që Ajsha e ka dëgjuar Resulallahun s.a.v.s.,ta thotë këtë në sexhde.

¹³ Ibn Hibban nga Ebu Hurejre r.a.

PJESA E DYTË

Këto janë ato të fshehta që të cilat peygamberët dhe siddikët (të sinqertit) janë përmbajtur së përmenduri, e që janë të vetëkuptueshme dhe nuk është e pamundur të kuptohen. Megjithatë, përmendja e tyre do t'i dëmtonte shumicën e atyre që do t'i dëgjonin, por nuk i dëmton peygamberët dhe siddikët. E fshehta e *kaderit*, të cilën dijetarët janë përmbajtur ta përmendin, i takon këtij lloji. Nuk përjashtohet që përmendja e disa të vërtetave mund të jetë e dëmshme për disa njerëz, siç dëmton drita e diellit shikimin e lakuriqit të natës, dhe siç dëmton aroma e trëndafilil brumbullin.

Kemi thënë që qyfri, zinaja, gjynahu, krimi e të ngjashme ndodhin me caktim dhe vullnet të Allahut. Kjo është e vërtetë (hakikat) në vetvete, e megjithatë mund të shkaktojë dëm, nëse e dëgjojnë njerëzit e rëndomtë e të padijshëm. Te ata kjo mund të nxisë mendimin se pohime të tilla janë dëshmi e marrëzisë së dikujt dhe dëshmi e kundërshtimit të urtësisë dhe kënaqësisë së Allahut Teala me të keqe dhe zullum. Ndërsa Ibn Ruvandi, bashkë me një grup të të braktisurve (*mu'tezile*) janë akuzuar për mosbesim për shkak se kanë thënë se njeriu është krijues i veprës së vet. Kështu është edhe me fshehtësinë e kaderit. Sikur ajo fshehtësi të zbulohet, te shumica e njerëzve do të shkaktonte spekulim të pa bazë për pafuqishmërinë e Allahut Teala. Sikur dikush të thoshte se Dita e Gjykimit do të ndodhë pas njëmijë vjetëve, pak a shumë, kjo do të ishte e vetëkuptueshme.

Megjithatë, nuk është thënë për të mirën e njerëzve dhe nga frika prej dëmit. Ndoshta afati është i largët, prandaj koha e pritjes do të zgjatej, e kur shpirtave u duhet të presin gjatë për kohën e dënimit, zvogëlohen brenga dhe kujdesi. Ndoshta kjo do të jetë shpejtë, që do të rriste frikën te njerëzit, do të largoheshin nga puna e do të shkatërroheshin. Kjo mund të shërbejë si shembull për këtë lloj të fshehtësisë.

PJESA E TRETË

Këto janë aso fshehtësi që, nëse përmenden haptas, do të ishin të kuptueshme dhe në zbulimin e tyre nuk do të kishte dënim. Megjithatë, në atë fshehtësi tregohet vetëm me aluzion e simbole, e me këtë ndikimi në zemrat e atyre që dëgjojnë është më i fortë, që është edhe interesi final. Kjo është sikur nëse dikush do të thoshte: *“E kam parë filanin se si ia vjerrë xhevahirin derrit në qafë”*. Me këtë ai aludon në shpjegimin e diturisë dhe urtësisë atij që nuk e meriton. Dëgjuesi i rëndomtë më parë do ta kuptojë këtë nga forma e shprehur, e ai që kërkon esencën, kur të hulumtojë dhe kuptojë që ai person nuk ka kurrfarë xhevahiri dhe që në vendin e tij nuk ka fare derra, do të futet në kuptimin e fshehtësisë dhe esencës së asaj që është thënë. Njerëzit janë të ndryshëm dhe në grada të ndryshme sa i përket kësaj. Lidhur me këtë, poeti thotë:

“Na ishin dy persona, njëri ishte endës e tjetri rrobaqepës. Njëri përherë thurte për ata që largohen, e tjetri përherë qepte për ata që kthehen.”

Arsyen hyjnore të lëvizjes në drejtime të ndryshme poeti e ka përshkruar me anë të dy zejtarëve. Kjo mënyrë e të shprehurit ka të bëjë me hulumtimin e kuptimit dhe të domethënies me anë të përshkrimeve që përmbajnë kuptim të njëjtë, ose së paku të ngjashëm. Në këtë kuptim janë edhe fjalët e Resulallahut s.a.v.s.:

“Xhamia tkurret nga pështyma, ashtu siç tkurret një copë lëkurë në zjarr.”¹⁴

Është e kuptueshme që hapësira e xhamisë nuk tkurret nga pështyma, por kuptimi është se me pështymë nënvlersohet dhe denigrohet madhështia e xhamisë. Kuptimi i xhamisë është vendosur kundrejt kuptimit të pështymës, e zjarri kundrejt lëkurës. Njëjtë është edhe me fjalët e Resulallahut s.a.v.s.:

“A nuk frikësohet ai që ngritë kokën para imamit se Allahu nuk do t’ia shndërrojë kokën në të gomarit!”¹⁵

Një pamje e tillë as nuk ka ndodhur, as nuk do të ndodhë, por nga aspekti i kuptimit është e saktë. Nuk do të jetë kokë gomari sipas formës e dukjes, por sipas vetive të saj, e që është budallallëku. Kush e ngritë kokën para imamit, koka tashmë i është bërë e gomarit me budallallëkun e tij, e kjo synohet me hadith, sepse kur nuk i përshtatesh imamit dhe ngritë kokën para tij, është budallallëk dhe kundërshtim. E kuptueshme është që këtu nuk e kemi kuptimin e zahirit, qoftë me mend, qoftë me shariat. Të shihet forma sipas kuptimit të saj zahir është e pamundur, njëjtë sikur te fjalët e Resulallahut s.a.v.s.:

“Zemra e besimtarit është mes dy gishtave të fuqisë së Rahmanit.”¹⁶

¹⁴ Nuk e kemi gjetur burimin dhe bazën e hadithit.

¹⁵ Buhariu dhe Muslimi, nga Ebu Hurejre r.a..

Nëse hulumtojmë zemrën e besimtarit, atje nuk do të gjejmë gishta, prandaj ta dish që ky është aluzion në fuqinë (*kudret*), që është fshehtësia (sekreti) e 'gishtave'. Në fuqi aludohet me 'gishta' sepse kjo më si shumti ndikon në kuptimin e përsosshmërisë së fuqisë. Në këtë lloj të aluzionit në fuqi bëjnë pjesë edhe fjalët e Allahut Teala:

“Nëse dëshirojmë të bëhet diçka, mjafton që të themi: “bëhu!” dhe ajo bëhet.”¹⁶. Nahl: 40

Të kuptohet kjo formalisht është e papranueshme, sepse është e pamundur që fjala e Tij **‘Bëhu!’** t’i drejtohet diçkaje para se ajo të ekzistojë, sepse çka nuk ekziston nuk i kupton fjalët e që t’ju përmbahet atyre, e nëse kjo është pas krijimit, atëherë asaj as nuk ka nevojë t’i urdhërohet që të bëhet, sepse tashmë ekziston. Megjithatë, ky aluzion është përdorur meqenëse më së shumti ndikon që shpirti të kuptojë qëllimin e fuqisë. Sa i përket domethënies të kësaj sipas shariatit, kjo nënkupton që përcaktimi i kuptimit të saj sipas formës së tekstit është i mundur, e megjithatë transmetohet se me këtë është dashur të thuhet diçka tjetër, e jo atë që forma e thotë, siç përmendet në komentimin e fjalëve të Allahut Teala:

“Ai e zbret shiun nga qielli, prandaj rrjedhin lumenjtë me masë dhe rrjedha bart mbeturinat mbi sipërfaqen e ujit. Edhe zgjyra, kur e shkrijnë njerëzit në zjarr që të bëjnë stoli ose vegla, është mbeturinë, si ajo. Kështu, Allahu jep shembullin e së vërtetës dhe të së pavërtetës: Mbeturinat hidhen, ndërsa ajo që u shërben njerëzve mbetet në tokë. Kështu, Allahu i shpjegon shembujt.”

(13. Ra’d: 17),

¹⁶ Muslimi nga Abdullah b. Amr.

e që në komentim thuhet se *uji* këtu është Kur'ani, e që lumenjtë janë zemrat; disa prej tyre janë si lumenj të mëdhenj dhe përfitojnë më shumë, disa më pak, e disa aspak. *Mbeturinat* janë sikur qyfri dhe përçarja, edhe pse lajmërohen të dendur në sipërfaqe, nuk mund të vazhdojnë, derisa hidajeti nga i cili njerëzit kanë dobi, vazhdon. Disa kanë shkuar tepër larg, e në këtë mënyrë kanë interpretuar edhe transmetimet për ahiretin, siç janë mizani, sirati e të tjera, që është një lloj bidati, sepse një interpretim i tillë nuk ka mbështetje në transmetimet e besueshme. Pasi që nuk ka ndonjë transmetim nga as'habët dhe nuk ka kundërshtim në kuptimin zahir të tyre, është e domosdoshme të mjaftohemi me zahir.

PJESA E KATËRT

Kjo është kur njeriu kupton diçka në përgjithësi e pastaj arrin në hollësi me dëshmi dhe kështu dituria e përgjithshme me diturinë e hollësishme bëhen të ndryshme njëra nga tjetra. E para – pra dituria e përgjithshme është sikur lëvozhga, e dyta – dituria e hollësishme, sikur esenca. E para është sikur zahir, e dyta sikur batin. Ky është si rasti kur syrit të njeriut i shfaqet ndonjë person, në errësirë ose larg. Në atë rast, për personin fitohet një kuptim. E kur personi të shihet nga afër ose në dritë, njeriu e kupton dallimin mes këtyre dy vrojtimeve. E dyta nuk është në kundërshtim me të parën, por është plotësim i saj. Njëjtë është edhe me diturinë, besimin dhe realizimin.

Njeriu beson se ekzistojnë dashuria, sëmundja e vdekja, edhe para se këto të paraqiten. Megjithatë, kur këto edhe t'i ndodhin, bindja e njeriut në to është më e plotë se përpara. Tek epshet, dashuria e të ngjashme, ka tri gjendje (*hal*) të ndryshme prandaj edhe kuptimet janë të ndryshme: e këto gjendje janë besimi se ato ekzistojnë para se të ndodhin, derisa të ndodhin dhe pasi të kenë ndodhur. Ka dallim në kuptimin e urisë kur jemi të uritur, dhe pas ngopjes. Njëjtë është edhe me dituritë e fesë. Dituritë të cilat i përjetojmë dhe i përfitojmë me kënaqësi janë si dituri të brendshme (*batin*) në krahasim me dituritë që i përfitojmë pa kënaqësi. Kjo është sikur dallimi në mes të të sëmurit dhe të shëndoshit në kuptimet e tyre të sëmundjes. Njerëzit ndahen lidhur me këto katër pjesë që i shpjeguar. Askund aty batini nuk kundërshton zahirin, por e plotëson atë. Njëjtë siç thelbi e plotëson lëvozhgën.

PJESA E PESTË

Kjo është kur me gjuhën e të folurit shprehet gjuha e gjendjes; ai me kuptim të ngushtë do të ndalet në zahir dhe do të besojë që ajo është hakikat, e ai që e sheh hakikatin aty do ta kuptojë fshehtësinë. Kjo është sikur ajo shprehja *dërrasa i tha gozhdës: 'përse më shpon?', e gozhda i përgjigjet: 'pyet çekiçin'*; pra, kjo është shprehja e gjuhës së gjendjes me gjuhën e të folurit.

Të tilla janë edhe fjalët e Allahut Teala:

“Mandej e mësyu qiellin (krijimin e qiellit) e ai ishte tym (mjegullinë që ishte si materie e parë) dhe atij e edhe tokës i tha: ‘Qasuni urdhërit Tim me dëshirë ose me dhunë!’ Ato të dyja thanë: ‘Po i qasemi me dëshirë!’

41-Fussilet: 11

Mendjengushtët do t’i përshkruanin qiejve e Tokës edhe jetë, edhe mendje edhe kuptim të të folurit, si edhe të folur që është tingull, e të cilin e dëgjojnë qiejt e Toka, prandaj këto edhe lajmërohen njëjtë me zë, duke thënë *"po i qasemi me dëshirë!"* Mendjehollët do ta dinë që kjo është gjuhë e gjendjes, dhe që kjo është dëshmi se qiejt e Toka janë gjithsesi të nënshtruar dhe që janë të detyruar në nënshtrim.

Këtu bëjnë pjesë edhe fjalët e Allahut Teala:

“...e nuk ka asnjë send që nuk e madhëron (nuk i bën tesbih), duke i shprehur falënderim Atij...” 17. Isra: 44

Mendjengushtët janë në gjendje që natyrës së vdekur t’i përshkruajnë jetë dhe mendje dhe të folur me zë, që ajo të mund të thotë: *“Subhanallah!”*

Mendjehollët do ta dinë që me këtë nuk është menduar në të folur me gjuhën por që ky është madhërim me ekzistencën e vet dhe lavdërim me vet qenien e vet, duke dëshmuar kështu *vahdanijjet*-in (njëshmërinë) e Tij, ashtu siç thuhet:

“Në gjithçka ka shenja që dëshmojnë njëshmërinë e Tij”

Gjithashtu kur thuhet:

“Kjo vepër e bukur, me bukurinë e saj dëshmon përsosshmërinë e diturisë dhe mëshirën e autorit të vet”, nuk është se vepra thotë: “unë dëshmoj...”, por ajo dëshmon me qenien dhe gjendjen e vet.

Gjithashtu, nuk ka asgjë e që vetvetiu të mos dëshmojë Krijuesin e vet, Atë që ka bërë që të vazhdojnë edhe qenia edhe cilësitë e saj, i Cili këtë e jep dhe e përsëritë në cikle. Krijesa dëshmon Krijuesin, e dëshminë e saj e kuptojnë mendjehollët të cilët nuk ndalen te format. Prandaj Allahu Teala thotë:

“...por ju nuk e kuptoni atë madhërim të tyre.”

17-Isra: 44

Ata që janë shkurtpamës këtë nuk e kuptojnë aspak, por as ata që janë afër Allahut Teala (*mukarreb*) dhe dijetarët e dhënë pas thellësive të diturisë nuk arrijnë të kuptojnë tërë esencën dhe lartësinë e kësaj, sepse gjithçka dëshmon në mënyrën e vet për madhërimin dhe lavdërinë e Allahut Teala. Secili i kupton këto dëshmi sipas aftësisë së vet. Numërimi i dëshmimeve të tilla në diturinë *muamele* nuk është i përshtatshëm sepse ato janë prej diturive *mukashefe*. Edhe në këtë dituri ka dallim mes dijetarëve të zahirit me dijetarët e batinit. Me këtë kuptohen edhe dallimet mes batinit dhe zahirit.

TE'VIL - INTERPRETIM

Në këtë çështje, ka të tillë që e teprojnë por ka edhe të matur. Disa nga ata që e teprojnë kanë shkuar aq larg sa që i kanë ndryshuar edhe dëshmitë zahir, ose shumicën e tyre, bile edhe ashtu që fjalët e Allahut:

“...e do të Na flasin duart e tyre dhe do të dëshmojnë këmbët e tyre...” 36-Jasin: 65,

dhe:

“Pse dëshmuat kundër nesh?” e ato do të përgjigjen:
- Allahu, i Cili ia jep aftësinë e të folurit gjithçkaje, na ka bërë që të flasim... 41-Fussilet: 21,

si edhe fjalët që vijnë nga Munkiri dhe Nekiri, fjalët në *mizan* (peshore), *sirat* (ura), *hesab* (llogari), si dhe bisedat e banorëve të xhehenemit dhe të xhenetit, kur ata të parët të thonë:

“Derdhni pak ujë te ne ose diçka nga ajo që ju ka dhuruar Allahu!”...7. Araf: 50,

- të gjitha këto diskutime i interpretuan dhe pandehën se bëhet fjalë për gjuhën e gjendjes për të gjithë. Të tjerët e teprojnë në ndalimin e përdorimit të interpretimit (te'vil).

Mes tyre është edhe Ahmed b. Hanbeli, që bile nuk pranoi as te'vilin e ajetit:

“Bëhu! – dhe ajo bëhet.” 36-Jasin: 82.

Kush i përshtatet këtij mendimi, beson se ajo fjalë vjen me zë, nga Allahu, në secilin moment, në po aq numër sa do të ketë edhe krijim.

E kam dëgjuar njërin prej miqve të Imam Ahmedit të thotë se Imam Ahmedi ka pranuar interpretimin (*te'vil*) vetëm kur është fjala për tri thënie të Resulallahut s.a.v.s.:

“Haxhherul-esved¹⁷ është betimi i Allahut në Tokë”,¹⁸

Zemra e muminit është mes dy gishtave të Rahmanit;
dhe:

E ndjej aromën e Rahmanit nga drejtimi i Jemenit¹⁹.

E ne themi:

Ahmed b. Hambeli e ka ditur që *‘istiva’²⁰* nuk është *qëndrim në një vend* dhe që *‘nuzul’* nuk është *kalim nga një pozitë më e lartë në më të ulët*. Por, ai ia mbyllte derën *te'vil*-it për të ruajtur njerëzit, sepse kur ajo derë të hapet, gjërat dalin jashtë kontrollit dhe kalohen kufijtë, e ata kufij më nuk mund të precizohen, prandaj ky ndalim nuk ka qenë i kotë.

Këtë e përkrahin edhe fjalët e selefëve, që kanë thënë:
“Lexoni ato ajete ashtu siç janë, dhe kaloni.”

¹⁷ *Guri i zi* në Qabe

¹⁸ Hakimi nga Abdullah b. Amr.

¹⁹ Ahmedi, nga Ebu Hurejre.

²⁰ ***Istiva***: angazhim, zotërim, dominim, sundim, pushtim, superior, përkryerje.

Kur Imam Malikiu r.a., është pyetur për *istiva*, ka thënë:
“Istiva është e njohur, e mënyra se si bëhet jo! Besimi në të është obligim, e pyetjet se si bëhet janë bidat!”

Grupi tjetër është më i përmbajtur; ata i hapin dyert *te’vilit* për gjithçka që është e lidhur me cilësitë e Allahut, kurse i lënë në zahir të gjitha që janë të lidhura për ahiret, duke ndaluar *te’vilin* për to. Të tillë janë *esh’aritet*. Mu’tezilitë kanë shkuar edhe më larg dhe kanë bërë *te’vil rujet-in*, si edhe cilësitë e Tij *Semi* (Dëgjues) dhe *Basir* (Vështrues). Kanë bërë *te’vil* edhe miraxhin, dhe kanë deklaruar se ai ka ndodhur me shpirt por jo edhe me trup. Kanë bërë *te’vil* edhe azabin në varr, mizanin, siratin e shumëçka tjetër që lidhet me ahiret. Megjithatë, ata pranojnë ringjalljen me trup, pastaj xhennetin, ushqimin, aromat, martesën dhe kënaqësitë tjera në xhennet, si edhe xhehenemin, djegien e lëkurës dhe ndërrimin e saj aty. Nga kjo pikë, filozofët kanë shkuar edhe më larg dhe kanë bërë *te’vil* të gjitha ajetet për ahiretin, duke i kuptuar ato si dhimbje apo si kënaqësi mendore e shpirtërore. Ata kundërshtojnë ringjalljen e trupit por flasin për përjetësinë e shpirtit dhe për atë se shpirti do të dënohet a shpërblehet me aso dënimi a shpërblimi që nuk mund të kuptohet me ndjenja. Këta e teprojnë.

Shkalla e maturisë mes grupeve që janë larguar kaq shumë nga sheriatu dhe ngurtësimi të Hanbelive, është delikate dhe e fshehur. Atë mund ta njohë vetëm i udhëzuar, i cili hakikatin e gjërave e kupton me nurin hyjnor, e jo duke dëgjuar për to.

Kur gjërat i zbulohen në esencën e vet me nurin hyjnor, ai shikon transmetimet në atë çështje, dhe ato transmetime që i përshtaten me atë që ka parë i vërteton, e të tjerat i bën *te'vil*.

Sa për atë që këto njohje i pranon vetëm me të dëgjuar, në këtë nuk mund të qëndrojë fuqishëm e as që i kjarhtësohet qëndrimi; më e përshtatshme për të është që të kufizohet në përmbajtje të pastër qëndrimit të Ahmed b. Hanbelisë r.a..

Ngritja e perdes nga këto çështje për të gjetur kufirin e maturisë i takon diturisë *mukashefe*, prandaj nuk do të futemi andej. Qëllimi është të shpjegojmë pajtueshmërinë mes batinit e zahirit dhe të themi që ato nuk janë të kundërta, ndërsa në këto pesë pjesë, shumica u shpjeguan.

Qëndrimi ynë është që të kufizohemi në shpjegimin e besimit për të gjithë njerëzit, e që tashmë e kemi precizuar dhe mendojmë që është i mjaftushëm.

Në *shkallën e parë*, njerëzit e rëndomtë nuk ngarkohen me diçka më shumë se kjo, përpos nëse ekziston rreziku nga bidatxhitë. Atëherë kalohet në *shkallën e dytë*, dhe duke mos u dalldisë në thellësi, kalohet në librin e besimit, që përfshinë dëshmi dhe shpjegime të shkëlqyera. Ne do t'i përmendim këto dëshmi të shkëlqyera nga libri që kemi shkruar në Kudus e që e kemi quajtur '*er-Risaletu'l-Kudsijje fi Kavaidi'l-Akaid'*, dhe të mjaftohemi me ato. Kjo pason në kapitullin e tretë të këtij libri.

Kapitulli i tretë

DËSHMITË E QARTA TË BESIMIT

nga libri '*er-Risaletu'l-Kudsijje fi Kavaidi'l-Akaid'*
shkruar në Kudus.

Falënderim (*hamd*) Allahut, që pasuesve të ehli sunnetit dhe të vërtetës (hakikatit) ju dhuroi *nur jekin* (dritën e bindjes së plotë), e ju dha përparësi për udhëzim në parimet themelore të fesë. I largoi nga bidati dhe devijimi dhe i udhëzoi të pasojnë Muhammedin s.a.v.s., e të marrin shembull as'habët e tij të ndershëm, ua lehtësoi pasimin e të parëve të drejtë, e me ndihmën e mendjes e përqaftuan sheriatin duke iu përshtatur ahlakut dhe bindjes së patundur të tyre, hynë në rrugë të drejtë dhe ua mundësoi që, duke bashkuar përfundimet e mendjes me vendimet e shariatit, të kuptojnë që kelimeit shehadeti:

'La ilahe ilallah, Muhammedun resulallah,'

sjell dobi vetëm nëse kuptohen parimet themelore të besimit rreth të cilave qëndron kjo dëshmi dhe nëse kuptohen dy fjalitë e kësaj dëshmie, që, ani pse të shkurta, përmbajnë katër kushte: dëshminë e Qenies (*Dhat*) të Allahut, cilësitë (*sëfat*) të Tij dhe veprave (*ef'al*) të Tij, dhe dëshminë e vërtetësisë së Resulallahut s.a.v.s..

Ata gjithashtu e kuptuan se nuk ka dobi nëse nuk e kupton që imani ndërtohet mbi këto katër kushte dhe secili nga to rrotullohet rreth dhjetë parimeve themelore.

Kushti i parë;

është njohja e Dhatit të Allahut Teala, dhe i ka dhjetë themele: njohja që Allahu ekziston, që është i gjithmonshëm pa fillim dhe pa mbarim, që nuk është materie (*xhevher*) as trup (*xhizm*), as *aradh*²¹, që nuk është i lidhur për një anë të caktuar, e as nuk okupon hapësirë të caktuar, që i sheh të gjitha, dhe që është Një.

Kushti i dytë;

është rreth cilësive (*sëfateve*) të Tij. Dhjetë themelet e kësaj janë: njohja që Ai është i gjallë, që i di të gjitha, që është i gjithëfuqishmi, që vepron me vullnetin e Tij, që i dëgjon e i sheh të gjitha, që flet me të folmen e Tij hyjnore, nuk ndikohet nga fenomenet e ndodhitë, që të folurit e Tij është i përhershëm, si edhe dituria dhe vullneti i Tij.

Kushti i tretë;

ndërlidhet me veprat (*efal*) e Tij. Dhjetë themelet e kësaj janë: që veprat e njerëzve janë të krijuara nga Allahu, të përfituara nga njerëzit, e ndodhin me vullnetin e Allahut, që Ai krijon nga mirësia e Tij, që ka të drejtë të imponojë

²¹ **Aradh**; është cilësia dhe gjendja e materies, siç janë fortësia e butësia, thatësira e lagështira, nxehtësi e ftohtësia, zgjerimi e tkurrja, sëmurja e shëndeti, ose edhe ngjyra - e zezë a e bardhë që materia e bartë, janë *aradh* të materies. Filozofët e vjetër dhe kelamxhitë e ndajnë në dy pjesë gjithësinë (*alem*); në materie dhe *aradh*. Kelamxhitë, duke thënë se materia është e vdekur dhe që *aradh* është i krijuar dhe është i ndryshueshëm, janë munduar të dëshmojnë që për këto duhet të ketë një krijues. Shembull, guri është xhevher, ndërsa ngurtësia e tij është *aradh*.

edhe obligime të cilat nuk është e mundur të përmbushen, që ka të drejtë të dënojë edhe të pafajshmin, që nuk është i obliguar e as nuk bën llogari se çka është më e mira, që Ai obligon me shariat, që Ai dërgon pejgamberë, dhe që pejgamberllëku i pofetit tonë, Muhammedit s.a.v.s., është i vërtetuar dhe i përforcuar me muxhize.

Kushti i katërt;

ndërlidhet me atë që dëgjohet përmes Kur'anit dhe hadithit (*sem'ijjati*). Dhjetë themelet e kësaj janë: dëshmia e mbledhjes, (*hashir*) ringjalljes pas vdekjes, pyetjeve të Munkirit dhe Nekirit, vuajtjes në varr, peshores (*mizan*), urës që do të vendoset mbi xhehenem (*siratit*), krijimit të xhenetit e xhehenemit, përcaktimit të *imametit* (udhëheqjes së myslimanëve), që vlera e as'habëve është sipas renditjes së tyre në hilafet, kushtet e imamatit dhe të emërtimit të imanit, nëse ka frikë që do të ketë trazira.

KUSHTI I PARË

Thamë që kushti i parë është njohja e Dhatit të Allahut Teala dhe që Ai është Një, e kjo përbën rreth dhjetë themele.

Themeli i parë,

Njohja e ekzistencës së Allahut Teala

Në këtë çështje na udhëzon dhe mësimin e parë na e jep Kur'ani, e shpjegimi i vërtetë është nga Allahu Teala.

Allahu Teala thotë:

“A nuk jua kemi bërë Tokën si shtrat, e malet si shtylla?! Ne ju kemi krijuar në çifte, dhe gjumin jua kemi bërë për prehje. Natën jua kemi bërë mbulesë, ndërsa ditën e kemi caktuar për të punuar. Mbi ju kemi ndërtuar shtatë qiej të fortë, dhe kemi vënë kandil të shndritshëm! Nga retë Ne ju lëshojmë ujëra të bollshme, për rritjen e drithërave, bimëve dhe të kopshteve të dendura.”

78-Nebe: 6-16

“Është fakt se në krijimin e qiejve e të tokës, në ndërrimin e natës e të ditës, të anijes që lundron në det që u sjell dobi njerëzve, në atë shi që e lëshon Allahu prej së larti e me të ngjall tokën pas vdekjes së saj dhe përhapë në te nga çdo lloj gjallese, në qarkullimin e erërave dhe reve të nënshtruara mes qiellit e tokës; për një popull që ka mend (në të gjitha këto) ka argumente.”

2-Bekare: 164

“A nuk po shihni se si Perëndia i ka krijuar shtatë qiejt – palë-palë (kat-kat), dhe në ta e ka bërë Hënën dritë, kurse Diellin e ka bërë fener (ndriçues)? Allahu ju ka krijuar nga toka (dheu), ashtu si bimët, pastaj ju kthen te ajo dhe prej saj sërish do t’ju nxjerrë.” 71- Nuh: 15, 18

“A e keni parë farën që e hidhni? A jeni ju që e krijoni atë apo jemi Ne krijuesit e saj? Ne e caktojmë vdekjen tuaj dhe askush nuk mund të na pengojë që t’jua ndryshojmë trajtën dhe t’ju rikrijojmë ashtu si nuk e dini (në Ditën e Ringjalljes)...

...Sigurisht, ju e dini krijimin e parë (prej një pike fare), atëherë përse nuk mendoni?! A shihni atë që mbillni? Vallë, ju e bëni atë që të mbijë apo jemi Ne rritësit e saj? Nëse duam, Ne e lëmë fyçkë dhe ju do të çuditeni, (e do të thoni): *Ne jemi të dëmtuar, madje jemi krejt të privuar* (nga furnizimi)! A e shihni ujin që pini? Vallë, ju e zbrisni atë prej reve apo Ne e zbresim? Nëse duam, Ne e bëjmë atë të njelmët, andaj përse nuk jeni mirënjohës?! A e shihni zjarrin që e ndizni? Vallë, ju i keni bërë drutë për të apo Ne i kemi bërë?! Ne e kemi bërë atë përkujtues (të zjarrit të Xhehenemit) dhe, që t'u sjellë dobi nevojtarëve, **prandaj lavdëroje emrin e Zotit tënd të Madhërishëm!"
56-Vakia: 58-74**

Ai që ka pak mend e sado pak mendon për përmbajtjen e këtyre ajeteve dhe e drejton shikimin në bukuritë e mahnitshme të asaj që Allahu ka krijuar në Tokë dhe në qiejt, ato mrekulli të natyrës shtazore e bimore, ai nuk dyshon se ato mrekulli dhe ai rregullim i urtë i tyre nuk mund të jenë pa Krijues, që gjithçka rregullon dhe udhëheq me urtësi.

Prandaj Allahu Teala thotë:

"Vallë, a mund të dyshohet në Allahun, Krijuesin e qiejve dhe të Tokës?!" 14-Ibrahim: 10

Pejgamberët a.s., janë dërguar të thërrasin njerëzit të besojnë në një Zot, e të thonë:

- ***La ilahe ilallah***, e nuk janë urdhëruar të thonë:
- *Ne kemi Zotin tonë e bota Zotin e vet.*

E vërteta e *tevhidit* është se ai gjendet i vendosur në zemrat qysh nga lindja dhe i ngulitur në mendjen e njeriut qysh nga fillimi i rritjes së tij. Prandaj Allahu Teala thotë:

“Nëse ti i pyet ata: *Kush i ka krijuar qiejt dhe Tokën?, me siguri që do të të thonë: Allahu!*”. 31-Llukman: 25,

dhe thotë:

“Drejtohu me përkushtim në fenë e pastër monoteiste, natyrën fillestare, në të cilën Allahu i ka krijuar njerëzit. S’ka ndryshim të krijimit të Allahut. Kjo është feja e drejtë...” 30-Rum: 30

Prandaj, në natyrën njerëzore (*fëtrat*) dhe në dëshmitë e Kur’anit ka mjaft dëshmi për ekzistimin e Allahut Teala, dhe nuk mbetet nevoja të kërkohet dëshmi tjetër. Por ne, duke iu përshtatë metodave të kelamxhivë, do të përmendim edhe dëshmitë mendore, e do të themi:

mendja e shëndoshë na thotë që asgjë nuk ekziston pa e pasur një krijues, e edhe gjithësia ka një Krijues, prandaj edhe ajo është e krijuar.

Pohimi jonë se e krijuara nuk ekziston pa krijuesin është plotësisht i kuptueshëm. E gjithçka e krijuar ndërlidhet me kohë, prandaj mendja mund të paramendojë edhe kohën para, dhe pas atij krijimi. Pohimi jonë se bota është krijuar është argument se trupat në botë kanë lëvizje dhe qetësi, e edhe këto dyja janë të krijuara. Gjithçka që nuk privohet nga të qenit e krijuar, është e krijuar.

Kjo dëshmi përmbanë tri teza:

Teza e parë; është që trupat nuk janë pa lëvizje dhe qetësi. Kjo është e vetëkuptueshme dhe e domosdoshme, për këtë nuk ka nevojë të mendohet së tepërmi. Kush e mendon një trup pa lëvizje e qetësi, ai është i padijshëm dhe largohet nga rruga e mendjes;

Teza e dytë; është se edhe këto të dyja (lëvizja dhe qetësia janë të krijuara. Dëshmi për këtë është se ato e ndjekin njëra-tjetrën dhe janë njëra pas tjetrës. Kjo vërehet te të gjithë trupat, në ato që shihen dhe ato që nuk shihen. Nuk ka asnjë trup të palëvizshëm, e që mendja të mos gjykojë për mundësinë e lëvizjes së atij trupi, e as nuk ka trup në lëvizje, e që mendja të mos gjykojë për mundësinë e qetësisë së tij. Kur njëra nga to, lëvizja ose qetësia, përnjëherë lajmërohet, ky është krijim për shkak të lajmërimit të saj të menjëhershëm, e ajo u krijua sepse nuk ka ekzistuar më parë. Shpjegimi dhe dëshmia pason në pohimin për përjetësinë e Allahut Teala.

Teza e tretë; është se, çka nuk është privuar nga të qenit e krijuar, është krijuar. Dëshmi për këtë është fakti se, në të kundërtën, para çdo krijimi do të ishte një krijim tjetër, e nuk do të kishte fillim të krijimit. E, nuk do të kishte as mbarim, nëse nuk shkatërrojnë njëra-tjetrën, deri sa të hasej një krijim tjetër ekzistues, në një kohë të caktuar. Kurse përfundimi i diçkaje që nuk ka fund nuk është i mundur. Sikur universi të kishte rrotullime që nuk kanë fund, numri i tyre nuk do të privohej nga të qenit çift ose tek, ose edhe çift edhe tek në të njëjtën kohë, ose as

çift as tek. E është e pamundur që të jetë edhe çift edhe tek në të njëjtën kohë, si dhe është e pamundur që të mos jetë as çift as tek.

Këtu bashkohen mohimi dhe pohimi sepse në pohimin e njëjës është mohimi i tjetrës, e me negacion të diçkaje konfirmohet ajo tjetra. Është e pamundur të jetë çift, sepse çifti bëhet tek kur i shtohet edhe një, e si mund të mos i shtohet edhe një nëse është me numër të pafund?

Është e pamundur edhe të jetë tek, sepse tek bëhet çift kur i shtohet edhe një, e si mund të mos i shtohet edhe një nëse është me numër të pafund? Është e pamundur të jetë as çift as tek, sepse e ka fundin e vet, e nga kjo del që bota nuk është privuar nga të qenit e krijuar, prandaj kjo e thotë që vërtetë është krijuar, e me konfirmimin e krijimit gjithsesi duhet konfirmuar edhe Krijuesi që ka bërë që kjo të krijohet, dhe kjo është detyrimisht e kuptueshme.

Themeli i dytë

Kjo është njohja se Allahu Teala është i gjithmonshëm, që nuk ka fillim dhe mbarim. Dëshmi për këtë është fakti se sikur Ai të ishte krijuar e të mos kishte qenë i gjithmonshëm, atëherë Atij do t'i duhej dikush që ta krijojë, e ai tjetri prapë do të kishte nevojë për krijuesin e vet, e kështu zingjiri do të zgjatej deri në pafundësi. E ajo që zgjatet, ose nuk ka fund ose përfundon te Krijuesi, i cili vërtetë është i Pari. Këtë donim të thonim duke e quajtur '*Krijues të botëve*' (*Sani', Mubdi, Bari, Muhdis, Mubdi*). Domethënë, Allahu e krijoi këtë gjithësi nga hiçi.

Themeli i tretë

Kjo është njohja se, përpos që Allahu Teala është i gjithmonshëm, ekzistimi i Tij është edhe i pafund. Ai është i Pari (evel) dhe i Mbrami (ahir), edhe i Dukshmi (zahir) edhe i Padukshmi (batin), sepse atij që i konfirmohet pafillimi, i pamundësohet mosekzistenca. Në bazë të dy themeleve të mëparshme, është e qartë që Ai ekziston dhe që është përgjithmonë,

Themeli i katërt

Njohja që Allahu Teala nuk është materie (*xhevher*) që mbush një boshllëk por është larg nga lidhja me vend dhe dimensione.

Dëshmi për këtë është fakti që secila materie ka dimensione të caktuara, dhe është e lidhur për dimensionet e veta, dhe nuk është e privuar nga lëvizja ose qëndrimi i qetë, përbrenda atyre dimensioneve. Pra, ajo mund të lëvizë ose të qëndrojë e qetë, e ato dy gjendje janë krijuar, e gjithçka që nuk është e privuar nga krijimi, edhe vet është e krijuar. Sikur të paramendohej materia e cila është e dimensionuar, dhe e tillë është gjithmonë, atëherë do të mund të mendohej edhe pa fillimin e materies së botës, e nëse dikush ka përdorur shprehjen *materie* e nuk ka menduar edhe në dimensionet e saj, atëherë ka gabuar me shprehje, jo me kuptim.

Themeli i pestë

Njohja se Allahu Teala nuk është trup (*xhisim*) i përbërë nga materia, e trupi është shprehje që përshkruan diçka të përbërë nga materia. Kur nuk është e drejtë të mendohet se Ai është krijesë e ndërlidhur me dimensione, nuk është e drejtë as të mendohet që Ai është trup, sepse secili trup është i lidhur me dimension, e i përbërë nga materia,

përderisa materia nuk mund të jetë e privuar nga bashkimi dhe copëtimi, lëvizja dhe qëndrimi në një vend, nga forma dhe masa. Këto janë cilësi të krijesës. Sikur të lejohej besimi se Krijuesi i botëve është trup, do të lejohej besimi se edhe Dielli e Hëna, ose diçka tjetër, çfarëdo trupi, mund të jenë përendi. Sikur ai që nuk di frikën të merrte guximin e ta quante Allahun ‘trup’, e me këtë të mos mendojë se Ai përbëhet nga materia, atëherë ky është gabim në përdorim të shprehjes, e jo mohim i termit *trup*.

Themeli i gjashtë

Njohja se Allahu Teala nuk është *aradh*. Sepse aradh gjendet në trup dhe qëndron bashkë me trup, e secili trup, domosdo, është krijuar, e Ai që ka krijuar ka ekzistuar edhe para krijimit; si mundet pra që Ai të jetë gjendje e një trupi, kur Ai është Gjithmonë Ekzistues, i Vetmi, kur me Të nuk ka qenë askush tjetër, i Gjithëdijshmi, i Gjithëfuqishmi, i Cili bën çfarë do, dhe i Cili krijon, ashtu siç Ai do.

Nga këto gjashtë themele kuptohet se Ai është Ekzistuesi, që ekziston vetvetiu, e nuk është materie (*xhevher*) as trup (*xhisim*), as *aradh*, dhe mësuam e edhe kuptuam që përvec Tij tërë gjithësia (alem) përbëret prej materies, trupit dhe *aradhit*. Ai nuk përngjanë në asgjë, dhe asgjë nuk është e ngjashme me Të, por Ai është gjithmonë i Gjalli dhe i Përhershmi, e asgjë nuk është si Ai. Si mund krijesa të jetë si Krijuesi, ajo që gjykohet të jetë si Ai që jep gjykim? Si mund forma të jetë njëjtë me Atë që formëson, e të gjithë trupat dhe karakteristikat e tyre janë krijim i Tij?! Është e pamundur të vlerësohet se e gjithë kjo është si Ai ose që janë ngjashëm me Të.

Themeli i shtatë

Njohja se Dhati i Allahut nuk lidhet me drejtim dhe vend të caktuar. Anët janë: lartë ose poshtë, djathtas ose majtas, para ose mbrapa. Ai i krijoi këto anë me krijimin e njeriut. Allahu i krijoi dy anë për njeriun; njëra anë mbështetet në tokë e tjera është në anën e kundërt të kësaj, pastaj njërës anë i është thënë; '*poshtë*' e tjetrës '*lartë*'. Buburreci që ecë në tavan, ani pse në raport me ne ai është lartë, sipas pikëvështrimit të vet, ai po ecë poshtë.

Allahu i krijoi njeriut dy duar, njëren relativisht më të fortë se tjetrën, dhe krijoi emërtimin '*e djathta*' për më të fortën, kurse emërtimin '*e majta*' për anën e kundërt të kësaj, dhe anën që është tutje në drejtim të dorës së djathtë e quajti '*djathtas*', e anën tjetër, '*majtas*'. Allahu i krijoi njeriut edhe dy anë tjera: nga njëra anë njeriu shikon dhe në atë drejtim lëviz, prandaj edhe krijoi emërtimin '*para*' e për anën e kundërt të kësaj emërtimin '*mbrapa*'. Anët kanë dalë me krijimin e njeriut. Sikur njeriu të mos ishte krijuar në këtë formë, por me formë të rrumbullakët sikur topi, këto anë as nuk do ekzistonin.

E si mund të lidhet Allahu me to, kur ato nuk kanë ekzistuar? Ose, si do të mund të lidhet për anët e më parë nuk ka qenë i lidhur për to – a mos e ka krijuar Botën përmbi Vetën, e Ai është i lartësuar dhe i pastër për të pasur diçka përmbi Vetën sepse është i lartësuar nga të pasurit kokë, e '*lartë*' është emërtim për drejtimin e kokës. Apo mos e krijoi botën përfundi Vetes, e Ai është i lartësuar për të pasur diçka përfundi Vetes sepse është i lartësuar nga të pasurit këmbë, e '*poshtë*' është emërtim për drejtimin e këmbës. Të pranohen të gjitha këto vetëm

me mendje, është e pamundur. Është e kuptueshme se diçka që është e lidhur me anë, është e lidhur edhe me dimensionalitetin e materies, ose me materien, që lidhet me tipare, e tashmë u bë e qartë që është e pamundur që Ai të jetë materie ose rastësi. Prandaj është gjithashtu e pamundur që Ai të jetë i lidhur për anët. Nëse me shprehjen *'anët'* mendohet diçka tjetër jashtë këtyre dy kuptimeve, atëherë terminologjia është e gabuar.

Nëse Ai është mbi botën, atëherë Ai duhet të jetë kundrejt botës, e gjithçka që është kundrejt një trupi, është ose i ngjashëm me atë trup, ose më i vogël a më i madh se ai trup. Gjithçka e supozuar gjithsesi kërkon një të supozuar të tillë, e nga kjo është i lartësuar Krijuesi, i Vetmi, Ai që drejton me gjithçka. Sa i përket ngritjes së duarve kah qielli kur bëjmë dua, kjo është për shkak se kështu aludohet në atë se - Ai të Cilit duaja i drejtohet përshkruhet me lartësim dhe madhërim, mbi gjithçka.

Themeli i tetë

Njohja se Allahu posedon Arshin, me kuptimin të cilin Allahu e dëshiron për atë posedim. Kjo është çka Ai ka dëshiruar me *istiva* të qiellit, kur thuhet:

“Mandej mësyu qiellin e ai ishte tym.” 41-Fussilet: 11, pra zotëroi mbi ta.

Kur Bishr b. Merve pushtoi Irakun, poeti tha: *“Bishri zotëroi mbi Irak, Pa nxjerrë shpatën, pa derdhë gjak.”*

Këtë ajet (41:12) janë detyruar ta interpretojnë (*te'vil*) kështu pasuesit e të vërtetës, njëjtë siç pasuesit e të pavërtetës e kanë interpretuar ajetin:

“Ai është me ju kudo që të gjendeni...” 57-Hadid: 4,

me dituri dhe rrethim;

dhe fjalët e Resulallahut s.a.v.s.:

“Zemra e muminit është mes dy gishtave të Rahmanit”,

me gjithëfuqinë dhe detyrimin;

e te fjalët e Resulallahut s.a.v.s.:

“Haxhsherul-esved është betimi i Allahut në Tokë”,
betimin e kanë interpretuar si nderim.

Po të kuptohej sipas formës së jashtme (*zahir*) të tekstit se me *istiva* po mendohet në *vendosje*, atëherë do të duhej të ishte materie, e kjo materie do të duhej të ishte njëjtë si arshi, ose është më i madh a më i vogël, e kjo është e pamundur. Ajo që bëhet sebeb për të pamundurën, edhe vet është e pamundur.

Themeli i nëntë

Kjo është njohja se Allahu Teala, ani pse nuk ka formë e nuk ka as anë, megjithatë mund të shikohet në botën tjetër, sipas fjalëve të Tij:

**“Atë ditë do të ketë fytyra të shkëlqyera,
Që Rabbin e tyre e shikojnë.”** 75-Kijame: 22-23,

e nuk është i dukshëm në këtë botë, sipas fjalëve të Tij:

**“Shikimet njerëzore nuk mund ta arrijnë Atë,
e Ai i përfshinë shikimet e të gjithëve.”** 6-En’amë: 103,
dhe me fjalët e Tij drejtuar Musasë a.s.:

“Ti nuk mund të më shohësh.” 7-Araf: 143

Sikur ta dija, nga dinë mu'tezilitë për cilësitë e Allahut atë që Musa a.s. nuk e ka ditur?! Dhe si Musa a.s. ka kërkuar ta shohë, e sipas mu'tezelive besimtarët as në xhennet nuk do ta shohin Allahu Teala? Të këtillët janë bidatxhi xhahil.

Sa i përket përcaktimit të kuptimit të këtij ajeti sipas zahirit, kjo nuk dërgon te e pamundura. Shikimi është një lloj zbulimi (*keshf*) dhe diturie, më i qartë se informata.

Pasi njohja e Allahut është *shaiz* (e mundur) edhe pse Ai nuk ka anë, atëherë edhe të shikohet Ai është *shaiz* edhe pse nuk ka anë. Njëjtë si kjo, siç i sheh Ai krijesat edhe pse është i pastër (*munezzeh*) nga drejtimi, është *shaiz* që edhe krijesat ta shohin Atë. Siç njihet pa pamje dhe formë, edhe shihet pa pamje e formë.

Themeli i dhjetë

Njohja se Allahu Teala është Një, e që nuk ka ortak, që është i Veçantë – tek, e nuk ka si Ai, i veçantë sepse është Krijues, dhe plotësisht i pavarur. Siç nuk ka ortak dhe të ngjashëm si Ai, nuk ka as kundërshtar që të mund ta ndalonte në diçka.

Dëshmi janë fjalët e Allahut Teala:

“Sikur të kishte në to (në qiej e në tokë) zota pos Allahut, ato të dyja do të shkatërroheshin.” 21-Enbija: 22.

Pra, po të ishin dy zota: kur njëri urdhëron, nëse tjetri i nënshtrohet - ky nuk qenka zot, e nëse e kundërshton, i pari nuk qenka zot, nuk qenka fuqplotë. Prandaj Allahu Teala është Një.

KUSHTI I DYTË

Njohja e cilësive të Allahut, që njëjtë mbështetet në dhjetë themele:

Themeli i parë

Njohja se Krijuesi i botëve është i plotfuqishëm dhe që janë të vërteta fjalët e tij:

“Ai është i plotfuqishëm për çdo gjë.” 5-Maide: 120,
sepse bota është e krijuar në përsosshmëri me aq urtësi, rregull dhe drejtpeshim. Ai që sheh një rrobë nga sateni i mrekullueshëm, e prerë bukur, qepur me mjeshtri e me qëndisje të hollë anash, e më pas mendon se kjo është punim i ndonjë të vdekuri, ose i të gjallit e që nuk ka mjeshtëri, ai e ka humbur arsyen e i është bashkuar budallenjëve e të padijshmëve.

Themeli i dytë

Kjo është njohja se Allahu Teala di çdo gjë dhe që në diturinë e Vet i përfshinë të gjitha krijesat. Diturisë së Tij nuk mund t'i ikë asgjë, as sa grimca, në Tokë a në qiej. E vërteta është në fjalët e Tij:

“Ai di çdo gjë.” 2-Bekare: 29, dhe:

“A nuk e di Ai që ka krijuar, kur dihet se Ai depërton në thellësi të sekreteve, i njeh hollësitë.” 67-Mulk: 14

Ai të udhëzon ty që nga krijimi të mësosh për Krijuesin, t'i shohësh shenjat që t'i ofrojnë bukuria e krijimit dhe mrekullia e rendit të Tij, që ti e gjen në cilën do pjesë të krijimit, sado e vogël të jetë.

Themeli i tretë

Kjo është njohja se Allahu Teala është i Gjalli. Ai, për të cilin u konstatua se posedon diturinë dhe fuqinë, është e domosdoshme të konstatohet se është edhe i gjallë. Sikur të mendosh një të fuqishëm e të dijsëm që sundon gjithçka e nuk është i gjallë, atëherë do të ishte *xhaiz* (e mundur) të dyshosh se a janë gjallë gjallesat, kur lëvizin dhe janë në qetësi, dhe a është gjallë mjeshtri i çdo gjëje; që do të ishte rënie në humnerën e injorancës.

Themeli i katërt

Kjo është njohja se Allahu Teala bën gjithçka me vullnetin e Tij. Gjithçka që ekziston mbështetet në vullnetin e Tij dhe nga aty rrjedh. Allahu krijoi këtë gjithësi nga hiçi dhe rikrijon (ringjallë) së dyti krijesat pas vdekjes. E si të jetë pa vullnet kur për secilin veprim që rrjedh nga Ai, Allahu ka mundësinë të vendos që të ndodhë e kundërta e asaj, dhe ka mundësinë të vendos që ai veprim të ndodhë edhe para ose pas kohës kur ka rrjedhur nga Ai. Fuqia e Tij është e tillë që, dy kundërshti dhe dy kohë të ndryshme mund t'i palos në një. Prandaj, vullneti është i domosdoshëm për t'u drejtuar në njërën nga dy mundësitë.

Nëse do të thuhej:

Dituria nuk ka nevojë për vullnet, nëse e di se në cilën kohë do të ndodh diçka, ajo do të ndodh në atë kohë;

ne themi:

atëherë do të duhej që as për fuqi të mos ketë nevojë, e kjo është pa themel. Allahu Teala, siç ka dituri, gjithashtu ka edhe fuqi, edhe vullnet.

Themeli i pestë

Kjo është njohja se Allahu sheh dhe dëgjon gjithçka. Shikimit të Tij nuk mund t'i ikë as ndjenja më e hollë e as mendimi më i fshehur, e dëgjimit të Tij nuk mund t'i ikë as zhurma e hapave të buburrecit mbi gur të zi, në natën e errët. E si mos t'i dëgjojë dhe shohë të gjitha, kur edhe shikimin edhe dëgjimin i ka të përsosur, pa kurfarë mungese a kufizimi?

Dhe prapë, si mundet krijesa të jetë më e përsosur se Krijuesi; vepra të jetë më e shndëritshme dhe më e kompletuar se Krijuesi? Dhe si do të mund të ishte i drejtë argumenti i Ibrahimit a.s., *kur i tha babasë së tij:*

“O babai im, përse adhuron atë që as nuk dëgjon, as nuk sheh, e as që mund të të sjellë ndonjë dobi?”

19-Merjem: 42

Sikur kjo të ishte argument kundër Ibrahimit a.s., e në dobi të atyre kujt babai i tij i përulej, atëherë argumenti i Ibrahimit a.s., nuk do të ishte i drejtë, e as nuk do të konfirmoheshin fjalët e Allahut Teala:

“Ky është argumenti Ynë, të cilin Ne, ia dhamë Ibrahimit kundër popullit të tij.” 6-En'amë: 83

Ashtu siç është e kuptueshme që Ai vepron pa gjymtyrë dhe di pa zemër e tru, njëjtë është e kuptueshme që Ai sheh pa bebëzë të syrit e dëgjon pa veshë, sepse mes këtyre të dyjave nuk ka dallim.

Themeli i gjashtë

Kjo është njohja se Allahu Teala flet me të folurit e Tij hyjnor. Nuk flet me ndonjë mjet, as me zë e gjuhë dhe të folurit e Tij nuk i përngjanë ndonjë të foluri tjetër njëjtë siç ekzistenca e Tij nuk përngjanë në ndonjë ekzistencë tjetër.

Përndryshe, të folurit vjen nga zemra, e tingujt që dëgjojmë vetëm se na orientojnë në kuptimet e tij, ashtu siç nganjëherë na orientojnë lëvizjet e duarve, ose ndonjë shenjë tjetër. Si ka mundur kjo të mos i jetë e qartë dikujt, e nuk ka qenë e paqartë për poetët, njohuria e të cilëve për këtë çështje është e kufizuar.

E njëri prej tyre thotë:

“Fjala është në zemër, gjuha vetëm e interpreton.”

Ai cili nuk mund të thotë:

“Gjuha ime është e krijuar, por e përhershme është ajo që në të është krijuar, me forcën time, që njëjtë është e krijuar, - (do të thotë, fjala e Allahut është e përhershme)”,

dhe këtë nuk mund ta kuptojë, me të ndërpreje çfarëdo bisede. Mos e respekto atë që nuk e ka kuptuar se ‘e përhershme’ është shprehje për atë para së cilës nuk ka asgjë, dhe që në fjalën *bismilah*, ‘b’ është para shkronjës ‘s’, prandaj, bile as ‘s’ që vjen pas shkronjës ‘b’ nuk mund të jetë - e përhershme.

Në devijimin e disave nga rruga e drejtë është fshehtësia dhe hikmeti i Allahut:

“... e kë e shmangë Allahu, për te s’ka udhërrëfyes.”

13-Ra’d: 33

Atij që e konsideron të pamundur që Musa a.s. të ketë dëgjuar të folurit e Allahut Teala, pa tingull, në dynja, i duhet thënë se ai as në ahiret nuk do të mund të shohë asgjë që nuk ka trup e ngjyrë.

Nëse e pranon se është e mundur të shihet diçka që nuk ka as ngjyrë e as trup, as masë e sasi, e deri tash nuk e ka parë askush, atëherë le ta pranojë se është e mundur edhe të dëgjohet një tingull, pa cilësi të njohura për ne. Nëse është e kuptueshme që Allahu ka dituri që përfshinë gjithë çka ekziston, atëherë le të pranohet si e kuptueshme edhe të folurit e Tij, që është cilësi e Dhatit.

Themeli i shtatë

Kjo është njohja që të Folurit e Allahut ekziston në vetvete dhe është i gjithmonshëm. Të tilla janë të gjitha cilësitë e Tij. Ato nuk janë krijuar dhe nuk i nënshtrohen ndryshimeve. Cilësive të Tij është e domosdoshme t'u pranohet përjetësia, e cila domosdo i pranohet edhe vet Dhatit. Atij nuk i ndodhin ndryshime, e as nuk i ekspozohet proceseve të krijimit, por se përherë është i përshkruar me cilësi të mrekullueshme, përgjithmonë. Ndryshimi i gjendjes nuk mund t'i përshkruhet Atij. Gjithçkaje që i nevojitet krijimi nuk privohet as nga ndryshimi i gjendjes, e nevoja për krijim u vërtetua për trupat, pikërisht pse i nënshtrohen ndryshimeve të cilësive. E si mund e njëjta të vlejë edhe për Krijuesin e atyre trupave?!

Në bazë të kësaj përfundojmë se të Folurit e Tij është i përhershëm, dhe ekziston në vetvete. Ajo që është krijuar janë zërat, si dëshmi për të Folurit.

Është e kuptueshme të ketë kërkesa që fëmija të edukohet e kjo kërkesë të ketë ekzistuar me prindërit edhe para se të lind fëmija. E kur fëmija lind, dhe rritet deri në moshën kur mund të arsyetojë, Allahu i krijon dituri që është e lidhur me atë që tashmë gjindet si kërkesë në zemrën e babait.

Kështu fëmijës i urdhërohet kërkimi i asaj diturie, e që deri sa fëmija është rritur për ta njohur këtë, ka qenë në zemrën e babait.

Prandaj duhet pranuar si të kuptueshme edhe ekzistimin e kërkesës në të cilën udhëzojnë fjalët e Allahut Teala:

“Prandaj, zbatu...” 20-Ta’Ha: 12,

për Musanë a.s., i cili ka qenë në Dhatin e Allahut Teala, të cilit Ai i drejtohet pasi që ky (a.s.) të jetë krijuar, dhe pasi të jetë krijuar fuqia për njohjen e kësaj nevoje, dhe pasi që ai (Musa a.s.) të ketë dëgjuar të Folurit e përhershëm.

Themeli i tetë

Kjo është njohja se Allahu Teala di me diturinë e Tij dhe se Ai përgjithmonë di me Dhatin dhe cilësitë e Tij, dhe për gjithçka që do të krijohet. Nuk është që, me krijimin e krijesave të lind edhe Dituria e Tij për ato krijesa, por përmes krijimit të krijesave vetëm se zbulohet një pjesë e Diturisë së Tij, që është e përhershme. Sikur të krijohet njohuria për ardhjen e filanit në kohën kur lind dielli, kjo njohuri vazhdon deri të lind dielli dhe në vend të këtij filanit nuk vjen tjetër kush.

Njëjtë, në diturinë e gjithmonshme të Allahut Teala nuk ka ndryshim. Kështu duhet të kuptohet dituria e gjithmonshme e Allahut Teala.

Themeli i nëntë

Kjo është njohja që vullneti i Allahut Teala është i gjithmonshëm. Vullneti i Tij është gjithmonë i lidhur me krijimin e krijesës në një kohë të caktuar, e në përputhje me diturinë e Tij të përfundshme.

Sikur të shfaqej ky vullnet vetëm në kohën e krijimit, atëherë Ai do të ishte në vendin e ngjarjes, e sikur të jetë shfaqur nga dikush tjetër, e jo nga Dhati i Tij, kjo nuk do të ishte me vullnetin e Tij.

Njëjtë, ti nuk mund të thuash se ti ke lëvizur, nëse nxitja nuk ka ardhur nga vet ti. Sado që ti të jesh i fuqishëm, kurse ndjenë nevojën që lëvizja jote të inicohet me vullnetin e tjetrit, njëjtë edhe ai tjetri ka nevojë për vullnetin e dikujt tjetër, e ky zingjir zgjatet pa fund.

Sikur të pranohet se ndonjë vullnet mund të jetë krijuar pa Vullnet, atëherë do të lejohej edhe që gjithësia si e tillë është e krijuar pa vullnet.

Themeli i dhjetë

Kjo është njohja që Allahu Teala nuk është i gjithmonshëm vetëm me Dhatin e Tij, por edhe me cilësitë e Tij. Për shembull: me cilësinë *Alim* di gjithçka, me cilësinë *Hajj* është i gjallë, me cilësinë *Kadir*, i fuqishëm, me cilësinë *Semi* dëgjon, me cilësinë *Basir* sheh.

Të thuhet se dikush është dijetar pa pasur cilësinë e ditorisë (*alim*), është sikur të thuhet '*i pasur, pa pasuri*' ose '*dituri, pa dijetar*' ose '*dijetar, pa informatë*'. Prandaj duhet ta pranojë që dijetari është ndarë nga dituria ose dituria nga dijetari, ose dijetari nga njohja, sepse në marrëdhëniet mes këtyre tri cilësive nuk ka kurrfarë dallimi.

KUSHTI I TRETË

Njohja e veprave (*ef'al*) të Allahut Teala, e edhe këto mbështeten në dhjetë themele:

Themeli i parë

Kjo është njohja se gjithçka që ndodhë janë vepra të Tij, janë krijime të Tij. Ai është Krijuesi i krijesave dhe i veprave të tyre. Ai ju jep fuqinë, formën dhe aftësinë për të lëvizur. Të gjitha veprat e njerëzve janë me krijimin e Tij, dhe shfaqen me fuqinë e Tij. Të vëreteta janë fjalët e Tij:

“Allahu është Krijuesi i çdo gjëje.” 13-Rad: 16,

dhe fjalët e Tij:

“Allahu ju krijoi juve dhe atë që e punoni.”

37-Saffat: 96,

dhe fjalët:

“E ju, heshteni ose thuajeni haptas fjalën tuaj; nuk ka dyshim se Ai e di mirë çfarë ka në zemrat tuaja. E si të mos dijë kur Ai ju ka krijuar, depërton në thellësi të sekreteve, i njuhollësitë.” 67-Mulk: 13, 14

I urdhëroi robët e Tij të jenë të kujdesshëm me fjalët dhe veprat, me të fshehtën dhe të dukshmen, e kjo për shkak të dijës të Tij për atë se prej nga vinë dhe ku përfundojnë veprimet e tyre, kurse tashmë Ai ka dëshmuar për dijen e Tij me krijim. Si të mos i krijojë Ai veprat e robit, kur fuqia e Tij, e plotë dhe pa kurfarë të mete, është e lidhur me veprimet dhe fuqinë e robëve të Tij, e këto veprime janë të ngjashme mes vete.

Kjo lidhje e fuqisë së Tij me veprat e krijesave të Veta është esenciale. Nuk ka asgjë që mund të ndikojë në këtë lidhje e t'i ndalojë ato veprime. Si do të kishte krijuar kafsha vetvetiu? Marimanga, bleta, e kafshë tjera japin prodhime precize e delikate, që habisin mendjet e atyre që kuptojnë. Si do të mundnin ato kafshë, vetvetiu, të prodhonin rrjete, ilaç, mëndafsh... pa Rabbin e botëve, e nuk janë aspak të vetëdijshme se çka janë prodhimet e tyre? Larg qoftë! Krijesat vetëm nënshtrohen me përlësi, kurse sundon Ai që është i Gjithëfuqishëm, në Tokë e në qiej.

Themeli i dytë

Kjo është njohja se Allahu është absolutisht i veçantë në krijimin e veprave të robit pa e përjashtuar faktin se ato janë produkt i vullnetit të lirë të robit. Allahu Teala krijoi edhe vullnetin e lirë edhe përfundimin e atij vullneti, bashkë. Krijoi edhe opcionet edhe vendimin, bashkë. Vullnetin e lirë të robit e ka krijuar Allahu, dhe robi nuk e ka *përvetësuar*, pos me vullnetin e Allahut. E veprimi i robit e ka lidhjen e vet me cilësinë tjetër të njeriut të krijuar nga Allahu – vullnetin e lirë, kurse varësisht natyrës së lidhjes, kjo quhet *përvetësim*.

Si do të jetë veprimi i robit plotësisht i paracaktuar, kur ai e di fort mirë dallimin mes veprimeve të tij si rezultat të vendimit të tij, dhe veprimeve të tij që janë refleks i domosdoshëm. Dhe si do të jetë ai veprim i robit, kur ky me diturinë e tij nuk mund t'i përfshijë në hollësi të gjitha elementet e veprimit të përvetësuar, e as numrin e tyre?

E kur asnjëra nga dy skajshmëritë nuk është e drejtë, nuk mbetet asgjë tjetër për t'u besuar, pos e mesmja: se veprimi është rezultat i vullnetit të Allahut për shkak që është krijuar nga Allahu, dhe është rezultat i vullnetit të robit sepse rrjedh nga lidhja që e quajtëm *përvetësim*. Lidhja mes vullnetit të lirë dhe rezultatit të atij vullneti nuk është e domosdoshme përpos se që të dyja janë krijuar kur vullneti i Allahut, qysh në përherësi, ishte i lidhur me botën, e krijimi i botës ende nuk kishte ndodhur, kurse pas krijimit, vullneti i lirë dhe rezultati i tij lidhen në mënyrë tjetër. Me këtë bëhet e qartë që lidhja e vullnetit të lirë me rezultatin e vet nuk limitohet vetëm në shfaqjen e këtij rezultati.

Themeli i tretë

Kjo është njohja se vepra e robit nuk del nga korniza e vullnetit të Allahut të lidhur për atë rob, ani pse përvetësimi i përshkruhet robit. Në mbretërinë e qiejve dhe Tokës nuk kalon kohë as sa rrahja e kapakëve të syrit, as sa lëvizja e mendimieve, as sa shikimi i shpejtë, e të mos jetë e përcaktuar me urdhrin dhe vullnetin e Allahut Teala. Aty janë e mira dhe e keqja, dobia e dëmi, islami e kufri, pranimi dhe mohimi, shpëtimi dhe shkatërrimi, devijimi dhe Rruga e drejtë, nënshtrimi dhe kryengritja, shirku dhe imani; dhe askush nuk mund të ndalë urdhrin e Tij, apo të anulojë vendimin e Tij. Kë të dëshirojë Ai, e lë të humbur, e kë të dëshirojë Ai, e udhëzon në rrugë të drejtë. Ai nuk do të japë llogari për veprimet e Tij, e robët do të japin. Dëshminë e kësaj e pohon i gjithë ummeti:

“Në dashtë Zoti bëhet, në mos dashtë Ai, nuk bëhet.”

E dëshmojnë edhe fjalët e Tij:

“...sikur të donte Allahu, do t’i kishte udhëzuar të gjithë njerëzit.” 13-Ra’d: 31,

si edhe:

“Sikur Ne të donim, secilit do t’i jepnim udhëzimin e tij...” 32-Sexhde: 13.

Sikur gjynahu dhe krimi të mos ishin me vullnetin e Allahut, pra qenkan me vullnetin e dushmanit të Tij, Iblisit *leanehullah* (të mallkuar), ani se ai është armik i Allahut. Atëherë, paskemi më shumë të asaj që është vullnet i dushmanit, se sa vullnet i Allahut! Si mundet myslimani t’i lejojë vetes që Rabbin e vet të Plotëfuqishëm, të Lartësuar e Fisnik ta mendojë në atë pozitë, pozitë që do ta refuzonte edhe kryeplaku i ndonjë katundi nëse ashtu i matet autoriteti?! Kjo është dëshmi e kuptueshme: nëse ndonjë kundërshtar i këtij kryeplaku ka arritje më të mëdha se ky, kryeplaku do ta lëshonte pozitën e do të dorëzonte udhëheqjen. Gjynahet te njerëzit janë të shumta, e bidatxhitë pohojnë se ato ndodhin kundër vullnetit dhe dëshirës së Allahut! Kjo është dobësi dhe ligësi e skajshme. I Lartësuar, shumë i lartësuar është Rabbi i gjithçkaje, nga pohimet e katilëve të padrejtë! Veprat e robit janë të krijuara prej Allahut Teala dhe ndodhin sipas vullnetit të Tij!

Dikush mund të pyes:

“E si pra Allahu ndalon atë që është vullnet i Tij, e urdhëron atë që nuk dëshiron të zbatohet?; e do t’i themi:

Të urdhërohet diçka nuk është njëjtë sikur të dëshirohet diçka.

Dëgjo rastin e pronarit që godet skllavin, e Sulltani e qorton për këtë: pronari provon të arsyetohet me padëgjueshmërinë e robit, e Sulltani arsyetimet i konsideron gënjeshtër. Pronari, për të vërtetuar dëshmitë e veta, do ta urdhërojë robin e vet për një detyrë në prani të Sulltanit, duke pritur që robi t'i i kundërvihet e Sulltani t'i thotë:

- Zbute këtë kafshë në praninë time!

Pra, ky pronar dha një urdhër për të cilin nuk dëshiron të zbatohet. Sikur të mos kishte urdhëruar, nuk do ta kishte arsyetimin e bindshëm të Sulltani, e sikur të priste t'i zbatohet urdhri - do të dëshironte shkatërrimin e vet, e që nuk është rasti.

Themeli i katërt

Njohja se Allahu krijon sipas mirësisë së Tij e edhe obligon me përgjegjësi, sipas mirësisë së Tij. As krijimi as dhënia e përgjegjësive Atij nuk i janë obligim. Mu'tezelitë pohojnë:

- Allahu e ka obligim ta urdhërojë robin, pasi aty ndodhet mirësia për robin e Tij;

por kjo është e pamundur, sepse Ai e përcakton edhe obligimin, edhe urdhrin dhe ndalesën, prandaj si mundet Ai vet të jetë i obliguar e të detyrohet, t'i urdhrohet apo t'i ndalohet diçka?

E me *obligim* mund të mendohet në dy gjëra:

1. Se *obligimi* (vaxhib) është veprim i cili pasohet me dëm, nëse lihet anash. Prandaj thuhet:

“Robi është i obliguar t’i nënshtrohet Allahut, që Allahu mos ta dënojë me xhehenem, ose që dëmi t’i vijë edhe më shpejt”, dhe thuhet:

“Ai që është duke vdekur nga etja gjithsesi duhet të pijë ujë, që të mos vdes.”

2. Se mosekzistimi i diçkaje shkakton të pamundurën, prandaj edhe thuhet:

“Ekzistimi i të njohurës është i domosdoshëm sepse mosekzistimi i saj shkakton absurd – që dituria të shndërrohet në padituri.”

Nëse folësi thotë se krijimi është obligim i Allahut dhe mendon në kuptimin e parë, atëherë Allahu është duke ia ekspozuar këtë folës rrezikut. E nëse ka menduar në kuptimin e dytë, atëherë kjo mund të pranohet. E nëse ka menduar në ndonjë kuptim të tretë, atëherë shprehja është e pakuptueshme.

Sa për fjalët e tyre se *është obligim i Tij, pasi që aty ndodhet mirësia për robët e Tij:*

nëse mos-arritja e mirësisë nga robët e Tij e dëmton Allahun, atëherë as obligimi prej Tij për ata rob nuk paska kuptim. Në anën tjetër, është interes i robëve që Allahu t’i krijojë ata në xhenet, kurse krijimin në *shtëpinë e vuajtjes* dhe ekspozimin e robit mundësisë për të gabuar, duke arritur kështu dënimin shkatërrues pas tmerrit të shfaqjes së gjynaheve dhe dhënies së llogarisë për to, eh - këtë njerëzit e kuptueshëm nuk e shohin si gëzim e lumturi.

Themeli i pestë

Kjo është njohja që Allahu Teala mund t'i ngarkojë njerëzit edhe më shumë se që ata mund të bartin. Mu'tezilitë nuk pajtohen me këtë. E, po të mos pranohet kjo mundësi, atëherë do të ishte pamundësuar duaja Allahut që atë të mos na e bëjë, sepse njerëzit e lusin:

“O Allah, mos na ngarko me atë që nuk mund ta bartim!” 2-Bekare: 286.

Themeli i gjashtë

Kjo është njohja që Allahu Teala ka të drejtë të dënojë dikë, edhe nëse ky më parë nuk ka bërë ndonjë gjynah, ose edhe të ketë bërë ndonjë vepër të mirë. Kështu nuk mendojnë mu'tezilitë. Allahu menaxhon pronësinë e Tij me liri të plotë, dhe nuk mund as të paramendohet padrejtësi në menaxhimin e Tij të pronës së Tij, sepse padrejtësi është menaxhimi me pronën e dikujt tjetër, pa lejen e atij, e kjo nuk mund të thuhet për Allahun Teala. Vetëm Ai është posedues, nuk ka tjetër posedues që të mund të thuhet se Allahu posedon diçka pa të drejtë. E që Allahu Teala ka të drejtë në këtë, dëshmon ky shembull:

Dënimi i kafshëve nga njerëzit, pa bërë ato ndonjë gabim, dhe therrja e tyre, është veprim i njëanshëm i njeriut.

Nëse dikush do të thoshte:

“Ato do të ringjallen dhe do të shpërblehen në atë masë sa kanë ndjerë dhimbjen më herët, dhe ky është obligim i Allahut!”,

ne themi:

“Ai që deklaroi se Allahu Teala ka obligim që të ngjallë secilën milingonë të shkelur, secilën bubë të shtypur, që t’i shpërblejë për mundimet e tyre, ai ka dalur nga korniza e Sheriatit, por edhe e mendjes së shëndoshë.”

Tashmë është thënë që nëse ringjallja dhe shpërblimi si obligime të Tij definohen në kuptimin që Ai do të dëmtohet në rast se nuk e bën këtë, atëherë kjo është e pamundur, e nëse mendohet në diçka të tretë, atëherë tashmë kemi thënë që ajo është e pakuptueshme, sepse del nga kornizat e kuptimit të shprehjes obligim (*vaxhib*), që tashmë e kemi përmendur.

Themeli i shtatë

Kjo është njohja që Allahu Teala me robët e vet bën çka Ai do, dhe nuk është i obliguar të bëjë llogari se çka është më e mira për ta, në bazë të asaj që u shpjegua Ai nuk është i obliguar me asgjë. Bile as nuk ka kuptim që me Të të lidhet obligimi, sepse Ai nuk do të përgjigjet për atë që ka bërë, e robët e Tij do të përgjigjen. Sikur ta dija se çka do të përgjigjet mu’tezeliu në lidhje me qëndrimin e vet se Allahu e ka obligim të bëjë atë që është më e mira për robët e Tij.

Të paramendojmë se po argumentohet në ahiret në mes të një të mituri dhe një të pjekuri, e që të dy kanë vdekur si myslimanë.

Allahu të pjekurit i dha pozitë më të lartë, dhe i dha përparësi ndaj të miturit, sepse ai është munduar me iman dhe ka qenë i nënshtruar, edhe pasi është pjekur. Për mu'tezelitë, Allahu Teala është i obliguar të veprojë kështu. Nëse i mituri do të thoshte:

- *Pse atij ia ngrite pozitën mbi timen?, e Ai thotë:*

- *Sepse ai u bë i pjekur dhe u mundua që të më nënshtrohet Mua!,*

djaloshi do të mund të thoshte:

- *Ma morre shpirtin kur isha ende fëmijë, ndërsa e ke pasur obligim të më japësh edhe mua jetë deri në pjekuri, e edhe unë do të mundohesha! Je larguar nga drejtësia me atë që atij i dha përparësi duke ia zgjatur jetën vetëm atij, e mua jo! Përse i dha atij përparësi?*

Allahu do të thoshte:

- *Sepse e kam ditur që ti, po të arrije pjekurinë, do të bëje shirk ose nuk do të më ishe i nënshtruar, prandaj për ty ka qenë më mirë të vdesësh në fëmijëri.*

Ky është arsyetimi i Allahut sipas mu'tezelive. Mirëpo atëherë edhe qafirët nga thellësia e xhehenemit do të thërrisin:

- *O Allah, a nuk e ke ditur se edhe ne, kur të arrijmë moshën e pjekurisë, do të bënim shirk? Pse neve nuk na solle vdekjen sa ishim fëmijë? Ne do të ishim të kënaqur edhe me pozitë më të ultë se që i ke dhënë myslimanit të ri.*

Si do t'i përgjigjen kësaj mu'tezelitë? E drejtë është vetëm të pohojmë kategorikisht se veprat e Allahut janë shumë të lartësuar, që të mund të maten me masat e mu'tezelive.

Nëse do të thuhej:

“Sado që Allahu Teala kujdeset për më të mirën për robët e Tij, nëse më pas lejon që kundër tyre të veprojnë shkaktarët e dënimit, kjo veç është e shëmtuar, dhe nuk i ka hije Urtësisë!”, ne do të themi:

“E shëmtuar është ajo që nuk i përshtatet qëllimit. Bile, diçka që është e shëmtuar për një person mund të jetë e mirë për tjetrin, nëse i përshtatet me qëllimet. Kur shoku e vret shokun, kjo është e shëmtuar për ta, por e mirë për armiq të tyre.”

Nëse me ‘të shëmtuar’ mendohet në atë që nuk përshtatet me qëllimin e Krijuesit, kjo është e pamundur, sepse ai nuk ka qëllim, dhe është e pamundur që diçka e shëmtuar të vjen nga Ai, njëjtë siç është e pamundur që nga Ai vijnë padrejtësia e dhuna, sepse është e pamundur që ai të posedojë pronën e tjetër kujt. Nëse Ai, me ‘të shëmtuar’ mendon në atë që nuk i përshtatet qëllimit të tjetrit, përse atëherë të thuhet se kjo për të është e pamundur? A nuk është kjo vetëm dëshirë e thatë e dikujt, e cila dëshmon të kundërtën, që tashmë mundëm ta shohim nga biseda e xhehenemlive? Përpos kësaj, kuptimi i shprehjes *i Urti*, është se Ai e njeh esencën e gjërave, dhe është në gjendje t’i bëjë ato në pajtim me vullnetin e Tij. E si kjo të ketë nevojë për ruajtje të interesit? Sa i përket të urtit mes nesh, ai kujdeset për interesin e vet, ashtu që me këtë të arrijë falënderimin në dynjallëk dhe shpërblimin në ahiret, ose që me këtë nga vetja të largojë telashen, e gjithë këtë është e pamundur ta lidhim me Allahun.

Themeli i tetë

Kjo është njohja e Allahut Teala, jo me logjikë, por si obligim që vjen nga Allahu dhe Sheriati. Mu'tezelitë e kundërshtojnë këtë. Logjika, edhe nëse e pranon nënshtrimin si të domosdoshëm, e pranon pa ndonjë dobi - që është e pamundur, sepse mendja nuk pranon çka nuk ka dobi a qëllim, ose e pranon për ndonjë dobi a qëllim. Kjo, prapë qon drejt Atij që i nënshtrohet, që është e pamundur nga pikëpamja e të Lartësuarit. Ai është i pastër nga çfarëdo qëllimi apo përfitimi sepse për Të, kufri me imanin apo kryengritja me nënshtrimin, janë plotësisht të njëjtë. Ose e gjithë kjo dërgon te robi, që është gjithashtu e pamundur, sepse as ai nuk ka qëllim momental. Ai mundohet dhe i braktisë kënaqësitë, e në fund i ka vetëm shpërblimin dhe dënimin, e ai nuk e di se a do ta shpërblejë Allahu Teala për nënshtrim dhe kryengritje, apo do të dënohet për to, pasi ato të dyja janë të njëjta te Ai. Robi nuk ka afinitet e as nuk është i specializuar që me mendjen e vet ta dijë këtë, por dallimin mes dyjave e kupton, prapë, prej shariatit. Gabon ai që për këtë merr përfundim duke krahasur Krijuesin me krijesën, sepse krijesa bën dallim mes falënderimit dhe mosfalënderimit në bazë të kënaqësisë, emocionimit dhe shijes që e ndjenë te njëra, e jo te tjetra. E në rast se mu'tezelitë thonë:

“Mësimi dhe të kuptuarit bëhen obligative vetëm në bazë të shariatit, e sheriatit nuk mund të stabilizohet dhe forcohet deri sa të obliguarit (mukellef) nuk e mësojnë. Çka në rastin kur mukellefi i thotë Pejgamberit, s.a.v.s.:

- Nëse arsyeja nuk më obligon të mësoj, e sheriatit në mua mund të forcohet vetëm përmes mësimin, e unë nuk jam gati të mësoj...;

- a do të krijonte kjo një situatë kur Pejgamberi s.a.v.s. nuk do të kishte përgjigje?";

kjo është sikur t'i thuhet atij që nuk lëvizë:

- Mbrapa teje është një luan i rrezikshëm! Nëse lëvizë, ai të sulmon! Nëse kthehesh e shikon mbrapa, do ta kuptosh se po flas të vërtetën!; e ky të thotë:

- Nuk e pranoj se po e thua të vërtetën deri sa të kthehem mbrapa e të shikoj, e nuk guxoj të kthehem mbrapa e të shikoj, deri sa të vërtetohet se ti po e flet të vërtetën!

Kjo tregon paarsyeshmërinë e folësit dhe ecjen e tij drejt shkatërimit, e në këtë nuk ka kurrfarë dëmi për atë që po e udhëzonte. Edhe Resulallahu s.a.v.s., thotë:

"Përpara jush është vdekja, e prapa saj ka kafshë grabiqare dhe më pas zjarr i tmerrshëm. Nëse nuk keni kujdes dhe nuk e pranoni që po e flas të vërtetën, ashtu që do të vrojtoni me kujdes muxhizet që më janë dhënë, do të shkatërroheni. Ai që mendon do të kuptojë, do të mbrohet e do të shpëtojë, e kush nuk ka kujdes dhe vazhdon me të njëjtën, do ta pësojë e do të shkatërrohet. Unë nuk do të dëmtohesha edhe nëse të gjithë njerëzit shkatërrohen, por unë e kam obligim që gjithçka të paraqes qartë!"

Sheriati i sqaron rreziqet pas vdekjes e mendja shërben për t'i kuptuar ato fjalë si edhe mundësinë që në të ardhmen ajo do të ndodhë. Natyra e njeriut anon kah ruajtja prej rrezikut. Nëse diçka është e obligueshme (vaxhib), kjo nënkupton se braktisja e saj është e dëmshme.

Mendja nuk mund ta kuptojë që është objektiv i dëmit pas vdekjes kur i përshtatet epsheve. Ky është kuptimi dhe ndikimi i shariatit dhe mendjes në përcaktimin e obligimit (*vaxhib*). E po të mos kishte frikë nga dënimi për braktisjen e asaj që është urdhëruar, atëherë nuk do të kishte kuptim të quhet obligim (*vaxhib*). Sepse kur thuhet *vaxhib*; kjo domethënë braktisje e dënimit në ahiret.

Themeli i nëntë

Njohja se nuk është e mundur të mos dërgohen pejgamberët a.s.. Brahmanët²² nuk mendojnë kështu, e pohojnë se nuk ka nevojë për dërgimin e tyre dhe se mendja mjafton. Por, vet mendja nuk udhëzon në vepra që sigurojnë shpëtim në ahiret, siç nuk ofron as ilaçe të dobishme për shëndet. Nevoja e njerëzve për pejgamberët është sikur nevoja për mjekët, me atë që aftësia e vërtetë e mjekut kuptohet përmes përvojës me ta, deri sa vërtetësia e pejgamberëve kuptohet përmes muxhizeve.

Themeli i dhjetë

Njohja se Allahu Teala e dërgoi Muhammedin s.a.v.s., si pejgamberin e fundit, si atë që shfuqizon ligjet e çifutëve, krishterëve dhe sabejëve²³ që ishin para tij. Ai e forcoi këtë me muxhize të qarta dhe me dëshmi të dukshme si:

ndarja e Hënës²⁴, tesbihi i gurit²⁵, të folurit e kafshëve dhe rrjedhja e ujit mes gishtërinjëve të tij.²⁶

²² Brahma; disa Indianë që mendojnë se janë në fenë e Ibrahimit a.s.

²³ Adhures të zjarrit, antisemitë në Arabinë Jugore, shek X-VIII p.e.s.. Për ta flet edhe Bibla.

²⁴ Hadith *muttefekun alejhi*, i besueshëm, nga Enesi, Ibn Mesud dhe Ibn Abbas

Muxhize më e madhe e Pejgamberit a.s., është Kur’ani Kerim. Në tentim për ta shkatërruar e copëtuar Kur’anin, Arabët ishin të pafuqishëm të ofrojnë diçka të përafërt, edhe pse ishin njohësit më të mirë të gjuhës e të stilit të saj. Njeriu nuk i ka aftësitë të arrijë një bashkëdyzim të tillë të pasurisë së shprehjeve dhe stilit të përsosur, në të cilën ato shprehje janë ndërthurur. Përpos kësaj, aty janë njoftimet për popujt e kaluar, me njoftimin që Resulallahu s.a.v.s., ka qenë *umijj* (që nuk di shkrim e lexim) dhe nuk është shërbyer me libra, si edhe të dhëna për ndodhitë e panjohura, e që do të ndodhnin vetëm në të ardhmen. Shembull i këtillë janë fjalët e Allahut Teala:

“Me siguri, ju do të hyni në Xhaminë e Shenjtë (në Qabe), dashtë Allahu, të sigurt, kokërruar dhe flokëshkurtuar, pa kurrfarë frike.” 48-Fet’h: 27, dhe fjalët:

“Elif, Lam, Mim. U mundën bizantinët, në tokën më afër; por pas disfatës ata do të ngadhënjëjnë, brenda disa vjetëve.” 30-Rum: 1-4

Muxhizeja është dëshmi e vërtetësisë së Pejgamberit a.s., ashtu që gjithçka që njerëzit nuk mund ta bëjnë është ekskluzivisht vepër e Allahut. Sado që ajo vepër të ndërlihet me vet Pejgamberin, si sfidë për pabesimtarët, megjithatë është në funksion të fjalëve të Allahut Teala:

“Ti e thua të vërtetën!”

²⁵ Bejhekiu në *‘Delailun-nubuvve’*, nga Ebu Dherr.

²⁶ Hadithin e shënon Ahmed Bejheki, me sened të drejtë, nga Ja’la b. Murre, për devenë që iu ankua Resulallahut s.a.v.s., në pronarin e saj. Ka hadith edhe për të folurit e ariut, ujkut dhe kalit me pedigre. Hadithet i shënon Bejhekiu në *‘ed-Delail’*.

Kjo është sikur dikush që qëndron para sulltanit dhe njerëzve t'ju thotë se është i dërguar i sulltanit tek ta si nëpunësi tij, e si dëshmi sulltani do të ngritet dhe ulet tri herë, që është kundër veprimit të zakonshëm të sulltanit. Dhe nëse sulltani vepron ashtu, të pranishmit gjithsesi se do të vinin në përfundim se ky person po e thotë të vërtetën.

KUSHTI I KATËRT

Ajo që njihet vetëm përmes shpalljes nga Allahu Teala dhe besimi i të gjithë asaj që vjen prej Resulallahut s.a.v.s., mbështetet në dhjetë themele:

Themeli i parë

Kjo është ringjallja dhe mbledhja në vendin e dhënies së llogarisë (*hash* dhe *neshr*). Se kjo do të ndodhë, na njofton sheriat. Këto janë hak dhe të besohen është obligim (*vaxhib*), sepse janë të mundshme dhe të logjikshme. Kuptimi i kësaj është krijimi i sërishëm pas zhdukjes, dhe që kjo është caktim i Allahut, siç është edhe krijimi i parë. Allahu Teala thotë:

“Ai na sjell shembull, duke harruar krijimin e vet dhe thotë:

- *Kush do t'i ngjallë eshtrat kur të kalben? Thuaj:*

- *Do t'i ngjallë Ai që i krijoi ato për herë të parë...”*

36-Ja Sin: 78-79

Me krijimin e parë dëshmohet edhe rikrijimi.

Dhe Allahu Teala thotë:

“Krijimi dhe ringjallja juaj nuk është më e rëndë se krijimi i një njeriu të vetëm...” 31-Llukman: 28

Rikrijimi është krijim i dytë, e kjo është e mundur, njëjtë si krijimi i parë.

Themeli i dytë

Pyetjet nga *Munkir* dhe *Nekir*. Për këtë çështje është lajmëruar me hadithe dhe besimi në këtë është obligim, sepse kjo është e mundur. Krejt çka kërkohet është kthimi i jetës në pjesë të trupit e të mundësohet të folurit. Kjo është e mundur vetvetiu. Këtë nuk e pengon fakti se ne e shohim trupin e të vdekurit si nuk lëvizë dhe ai nuk i dëgjon pyetjet drejtuar atij. Por, edhe ai që fle në dukje është i qetë, ndërsa në brendësi ndjenjë dhimbje e kënaqësi, shijen e të cilave e ndjenë edhe kur të zgjohet. Resulallahu s.a.v.s., i ka dëgjuar fjalët e Xhebrailit a.s., dhe e ka parë atë, deri sa njerëzit rreth tij nuk e dëgjonin dhe nuk e shihnin;

“...dhe asgjë nga dija e Tij nuk mund të përvetësojnë, pos sa të dojë Ai.” 2-Bekare: 255

Themeli i tretë

Ky është besimi në vuajtjet e varrit. Edhe për këtë ka lajmëruar sheriatit. Allahu Teala thotë:

“Ata do të çohen para Zjarrit në mëngjes dhe mbrëmje (në jetën e varrit) e, kur të arrijë Ora (e Kiametit), do të thuhet: ‘Hidhni ithtarët e Faraonit në dënimin më të rëndë!’ 40 Gafir: 46

Resulallahu s.a.v.s., ka kërkuar mbrojtje nga vuajtjet e varrit, njëjtë si edhe të parët tanë të mirë.²⁷ Kjo është e mundur dhe është e domosdoshme të besohet.

²⁷ Nga Ebu Hurejre dhe Ajsha r.anha, e kemi përmendur më herët

Besimi në të nuk pengon shkapërderdhja e pjesëve të trupit të tij nëpër barkun e bishave të egra dhe në lukthin e zogjve grabitqarë. Dhimbjen do ta ndjejnë edhe pjesët e trupit që i kanë marrë bishat, sepse Allahu do t'ua kthejë atë ndjenjë.

Themeli i katërt

Peshorja (*mizan*), që është e vërtetë. Allahu Teala thotë:

“Në ditën e gjykimit Ne do të vëmë peshoja të drejta.”

21-Enbija: 47, dhe thotë:

“Atë ditë peshimi (masa) është i drejtë. Atij që i rëndohen peshojat, ata janë të shpëtuar. Kujt i vijnë lehtë peshojat, ata e humbën vetveten, ngase i refuzuan argumentet Tona me të padrejtë.” 7-Araf: 8-9

Në fletat e veprimeve, Allahu Teala e krijon masën sipas gradës së veprës tek Allahu Teala, dhe këto masa i bëhen të njohura robit, që përmes kësaj të tregohet drejtësia përmes dënimit ose mirësia përmes faljes dhe shtimi i shpërblimit.

Themeli i pestë

Në lidhje me ahiretin, duhet ta besojmë edhe vendosjen e *Siratit*. *Sirat* është ura që do të vendoset mbi Xhehenem, më e hollë se floku dhe më e mprehtë se shpata. Allahu Teala thotë:

“...e tregojuni atyre rrugën e Zjarrit flakërues! Ndalini, se do të pyeten...” 37-Saffat: 23-24

Ai që është në gjendje t'i mundësojë zogut të fluturojë në ajër, Ai është në gjendje t'i mundësojë edhe robit të ecë mbi atë urë.

Themeli i gjashtë

Besimi në ekzistencën e Xhenetit dhe Xhehenemit është prej esencave më të rëndësishme në lidhje me ahiretin. Allahu Teala thotë:

“Nxitoni drejt faljes së gjynaheve nga Rabbi juaj dhe për një xhennet, gjerësia e të cilit është si gjerësia e qiejve dhe e tokës, i përgatitur për të devotshmit.”

3-Ali Imran: 133

Fjala e Allahut Teala '**përgatitur**', është dëshmi se xheneti tashmë është krijuar.

Është e domosdoshme të pranohet kuptimi i jashtëm i tekstit. As nuk bëhet fjalë që të mos jenë krijuar para Ditës së gjykimit, sepse Allahu Teala thotë:

“Ai nuk pyetet se çka punon, po ata, (njerëzit), pyeten.” 21-Enbija: 23

Themeli i shtatë

Njohja se Imam i drejtë pas Resulallahut s.a.v.s., është Ebu Bekr r.a., pastaj Omeri r.a., pastaj Osmani r.a., pastaj Alia r.a.. Për këtë, Resulallahu s.a.v.s., nuk ka lënë kurrfarë transmetimi.

E kjo do të ishte më e rëndësishme sesa emërtimi i disa zyrtarëve dhe komandantëve të ndonjë krahine. Nëse kjo nuk është e fshehur, atëherë përse të fshehet emërtimi i

imamit? E nëse ka qenë publike, si ndodhi që ka humbur e nuk ka arritë deri tek ne? Ebu Bekr r.a., u bë halife me bejat dhe me dëshirën e popullit. Sa i përket supozimit se ekziston teksti, por për dikë tjetër, kjo do të ishte akuzim i të gjithë as'habëve për kundërshtim të Resulallahut s.a.v.s., dhe ndarje e ummetit. Në aso lloj pallavre janë zhytur vetëm *rafiditë*.

Besimi i ehli-sunnetit i përmbahet pastërtisë së të gjithë as'habëve dhe shprehjes së mendimit të mirë për ta, ashtu siç i lavdërojnë Allahu Teala dhe Resulallahu i Tij, s.a.v.s..

Ajo çfarë ka ndodhur mes Muavisë dhe Alisë r.a., bazohet në *ixhtihad*;

Alia r.a., konsideronte se burgosja e vrasësve të Osmanit r.a., duke pasë parasysh që ishin fis i madh dhe kishin ndikim në ushtri, mund të shkaktojë trazira në imamet, qysh në fillimin e tij, dhe mendonte se çështja duhet të zgjidhet më vonë, e Muavija mendonte se zvarritja e rastit, përkundër peshës së krimit që kishin bërë, mund të nxisë dëshirën e dikujt për atentat, e të shkaktojë gjakderdhje.

Pra, dallimet mes tyre lindën nga këto *ixhtihade* (opinione). Disa nga dijetarët e njohur kanë thënë që secili muxhtehid ka të drejtë, e të tjerët thonë që vetëm njëri ka të drejtë. Megjithatë, askush nga ata që kanë arritur grada të larta të diturisë nuk mendon se Alia r.a., kishte qëndrim të gabueshëm.

Themeli i tetë

Njohja se vlera e as'habëve r.a., është sipas renditjes së tyre në hilafet. Vlera e tyre e vërtetë është vlera që e kanë te Allahu Teala, e atë e ka njohur vetëm Resulallahu s.a.v.s..

Për lavdërimin e të gjithë as'habëve ka shumë ajete dhe hadithe. Detajet e vlerës së tyre të vërtetë dhe renditjen e tyre e kanë kuptuar vetëm ata që ishin dëshmitarë të zbritjes së Shpalljes, që i kanë ditur rrethanat e ngjarjeve dhe i kanë njohur detajet precize të secilës ndodhi. Po të mos i dinin të gjitha këto, gjërat nuk do të ndodhnin ashtu si kanë ndodhur.

Ata ishin të tillë që, në rrugën e Allahut nuk i ka penguar kundërshtimi i atyre që i këta i ftonin në këtë rrugë, e as që kanë mundur t'i largojnë nga kjo rrugë ata që këtë e kanë pasur qëllim.

Themeli i nëntë

Njohja se imami, përpos që duhet të jetë mysliman dhe në moshën e pjekurisë, ai ka edhe pesë kushte, e që janë: të jetë mashkull, të jetë i drejtë, i dijsëm, i aftë të kryejë detyrat dhe me prejardhje nga Kurejshët, sipas fjalëve të Resulallahut s.a.v.s.:

“Imamët janë nga fisi Kurejsh!”²⁸

²⁸ Shënon Nesai nga Enesi, dhe Hakimi, nga Ibn Omeri.

Themeli i dhjetë

Kjo është njohja që, nëse mungojnë drejtësia dhe dituria te ai që është imam dhe mendohet të largohet, mirëpo kjo bëhet shkak për trazira që nuk mund ta parandahohen, mendojmë se vendimi i arsyeshëm është që ai të mbetet imam. Nëse nuk vendosim kështu, gjendemi në mes të dy mundësive:

E para është që me zgjedhjen e dikujt tjetër, do të shkaktojmë trazira që do t'i dëmtonte myslimanët më shumë se sa që do të dëmtoheshin nga mungesa e kushteve të përmendura, e që janë vendosur për të shtuar dobinë e përbashkët. Nuk duhet dëmtuar interesin e përbashkët duke insistuar gjithsesi në ato cilësi.

Kjo do të ishte sikur të ndërtohet një shtëpi, e të shkatërrohet qyteti.

Mundësia tjetër është që të vendosim se vendet islame do të mbesin pa imam, sepse ai nuk është i drejtë, por kjo nuk lejohet. Ne lejojmë që gjykatësit e pabesueshëm të gjykojnë në qytetet e tyre sepse ka nevojë urgjente për gjyqtarë atje, e si atëherë të mos lejojmë që imamati është i pranueshëm edhe pa kushtet e përmendura më lartë, kur kjo është e domosdoshme.

Këto katër kushte përbërëse të besimit, që përmbajnë katërdhjetë themele, janë shtyllat kryesore të fesë. Kush beson në to, ai është i denjë t'i takojë ehli-sunnetit, dhe dallon nga bidatxhitë. Me mirësinë e Tij, Allahu Teala të gjithë neve të na udhëzojë në rrugë të drejtë. Salat dhe selam Muhammedit s.a.v.s., familjes së tij dhe as'habëve.

Kapitulli i katërt

IMANI DHE ISLAMI

Ky është kapitulli për imanin dhe islamin, çfarë i bashkon e ku dallojnë, për shtimin dhe pakësimin e imanit, si dhe për atë se si të parët e mirë (*selefi-salih*), kur thoshin që janë *muminë*, e shtonin edhe shprehjen *inshallah*. Këtu i kemi tri çështje:

ÇËSHTJE 1

Dijetarët nuk kanë qëndrim të përbashkët lidhur me atë se a është islami me kuptim të njëjtë si imani, apo është diçka tjetër. Nëse është diçka tjetër, a është atëherë i ndarë nga imani dhe a ekziston pa të, apo është i lidhur me të? Disa thonë që islami e imani janë njëjtë. Të tjerët thonë që janë dy gjëra të ndara. E disa të tjerë thonë që ato janë dy gjëra të ndryshme, por që prapë janë të ndërlidhura dhe që njëri nënkupton tjetrin. Ebu Talib el-Mekki në veprën e tij "*Kut'ul-Kutub*" përmend fjalë jo të qarta dhe shumë të përgjithshme.

Prandaj t'i çasemi shpjegimit të kësaj pa dashur të transmetojmë diçka të pabazë.

Për këtë mund të paraqesim tri studime:

- kuptimi i këtyre dy shprehjeve në gjuhën arabe,
- si përdoren ato në shariat, dhe
- cili është funksioni i tyre në dynja e ahiret.

Analiza e parë është analizë e kuptimit gjuhësor, e dyta është analizë e *tefsirit* dhe e treta analizë nga perspektiva e fikhut dhe shariatit.

Studimi i parë

KUPTIMI GJUHËSOR I SHPREHJEVE IMAN E ISLAM

Fjala *iman* përbëret prej shprehjes *tasdik* (pranim i vërtetësisë).

Allahu Teala thotë:

“Por ti nuk na beson, edhe pse themi të vërtetën.”

12-Jusuf: 17

Domethënë: ti nuk e thua *“e thanë të vërtetën.”*

Islam do të thotë dorëzim, pranim, përkushtim, nënshtrim (përmes dëgjueshmërisë), braktisje e mendjemadhësisë (*kibir*) dhe inatit.

Vendi i vërtetimit-dëshmi (*tasdik*) është zemra, e gjuha është interpretues i saj. Çdo vërtetim-dëshmi (*tasdik*) që bëhet me zemër do të thotë dorëzim dhe braktisje të mohimit dhe kundërshtimin. Njëjtë edhe pohimi me gjuhë si edhe nënshtrimi dhe dorëzimi i organeve.

Iman është sinonim i shprehjes *tasdik* (pranim i vërtetësisë. Allahu Teala thotë:

“Por ti nuk na beson, edhe pse themi të vërtetën.”

12-Jusuf: 17

Këtu, shprehja *mumin* ka kuptimin e shprehjes *musaddik* (ai që e pranon të vërtetën, që beson).

Islam do të thotë *dorëzim, pranim, përkushtim, nënshtrim* (përmes dëgjueshmërisë).

Besimi e ka vendin e veçantë, dhe ai vend është zemra. Gjuha është interpretues i saj. Dorëzimi gjendet në zemra, gjuhë dhe në të gjitha organet. Zemra i dorëzohet asaj që i beson, duke hedhur mohimin dhe kundërshtimin. Kështu është edhe pohimi me gjuhë dhe nënshtrimi e dorëzimi i organeve.

Nga kuptimi gjuhësor, shprehja *Islam* është më e përgjithshme dhe më e gjerë, ndërsa shprehja *iman* është më e veçantë, Pra, imani bëhet vetëm me zemër. Islami bëhet me zemër, gjuhë dhe gjymtyrë. Imani është pjesa më ndershme e islamit. Prandaj, çdo tasdik është dorëzim, por çdo dorëzim nuk është *tasdik*. Domethënë, çdo iman është islam, por çdo islam nuk është iman.

Studimi i dytë

PËRDORIMI I SHPREHJEVE *IMAN* E *ISLAM* NË SHERIAT

Në shariat, këto dy shprehje përdoren si sinonim dhe përshkrim për njëra-tjetrën, për të shprehur dallimin e kuptimeve mes tyre, si edhe për të plotësuar kuptimin e njëra-tjetrës. Ngjashmërinë mes tyre e gjejmë në fjalët e Allahut Teala:

“Dhe, Ne i nxorëm ata besimtarë që ishin aty (në atë vendbanim), e aty gjetëm vetëm një shtëpi muslimane.”

51-Dharijat: 35-36

‘Vetëm një shtëpi’ është shtëpia e pejgamberit Lut a.s..

Allahu Teala thotë:

“O populli im! Nëse besoni Allahun, mbështetuni tek Ai, nëse jeni myslimanë!” 10-Junus: 84,

e Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Islami është i ndërtuar mbi pesë shtylla.”²⁹,

dhe i tregoi pesë kushtet e islamit, e kur e pyetën për *iman*³⁰, prapë i përmendi këto pesë kushte. Kjo dëshmon që kuptimi i dy fjalëve: *islam* dhe *iman*, është një. E dëshminë që janë me kuptime të ndryshme e gjejmë në fjalët e Allahut Teala: **“Beduinët thanë: “Ne kemi besuar!” Thuaj: “Ju nuk keni besuar ende, por thuani: Ne jemi dorëzuar (në Islam)...”** 49-Huxhurat: 14, që do të thotë – e *pranuam islamin formalisht*.

Me shprehjen *iman* këtu mendohet në vërtetim me zemër, e me shprehjen *islam* tregohet përkushtimi i jashtëm, formal, me gjuhë e gjymtyrë, dhe këtu dallojnë. Kur Xhebraili a.s., e pyeti Resulallahun s.a.v.s., për *iman*, e Resulallahu s.a.v.s., i tha:

“Ta besosh Allahun, Melaiket e Tij, Librat e Tij, të Dërguarit e Tij, Ditën e Ahiretit dhe të besosh në kader - të caktuarit e Tij i të mirës dhe i të keqes”,

Xhebraili a.s., e pyeti:

²⁹ Buhari dhe Muslimi nga Ibn Omeri.

³⁰ Bejhekiu në *‘el-I’tikad’*, nga Ibn Abbasi, për rastin me delegacionin e Abdul-Kajsit: **A e dini çfarë është imani? Është të dëshmuarit që nuk ka zot tjetër pos Allahut dhe që Muhammedi është i Dërguar i Tij , të falni namazin, të jepni zeqat, të agjëroni ramazanin dhe haxhi në Bejtul-haram.** Hadithi gjendet në të dy Sahihët, por aty nuk përmendet haxhi.

- **Çka është islami?**³¹,

e Resulallahu s.a.v.s., iu përgjigj duke i përmendur pesë shtyllat. Islamini e ka përshkruar si përkushtim me të jashtmen, me fjalë e me vepra.

Në hadithin nga Sa'd thuhet se Resulallahu s.a.v.s., i tha një njeriu dhuratë, e tjetrit jo, e Sa'd i tha:

- *O Resulallah, e përjashtove filanin e nuk i dhurove, e ai është mumin!* Resulallahu s.a.v.s., tha:

- **Apo është mysliman?**

Ky i përsëriti fjalët e veta, e edhe Resulallahu s.a.v.s., e përsëriti të njëjtën përgjigje.³² Edhe këtu Resulallahu s.a.v.s. e ka ndarë imanin me islamini, sepse çdokush nuk mund ta dijë që imani është brenda, e ajo që shihet është lidhje e jashtme (*zahir*) dhe kësaj i ka thënë *Islam*.

Shembullin e kuptimeve mes dy shprehjeve e gjejmë në transmetimin ku thuhet se e pyetën Resulallahun s.a.v.s.:

- *Cili veprim është më i vlefshmi?*

- **Islami.**

- *E cili islam është më i vlefshmi?*

- **Imani.**³³

³¹ Buhari dhe Muslimi, nga Ebu Hurejre. Muslimi edhe nga Omeri, pa përmendur llogaridhënien. Shënon edhe Bejhekiu në '*el-Ba's*', që tashmë e kemi përmendur.

³² Buhari dhe Muslimi

³³ Ahmed Taberani nga Amr b. Anbes, me sened të besueshëm.

Kjo është dëshmi për dallimin në kuptime mes dy shprehjeve, por edhe dëshmi për ndërlidhjen mes tyre. Në aspektin gjuhësor, ky është përdorimi më i përshtatshëm, sepse imani është një nga veprimet në islam, dhe atë – më i vlefshmi.

Islam është përkushtimi me zemër ose me gjuhë ose me organe, e më i vlefshmi është ai me zemër, e ky është besimi që quhet *iman*.

Përdorimi i të dy shprehjeve në cilën do nga tri format e përmendura, në aspektin gjuhësor është i lejuar. Dallimi mes kuptimeve ekziston kur me *iman* nënkuptojmë vetëm besimin me zemër.

Në aspektin gjuhësor, kjo është e pranueshme. Përparësia vetëm në disa raste gjithashtu është përparësi, dhe nuk është kusht që me atë të përfshihen të gjitha rastet. Kur dikush prekë vetëm një pjesë të dikujt tjetër, thuhet se e ka prekur, ani pse nuk e ka përfshirë të gjithë trupin.

Të përfshihet me termin Islam përkushtimi formal pa përfshirë edhe përkushtimin e brendshëm, është i pranueshëm në aspekt gjuhësor, dhe për këso raste flasin fjalët e Allahut:

“ Beduinët thanë: "Ne kemi besuar!" Thuaj: "Ju nuk keni besuar ende, por thuani: Ne jemi dorëzuar (Islam)..."

49-Huxhurat: 14,

si edhe pyetja e Resulallahut s.a.v.s.:

“...apo është mysliman?”

Këtu i jepet përparësi njëres mbi tjetën. Pra, me krahasimin mes kuptimeve, qëllimi është të vlerësohet një kuptim karshi tjetrit. Ndërlidhja e kuptimeve të tyre gjithashtu është e pranueshme nga aspekti gjuhësor. Imani plotësohet ashtu që Islami ndërlidhet me përkushtimin edhe me zemër edhe me fjalë edhe me veprime, në tërësi, dhe kështu imani bëhet shprehje për një pjesë që e përfshinë islami, e që është besimi me zemër. Kjo është ajo që e menduam me shprehjen *ndërlidhje e kuptimeve*; konkretizimi i imanit në përgjithësinë e islamit. Në këtë kuptim është përdorur termi *iman* si përgjigje në pyetjen se cili islam është më i vlefshmi. *Iman* aty është pjesë e veçantë e islamit, dhe është pjesë e kuptimit të shprehjes islam.

Përdorimi si zëvendësim mes dy shprehjeve gjithashtu lejohet. *Islam* atëherë nënkupton përkushtimin edhe me zemër edhe me gjithë të jashtmen, dhe e gjithë kjo është përkushtim, por edhe iman.

Shprehja *iman* përjeton ndryshim nga gjendja konkrete në të përgjithshmen, prandaj edhe e jashtmjia përfshihet në kuptimin e shprehjes *iman*.

Përkushtimi me të jashtmen, pra me fjalë dhe veprime, është gjurmë e besimit të brendshëm dhe rezultat i tij. Shprehja *trung* është shprehje e përgjithshme, dhe përfshinë edhe frytet, nëse aplikojmë tolerancën në të kuptuarit e saj.

Me këtë masë të përgjithësimit, shprehja *iman* bëhet sinonim i shprehjes *islam*, me kuptim të njëjtë, as më pak e as më shumë. Në këtë kuptim janë edhe fjalët e Allahut Teala:

“...aty gjetëm vetëm një shtëpi myslimane.”

51-Dharijat: 36.

Studimi i tretë
ROLI I IMANIT DHE ISLAMIT NË DYNJA E NË AHIRET

Islami dhe *imani* kanë rol të dyfishtë – për ahiret dhe për dynjallëk.

Roli i tyre për ahiret është dalja nga xhehenemi dhe pengimi i qëndrimit të përhershëm në të. Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Nga xhehenemi do të dalë secili që ka sa grimca iman në zemër!”³⁴

Dijetarët nuk janë pajtuar se cili është roli i imanit këtu, e me këtë parashtrohet edhe pyetja se çka përbën ky *iman*. Disa thonë se imani është dëshmi me zemër. Disa thonë se është dëshmi me zemer dhe deklarim me gjuhë. Të tjerë thonë se këtyre dyjave u shtohet edhe e treta - veprimi me gjymtyrë. Ne do të largojmë perden nga ky mospajtim dhe do të themi:

- *Të gjithë pajtohen se kush i bashkon këto të trija (pra, dëshminë me zemër, deklarimin me gjuhë dhe veprimin) vendqëndrim e ka xhenetin, dhe kjo është **shkalla e parë**.*

Shkalla e dytë është që dikush të ketë dy të parat dhe një pjesë të së tretës, pra dëshminë me zemër dhe deklarimin me gjuhë, si edhe t'i bëjë një pjesë të veprimeve. Megjithatë, le të themi se i tilli bën ndonjë gjynah të madh. Për këso situatë, *mu'tezelitë* thonë që me këtë del nga imani, por nuk është qafir.

³⁴ Buhariu dhe Muslimi, nga Ebu Seid Hudri.

E quajnë *fasik* (gjynahqar i madh), dhe thonë se është diku mes gjendjes së imanit dhe asaj të kufrit, dhe se do të mbetet përgjithmonë në xhehenem. Një qëndrim si i *mu'tezelive dhe havarive* është pa themel, e për këtë do të flasim më vonë.

Shkalla e tretë është që dikush ka iman në zemër dhe deklaron me gjuhë, por nuk ka vepra me gjymtyrë. Mendimet për këtë janë të ndryshme. Ebu Talib el-Mekki thotë që veprimet me gjymtyrë janë pjesë përbërëse e imanit, që pa to imani nuk është i plotë, dhe që për këtë ka mendim unanim, ndërsa si dëshmi i sjellë fjalët e Allahut Teala që tregojnë të kundërtën e qëllimit të tij:

“Ata janë të cilët besuan dhe bënë vepra të mira.”

13-Rad: 29

Këto fjalë tregojnë se vepra është pas imanit, dhe nuk është pjesë përbërëse e imanit. përndryshe përmendja ‘*veprat e mira*’ këtu është përsëritje.

Çudi se me këtë el-Mekki thirret në përkrahje unanime, dhe, ani pse plotësisht të kundërta me qëllimin e tij, i përmend edhe fjalët e Resulallahut s.a.v.s.:

“Askush nuk bëhet qafir, përpos kur e mohon me gjuhë atë që e ka dëshmuar!”³⁵,

dhe e kundërshton pohimin e mu'tezelive që do të qëndrohet përgjithmonë në xhehenem për shkak të gjynaheve të medha. Por, nga ana tjetër mbronë tezën e mu'tezilive.

³⁵ Taberani në ‘*Evsat*’, nga Ebu Seid.

Të tillin duhet pyetur:

- *Ai që beson me zemër dhe e deklaron këtë me gjuhë, dhe vdes në këso gjendje, a do të hyjë në xhenet?, e ai do të duhet të përgjigjet me “po!”.*

Kjo është situatë ku kemi iman pa vepra, prandaj do të shtojmë edhe:

- *E sikur të ketë jetuar edhe pak, dhe vjen koha e namazit dhe ky nuk e falë e pastaj vdes, ose bën zina e pastaj vdes, a do të mbetet në xhehenem përgjithmonë?*

Nëse përgjigjet me “po”, atëherë ai mendon njëjtë si mu'tezelitë, e nëse përgjigjet me “jo!”, atëherë ky është pranim se vepra nuk është pjesë përbërëse e imanit, e as kusht për të fituar xhenetin. Nëse thotë:

- *Mendova se ai, pasi që beson, jeton gjatë, pa u falur e pa i kryer veprimet me të cilat e obligon sheriatin!, ne themi:*

- *Sa është ajo kohë, saktë? Sa është numri i ibadeteve që, nëse i mungojnë, imani do t'i jetë bosh? Sa është numri i gjynaheve që, nëse i bën, imani do t'i jetë bosh? Kjo është diçka që nuk mund të vlerësohet me paragjykim, dhe nuk mund të përcaktohet fare.*

Shkalla e katërt është që dikush beson, por vdes e nuk mund të deklarojë me gjuhë e të veprojë. A të themi: *'Ka vdekur si mumin, e të tjerat janë mes tij e Allahut Teala?'*

Edhe për këtë ka mospajtime. Ai që kushtëzon deklarinimin me gjuhë për plotësimin e imanit, do të thotë:

“Ka vdekur pa e plotësuar imanin.”

Ky është qëndrim pa themel, sepse Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Nga xhehenemi do të dalë secili që ka sa grimca iman në zemër!”,

a te ky, imani tashmë është në zemër, e si të mbetet ai përgjithmonë në xhehenem? Edhe në hadithin me Xhibrilin a.s. në pjesën e imanit kushtëzohet vetëm besimi, e deklarimi me gjuhë nuk është kështëzuar.

Shkalla e pestë është që dikush të besojë me zemër dhe ka në jetë mjaft kohë të deklarojë me gjuhë, e megjithatë, ani pse e di se e ka obligim, nuk e thotë.

Refuzimi i tij për ta deklaruar mund të trajtohet si braktisje e namazit për shkak të dembelisë. Ne themi se ai është mumin dhe se nuk do të jetë përgjithmonë në xhehenem. Sepse *iman* është besimi i pastër në zemër. Gjuha është interpretues i imanit, dhe imani duhet të jetë plotësisht prezent në zemër, që gjuha të mund ta interpretojë. Kjo është më se e qartë, sepse nuk ka bazë tjetër pos t’i përshtatet kërkesës, sepse nuk ka mbështetje tjetër pos t’i përshtatet kuptimeve që ofrojnë fjalët, e veti e gjuhës është ta shprehë imanin që gjendet në zemër. Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Nga xhehenemi do të dalë secili që ka sa grimca iman në zemër!”

Imani nuk zhduket nga zemra nëse dikush nuk i thotë fjalët e obligueshme të dëshmisë, njëjtë siç nuk zhduket as me mos-bërje të veprave të obliguara. Disa thonë që *kelime-shehadet* është shtylla e imanit, sepse ajo nuk është

vetëm një dëshmi me fjalë, por ndoshta është i nevojshëm për ta krijuar lidhje me zemrën.

Por, më e drejtë është që e interpreton zemrën. Ndër ata që e tepruan shumë në këtë çështje është edhe grupi *murxhie*. Ata thonë se i tilli assesi nuk do të hyjë në xhehenem. Thonë se mumini, edhe nëse nuk i nënshtrohet urdhrave e Allahut, nuk do të hyjë në xhehenem, falë imanit. Ne mendojmë se nuk kanë të drejtë.

Shkalla e gjashtë është që dikush të shqiptojë '***La ilahe ilallah***' me gjuhë, por të mos e besojë me zemër.

Nuk kemi dyshim se i tilli në ahiret do të trajtohet si qafir dhe që do të mbetet përgjithmonë në xhehenem. Gjithashtu, nuk kemi dyshim se ai që e shqipton '***La ilahe ilallah***' në dynja, do të trajtohet si mysliman. Zemra e tij nuk na shpalosë asgjë përmes së cilës do të mund të shikojmë se a është ashtu siç e thotë me gjuhë. Kjo është e fshehur në zemrën e tij. Ne kemi dilemë për diçka tjetër; si do të trajtohet ai në dynja në atë që është mes tij e Allahut Teala. Kjo është, të themi, kur në gjendje të tillë i vdes i afërmi mysliman, e ai pas kësaj beson edhe me zemër, dhe kërkon fetva, duke thënë: "*Nuk besoja me zemër në kohën e vdekjes së akrabasë, e tash mirazi është në duart e mia, a e kam këtë hallall te Allahu?*"

Ose, të themi, martohet me një grua myslimane duke qenë munafik, e më pas beson me zemër; a duhet ta përtërijë kurorën? Kjo është diskutabile. Mund të thuhet se çështjet e dynjasë mbështeten në deklarime formale, si për të jashtmen, edhe për të brendshmen.

Mund të thuhet edhe se ndërlihet me atë që shprehet haptas para tjetrit, sepse gjendjet e tij të brendshme nuk i janë të njohura të tjerëve, por ato gjendje të tij të brendshme janë të qarta, dhe kjo është mes tij e Allahut Teala. Allahu i di të gjitha, dhe te Ai gjithçka është e qartë.

Ai personi më parë, nuk e ka hallall mirazin nga i afërmi i vdekur, e ky tjetri duhet ta ripërtërijë marrëveshjen martesore. Prandaj Hufejeze r.a., nuk shkoi në varrim të njërit që vdiq si munafik. Omeri r.a., e vërejti këtë, dhe nuk mori pjesë as ai.

Namazi i xhenazes, sado që është ibadet, në dynja është nga veprimet e jashtme. Por edhe në këtë duhet të largohemi nga dyshimi, sepse Resulallahu s.a.v.s., ka thënë:

“Kërkimi i hallallit është farz, bashkë me farzet tjera!”

Kjo që e shpjeguam nuk bie ndesh me pohimin e dijetarëve të fikhut që thonë se trashëgimia është çështje e islamit dhe *islami* është dorëzim, sepse ne themi që dorëzimi i vërtetë është ajo që i përfshinë edhe të jashtmen edhe të brendshmen. Këto analiza nga ana e fikhut në përgjithësi bazohen në shprehjet e jashtme dhe në analogji, ashtu që kush dëshiron të shërbehet me to, e diturinë për këtë nuk e ka të plotë, nga ai nuk kërkohet të jetë i vetëdijshëm dhe i vendosur, sepse është zakon që në aftësinë e diskutimit të kërkohet vendosmëria, e nuk do të ketë sukses ai që i shikon adetet dhe formalitetet në dituri.

Nëse ti thua:

“Ku është paqartësia dhe dyshimi i mu’tezelve dhe murxhive? Me çka vërtetohet padrejtësia e pohimeve të tyre?”; unë them se dëshmia e kësaj është në ajetet e përgjithshme Kur’anore.

Murxhitë pohojnë se mumini nuk do të shkojë në xhehenem, edhe nëse i bën të gjitha gjynahet, sepse Allahu Teala thotë:

“...e kush i beson Rabit të vet, ai nuk i frikësohet ndonjë dëmtimi e as ndonjë padrejtësie.” 72-Xhin: 13,

dhe në ajetin tjetër:

“Ata që besojnë Allahun dhe të dërguarit e Tij, pikërisht ata janë njerëzit e sinqertë.” 57-Hadid: 19,

si edhe:

“Sa herë që aty të hidhet ndonjë grup, rojtarët e tij do t’i pyesin: A nuk ju erdhi ndonjë paralajmërues?!

Po - do të përgjigjen ata - na kanë ardhur vërtet paralajmërues, por ne i quajtëm ata gënjeshtarë e u thamë: ‘Allahu nuk ka shpallur asgjë; ju jeni në humbje të madhe!’ 67-Mulk: 8-9.

“Sa herë që aty të hidhet ndonjë grup...”,

është përgjithshësim, e nga kjo kuptohet: secili që do të hudhet në xhehenem është pabesimtar dhe gënjeshtar, e sipas fjalëve të Allahut:

“në të cilin do të hidhet vetëm më i keqi, i cili ka përgënjeshtuar dhe është larguar nga besimi.”

92-Lejl: 15-16

Këtu gjejmë kufizim, si edhe vërtetim dhe mohim. Sipas fjalëve të Allahut Teala:

“Ata që kanë bërë vepra të mira do të kenë shpërblim më të mirë dhe do të jenë të çliruar nga tmërri i asaj Dite” (27-Neml: 89), imani është kulmi i të gjitha të mirave.

Gjithashtu, janë fjalë të Allahut këto:

“...Allahu i do bamirësit.” 3-Ali Imran: 134,

dhe janë fjalë të Tij:

“sigurisht që Ne nuk do t’ua humbim shpërblimin punëmirëve.” 18-Kehf: 30.

Ata nuk kanë dëshmi për këtë! Kur Allahu e përmend imanin në këto ajete, po mendohet në imanin me vepra, e tashmë shpjeguar se imani është shprehje e përgjithshme që nënkupton edhe islamin, që prapë do të thotë pajtueshmëri e zemrës, fjalëve dhe veprave. Dëshmi për këtë është *te’vili* i shumë haditheve që flasin për dënimin e gjynahqarëve të mëdhenj dhe për peshën e dënimit. Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Nga xhehenemi do të dalë secili që ka sa grimca iman në zemër!”

E, si do të dalë nëse nuk ka hyrë? Në Kur’an janë edhe fjalët e Allahut Teala:

“S’ka dyshim se Allahu nuk falë (mëkatin) t’i përshkruhet Atij shok (idhujtarinë), e përpos këtij (mëkati) i falë kujt do.” 4-Nisa: 48

“I falë kujt do”,

tregon kategorizimin e gjynaheve.

Dhe, Allahu Teala thotë:

“Kush e kundërshton Allahun dhe të dërguarin e Tij, e pret zjarri i Xhehenemit, në të cilin do të mbetet përgjithmonë.” 72-Xhin: 23

T’ju përcaktohet ky ajet vetëm qafirëve, është e pabazë.

Allahu Teala e thotë edhe këtë:

“Me të vërtetë, zullumçarët janë në dënim të përhershëm!” 42-esh’Shura: 45

Allahu Teala gjithashtu thotë:

“Ndërsa ata që kanë bërë vepra të këqija, do të hidhen me fytyrë përmbys në zjarr.” 27-Neml: 90

Këto përgjithësime janë të kundërta me fjalët e tyre dhe është e domosdoshme të dominojë konkretizimi, dhe është i domosdoshëm te’vil i të dy grupeve të ajeteve.

Hadithet janë mjaft të qarta që gjynahçarët do të dënohen sipas gjynaheve tyre, e veçanërisht fjalët e Allahut Teala:

“Dhe nuk ka asnjë prej jush që të mos arrijë tek Xhehenemi.” 19--Merjem: 71

Ajeti qartas tregon se të gjithë pashmangshëm do të shkojnë në xhehenem, sepse as besimtarët nuk janë pa gjynahe, derisa në ajetin:

“në të cilin do të hidhet vetëm më i keqi” (92-Lejl: 15), **‘eshka’**

nënkupton disa njerëz ose një person të caktuar.

Fjalë të Allahut janë edhe këto:

“Sa herë që aty të hidhet ndonjë grup, rojtarët e tij do t’i pyesin...” 67-Mulk: 8,

e shprehja **‘ndonjë grup’**

në ajet nënkupton grupin e qafirëve. Konkretizimin e ajeteve të përgjithshëm e kemi të njohur. Në bazë të këtij ajeti, Esh’ariu dhe një grup kelamxhijve mohojnë format e përgjithësimit dhe thonë se këto shprehje duhet të mbahen të këtilla, deri sa të lajmërohet konteksti që e tregon kuptimin e tyre.

Te mu’tezelitë është i paqartë kuptimi i fjalëve të Allahut Teala:

“Unë do të fali atë që pendohet, beson dhe bën vepra të mira e pastaj qëndron në rrugë të drejtë.” 20-Ta’Ha: 82,

dhe fjalëve të Tij:

“Pasha kohën! Vërtetë njeriu është në humbje, përveç atyre që besojnë dhe bëjnë vepra të mira...” 103-Asr: 1-3,

dhe fjalëve të Tij:

“Dhe nuk ka asnjë prej jush që të mos arrijë tek ai Xhehenemi. Kjo është vendosur prerazi nga Rabi yt.

Pastaj do t’i shpëtojmë ata që kanë qenë besimtarë dhe do t’i lëmë keqbërësit të gjunjëzuar në të.”

19-Merjem: 71-72,

dhe fjalëve të Tij:

“Kush e kundërshton Allahun dhe të dërguarin e Tij, e pret zjarri i Xhehenemit.” 72-Xhin: 23

Në të gjitha ajetet ku Allahu Teala përmend veprën e mirë, përmend bashkë me këtë edhe imanin.

Dhe janë fjalë të Allahut Teala:

“Kushdo që vret qëllimisht një besimtar, ndëshkimi i tij është Xhehenemi, në të cilin do të qëndrojë përgjithmonë.” 4-Nisa: 93

Edhe këto ajete të përgjithshme gjithashtu janë të konkretizuar.

Dëshmi janë fjalët e Allahut Teala:

“S’ka dyshim se Allahu nuk falë (mëkatin) t’i përshkruhet Atij shok (idhujtarinë), e përpos këtij (mëkati) i falë kujt do.” 4-Nisa: 48

Duhet t’i lihet Allahut të vendosë për faljen e gjynaheve tjera, përpos shirkut. Kështu thonë edhe fjalët e Resulallahut s.a.v.s.:

“Nga xhehenemi do të dalë secili që ka sa grimca iman në zemër!”,

e edhe fjalët e Allahut Teala:

“...sigurisht që Ne nuk do t’ua humbim shpërblimin punëmirëve.” 18-Kehf: 30,

dhe fjalët e Tij:

“Me të vërtetë, Allahu nuk do t’ua humbë shpërblimin punëmirëve.” 9-Teube: 120,

prandaj, si të humbet shpërblimi për imanin dhe për të gjitha veprimet e nënshtrimit Allahut, vetëm për një gjynah?

Dhe, janë fjalë të Allahut Teala:

“Kushdo që vret qëllimisht një besimtar, ndëshkimi i tij është Xhehenemi, në të cilin do të qëndrojë përgjithmonë.” 4-Nisa: 93,

pra, për shkak të imanit të tij. Përmenden edhe shumë konkretizime tjera të ngjashme me këtë.

Ti do të thuash:

“Nga këto shpjegime tua po kuptohet se imani mund të jetë edhe pa veprim ndërsa selefi-salihinët thonë që imani përbëhet nga vërtetimi me zemër, deklarimi me gjuhë dhe veprimi me gjymtyrë; ku është kuptimi i kësaj?”,

e ne themi se nuk është larg mendsh që vepra të llogaritet pjesë e imanit, sepse ajo e përsosë imanin dhe e plotëson atë. Thuhet se koka e duart janë pjesë të trupit. E dihet se njeriu nuk mund të jetë njeri pa pasur edhe kokë, por mund të jetë njeri në rast se nuk ka duar. Njëjtë thuhet se, tesbihët dhe tekbirët janë pjesë të namazit, ani pse namazi nuk prishet nëse këto mungojnë.

Besimi me zemër është pjesë e imanit, siç është koka pjesë e trupit të njeriut; pa kokë nuk ka as njeri. Të tjerat janë forma të nënshtrimit, sikur pjesët tjera të trupit – disa më të rëndësishme se tjerat.

Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Kur personi shkelë kurorën, nuk e bën si mumin.”³⁶

E as’habët nuk besonin sikur mu’tezelitë, se zinallëku e largon njeriun nga imani, por beson se kuptimi i hadithit është i tillë që, personi në atë moment nuk është mumin, me iman të plotë e të vërtetë. Kjo do të ishte sikur t’i thuhej atij që i është këputur ndonjë gjymtyrë se nuk është më njeri i plotë, e kuptimi gjithsesi do të ishte se nuk e posedon tërësinë të cilën e nënkupton shprehja *njeri* në kuptimin e plotë të fjalës.

ÇËSHTJE 2

Nëse ti thua:

“Selefi-salihinët pajtohen se imani shtohet e pakësohet; shtohet me veprat e nënshtrimit, e pakësohet me gjynahe. Nëse iman është besimi, nuk mund të paramendohet që ai të shtohet a paksohet”,

ne themi se selefi-salihinët janë besimtarë të dëshmuar e të ndreshëm, dhe askush nuk ka të drejtë të shmanget nga fjalët e tyre. Fjalët e tyre janë të drejta. Puna qëndron te kuptimi i fjalëve të tyre. Aty gjendet dëshmia se imani nuk varet nga vepra. Vepra e shton imanin, me vepra ai rritet. Shtimi është evident, si edhe pakësimi.

³⁶ Hadith i besueshëm, nga Ebu Hurejre

E imani nuk shtohet dhe nuk paksohet vetvetiu. Nuk mund të thuhet se njeriut po i shtohet diçka pse paska kokë, por mund të thuhet se po i shtohet diçka nëse i rritet mjekrra, ose i rritet barku nga ushqimi; zaten edhe pa këto do të ishte njeri. Njëjtë, nuk mund të thuhet se namazi i shtohet më shumë me *ruku* dhe *sexhde*, sepse namazi përbëhet nga këto, por mund të thuhet se shtohet me adabet dhe sunnetet e namazit, sepse edhe pa këtë prapë është namaz. Me këtë bëhet e qartë se imani e ka esencën e vet, e pastaj gjendjet e tij ndyshojnë – ai shtohet ose pakësohet.

Nëse ti thua:

“Problemi është në atë se po flasim për shtimin ose pakësimin e një cilësie unike”,

unë them që edhe problemi do të zhduket kur ne të braktisim tentimin për të mashtruar dhe të mos interesohemi për thellimin e mospajtimeve. Themi se *iman* është emërtim i përbashkët që përdoret në tri shkallë:

1. Imani i avam-it (*i të rëndomtit*) bile edhe shumicës.

Ky iman përbëhet nga besimi me zemër, që nuk ia çelë një derë shpirtërore zemrës, që imiton tjetrin dhe pa përvojë personale. Kjo bindje është një njëje e zemrës sikur nyja në litar, nganjëherë forcohet e nganjëherë dobësohet. Kjo nuk është e vështirë të pranohet. Mund të krahasohet me çifutin që është i qëndrueshëm në bindjen e vet, dhe në këtë nuk mund ta luhasë as frikësimi, as këshillimi, as paraqitja e të vërtetës dhe dëshmimeve. Njëjtë edhe me të krishterin dhe bidatxhinë.

Mes tyre ka edhe të atillë që luhaten me krejt pak fjalë, dhe është e mundur t’ju dobësohet lidhja dhe t’ju ndërrohet besimi me pak sugjerim. Kjo situatë është njëjtë edhe te ata që posedojnë besim të drejtë, siç është me ta që posedojnë besim të kotë. Si ndihmon uji në rritjen dhe forcimin e bimëve edhe veprimi i mirë forcon dhe shton imanin. Prandaj Allahu Teala thotë:

“...atyre u shtohet besimi (iman).” 8-Enfal: 2, dhe:

“për t’ua forcuar (edhe më tepër) besimin (iman), krahas besimit që kanë.” 48-Feth: 4.

Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Imani shtohet dhe pakësohet.”³⁷

Ky pakësim dhe shtim ndodh me ndikimin e ibadetit në zemër. Këtë mund ta kuptojë vetëm ai që i ka krahasuar gjendjet e zemrës së tij në kohën e ibadetit të vazhdueshëm dhe përkushtimit të plotë me pjesëmarrje të zemrës në këtë, me gjendjet e zemrës në kohët kur nuk vepron, dhe i kupton dallimet mes gjendjeve të imanit në ato raste, dhe kjo ia shton bindjen, përkundër atij që dëshiron ta shkatërrojë me dyshime. Shembull i gjallë:

Ai që beson se rahmeti është i lidhur me jetimin, dhe vepron sipas bindjes së vet dhe e ledhaton në kokë e është i butë me jetimin, e ndjenë në brendësi forcimin e rahmetit dhe shtimin e tij përmes këtij veprimi. Njëjtë është me të gjitha cilësitë tjera të zemrës.

³⁷ Ibn Adijj në *‘el-Kamil’*, Ebu Shejh në *‘Kitabu-sevab’*, nga Ebu Hurejre. Ibn Adijj thotë se është hadith i rrejshëm sepse në sened gjendet Muhammed b. Ahmed b. Harb, për të cilin thuhet se gënjen. Ibn Maxhe e llogarit mevkuf, që mbërrinë te Ebu Hurejre, Ibn Abbasi dhe Ebu Derda.

Nga to rrjedhin veprimet e gjymtyrëve, dhe pastaj ndikimi nga këto veprime përsëri kthehet te cilësitë e zemrës, duke i forcuar dhe shtuar. Për këtë do të flasim në librin për gjërat që shpëtojnë (*munxhiat*) dhe ato që shkatërrojnë (*muhlikat*), kur të flasim për lidhjen e të jashtmes (*zahir*) me të brendshmen (*batin*) dhe për veprat nga bindja në zemër. Kjo lidhje është sikur lidhja e botës së dukshme me botën e padukshme. Me ‘*botën e dukshme*’ mendojmë në botën që është e mundur të shihet me syrin fizik, e me ‘*botën e padukshme*’ mendojmë në botën që shihet me syrin e zemrës. Zemra është nga bota e padukshme, e gjymtyrët dhe veprat që bëhen me to, janë nga bota e dukshme. Ndërlidhja mes këtyre dy botëve është aq delikate, sa që disa menduan se janë një botë e vetme.

Ai që e kuptoi se janë dy botë, si edhe ndërlidhjen mes tyre, u shpreh kështu:

*Gota e pastër, vena e kfillët, e janë bërë thuaj se një
thua se vena është e gota jo, apo gota është e vena jo.*

Por, t’i kthehemi temës e të mos dalim nga kornizat e diturisë dhe nga pjesa praktike e fesë. Dy botët (bota e dukshme dhe ajo e padukshme), janë të lidhura dhe të ndërlidhura mes vete. Prandaj, e shohim që dituria *mukashefe* (zbulim) vazhdimisht del karshi diturisë *muamele* (praktike) dhe me vështirësi shkapetutet nga ajo.

Pra, kjo është një mënyrë e shtimit të imanit përmes ibadetit.

Për këtë, Hazreti Alia r.a., tha:

“Imani lajmërohet si një pikë e ndritshme në zemër, e kur robi bën vepra të mira kjo pikë e ndritshme e mbulon tërë zemrën. Nifak (përçarje) lajmërohet si një pikë e zezë në zemër, e kur robi futet në të ndaluarën ajo pikë e zezë shtohet, e nxinë tërë zemrën, e zemra bëhet e vulosur”, dhe lexoi ajetin:

“E, nuk është ashtu! Por, veprat e tyre (të këqia) i kanë ndryshkur (nxirë) zemrat e tyre.” 83-Mutaffifun: 14

2. Imani që përfshinë besimin dhe veprimin, bashkë.

Resulallahu s.a.v.s., ka thënë:

“Imani ka shtatëdhjetë e kusur pjesë...”³⁸, dhe:

“Kur personi shkelë kurorën, nuk e bën si mumin.”

Nëse shprehja *‘iman’* ka edhe kuptimin e veprimit, atëherë asgjë nuk është e paqartë lidhur me shtimin dhe pakësimin e saj. Ndërsa, a ka vepra ndikim në rritjen e imanit te ata që mendojnë se iman do të thotë vetëm besim i pastër, për këtë ka diskutime. Ne tashmë treguam se ka ndikim.

3. Imani me bindje të fortë që vjen përmes *keshfit* dhe nurit të *basiretit*. Kjo është pjesa që është më së largu nga rritja dhe shtimi. Megjithatë, unë them se te bindja e plotë dallojnë shkallët e bindjes dhe sigurisë në të.

³⁸ Hadithi vazhdon me pjesën: **“...grada më e ulët është largimi i pengesës nga rruga.”** Ky është versioni i Buhariut dhe Muslimit, dhe është nga Ebu Hurejre. Në një version nga Muslimi është edhe pjesa: **“grada më e lartë është kur thotë la ilahe ilallah...”** Te Gazali është nga Tirmidhiu, që e konsideron sahih.

Nuk është siguria për atë se dy është më shumë se një në shkallë të njëjtë me sigurinë që bota është e krijuar, ani pse nuk ka dallim as në njërën, as në tjetrën. Bindja e plotë dallon për nga shkalla e qartësisë së diçkaje, e me këtë ndryshojnë edhe shkallët e bindjes. Për këtë tashmë kemi folur në veprën për *Jekin* (bindjen e fortë) në *Librin për diturinë*, kapitulli për *shenjat e atyre që e njohin ahiretin*, dhe nuk ka nevojë të përsëritet.

Nga të gjitha shkallët e përmendura të shtrirjes së shprehjes *iman*, kuptohet se ajo që u tregua për të dëshmuar shtimin dhe pakësimin e imanit është e vërtetë. E si të mos jetë e vërtetë, kur në hadith thuhet se nga xhehenemi do të dalë secili që në zemër ka pasur iman, qoftë edhe sa grimca!

Në hadith tjetër thuhet: “**...sa dinari**”³⁹, në vend të “**...sado pak**”. E, çfarë kuptimi kanë masat e ndryshme nëse nuk dallon ajo që është në zemër?!

³⁹ Hadith i besueshëm, nga Ebu Seid. Për këtë do të flasim në *Librin për vdekjen dhe çka vjen pas saj*.

ÇËSHTJE 3

Ti mund të pyesësh:

“Pse selefi-salihinët thonë: ‘unë jam mumin, inshallah?’, kur me ‘inshallah’ shprehet dyshimi, e imani me dyshim është kufr?”

Të gjithë ata hezitonin të japin përgjigje pozitive për imanin e vet. Sufjan Sevri r.a., ka thënë:

“Kush thotë: ‘unë jam mumin te Allahu’ është gënjeshtar, e kush thotë: ‘Unë jam mumin i vërtetë!’ - kjo veq është bidat.”

Si mund të jetë gënjeshtar, kur ai e di që në zemër është mumin, e kush është në zemër mumin, ai është mumin edhe te Allahu. Njëjtë është me atë që e konsideron veten të xhymertë, i tillë është xhymertë edhe te Allahu. Njëjtë është edhe me atë që është i lumtur, apo i pikëlluar, që sheh ose dëgjon. Nëse dikush do ta pyeste tjetrin: *“A je ti i gjallë?”*, nuk do të ishte mirë që ai të thotë: *“Gjallë jam, inshallah!”* Kur Sufjan Sefri tha ashtu, e pyetën:

- *E si të themi?, e ju tha:*

- *Thuani: besojmë në Allahun dhe në atë që na është shpallur!*

Ku është dallimi mes:

“besojmë në Allahun dhe në atë që na është shpallur”

dhe:

“unë jam mumin”!?

E pyetën Hasanin:

- *A je ti mumin;* e Hasani ju tha:

- *Po, jam, inshallah!* I thanë.

- *Pse thua 'inshallah', e flasim për iman?*

- *Frikësohem të them 'Po' e Allahu të më thotë 'Gënjen, o Hasan!' e që kundër meje të zbatohet dënimi.*

Hasani e kishte zakon gjithashtu të thoshte:

"Unë nuk mund të jem i sigurt se Allahu, që i di të gjitha, nuk kënaqet me një sjellje timen e të më thotë:

- ***Largohu, Nuk e pranoj veprën tënde!***
e që të gjitha veprat t'i kem të kota!"

Ibrahim b. Ed'hem ka thënë:

"Nëse të pyesin:

- *A je mumin?; ti thuaj*

- *La ilahe ilallah!;* e në një rast tjetër, tha:

- *Thuaj: unë nuk kam dyshim në imanin tim, e pyetja jote është bidat!*

E pyetën Alkamen⁴⁰:

- *A je ti mumin?;* e ai u përgjigj:

- *Shpresoj, inshallah!*

Sufjani Sevri ka thënë:

"Ne besojmë në Allahun, melekët e Tij, librat e Tij, peygamberët e Tij, por ne nuk e dimë çfarë jemi ne tek Allahu Teala!"

⁴⁰ Alkame bin Kajs është nga fakihët e Kufes.

Çfarë kuptimi kanë gjithë këto fjalë, të përcjellura me ‘*inshallah*’? Përgjigja ime do të ishte kjo:

Përdorimi i shprehjes *inshallah* është plotësisht i drejtë, dhe ka katër mënyra. Dy janë të bazuara në pasiguri, jo për imanin si të tillë, por se në frymën e fundit a do të shkojë me iman ose është me *iman kamil* (besim të përkryer) e dy të tjerat nuk janë të bazuara në pasiguri.

Mënyra e parë, e që nuk është në lidhje me pasigurinë, është hezitimi i pohimit kategorik për imanin e vet, e që bazohet në frikën nga vetëlavdërimi. Allahu Teala thotë:

“pra mos e lavdëroni veten.” 53-Nexhm: 32, dhe thotë:

“A nuk i ke parë ata, të cilët e konsiderojnë veten të pastër?” 4-Nisa: 49, e me një ajet tjetër:

“Shiko se si shpifin kundër Allahut!” 4-Nisa: 50

E pyetën një të urtë:

- *Çka është e vërteta e mospëlqyer?*, e ju tha:

- *Kjo është kur dikush e lavdëron veten!*

Imani është cilësia më e lavdëruar, prandaj pohimi kategorik se e posedon është vetëm lavdërim. Me fjalët ‘*inshallah*’, sikur gjendja tentohet të lëvizet nga lavdërimi në diçka më pozitive. Kjo është sikur të pyesin dikë:

- *A je ti mjek?*, ose fakih, ose mufessir, e ai të thotë:

- *Po, inshallah!*

Kjo nuk do të ishte përgjigje për pasiguri por largim i vetes nga lavdërimi.

Kjo është mënyrë për të zbutur pohimin, që të evitohet pasoja e pashmangshme, e që është vetëlavdërimi. Sikur dikush të pyetet për ndonjë cilësi negative, atëherë nuk do të ishte mirë të përgjigjet kështu - ta konfirmojë me *inshallah*.

Mënyra e dytë është përmendja e emrit të Allahut me edukatë, në secilën situatë, dhe dorëzim i të gjitha punëve vullnetit të Tij. Allahu Teala, duke e edukuar Resulallahun s.a.v.s., tha:

“Asnjëherë mos thuaj, për çfarëdo qoftë: ‘Me siguri nesër do ta bëj’, pa thënë (shtuar) ‘në dashtë Allahu! (Inshallah).’ 18-Kehf: 23, 24

Kjo nuk është vetëm për gjëra të pasigurta, por edhe për gjërat e sigurta:

“Me siguri, ju do të hyni në Mesxhidil-Haram, dashtë Allahu (Inshallah), të sigurt, kokë-rruar dhe flokë-shkurtuar, pa kurrfarë frike.” 48-Feth: 27

Allahu Teala gjithsesi se e ka ditur që ata do të hynë në Xhaminë e shejtë (Mesxhidil-Haram), dhe që Ai këtë e dëshiron, por me ‘*Inshallah*’ ka dashur ta mësojë Resulallahun e Tij, s.a.v.s., edebin e duhur për atë situatë. E Resulallahu s.a.v.s., edhe kishte aso edebi në të gjitha situatat, në ato që ishin të qarta, si edhe në ato që të tilla nuk ishin. Ai edhe para hyrjes në varreza thoshte:

“es-Selamu alejkum, shtëpi e muminëve, edhe ne, inshallah, shpejt do të ju bashkohemi.”⁴¹

⁴¹ Muslimi, nga Ebu Hurejre

Fakti se edhe ne do t'ju bashkohemi është plotësisht i qartë, megjithatë të folurit për këtë nënkupton respektim të rregullave të përmendjes së emrit të Allahut dhe ndërlidhjes së gjërave me Allahun. Këtë e arrinë fjalët si *inshallah*. Këto fjalë, përmes përdorimit, janë bërë mënyrë për të shprehur dëshirën.

Nëse dikush të thotë:

- *Filani do të vdesë së shpejti!*, e ti thua:

- *Inshallah!*, nga kjo do të kuptohet se ti vërtetë e dëshiron vdekjen e atij filanit, e jo që nuk je i sigurtë se a do të vdesë ai a jo.

E nëse dikush të thotë:

- *Filanit do t'i kalojë sëmundja, do të shërohet*; e ti thua:

- *inshallah!*, duke e dëshiruar këtë me të vërtetë, nga kjo shihet se nga funksioni i shprehjes së pasigurisë, fjala merr funksionin e shprehjes së dëshirës.

Njëjtë është edhe me funksionin e saj për shprehje të edebit në raport me përmendjen e Allahut Teala.

Mënyra e tretë bazohet në pasiguri me deklarin: *unë jam mumin i vërtetë, inshallah*.

Për një kategori të caktuar njerëzish, Allahu Teala thotë:

“Ata, janë besimtarë të vërtetë.” 8-Enfal: 4

Kjo ndahet në dy pjesë:

1. Hipokrizia (munafikllëku) pengon në përkryrjen e imanit, për shkak që është i fshehur edhe vështirë është të shpëtohet nga kjo; dhe

2. Imani përkryhet me ibadete por nuk dihet se a janë ibedetet si duhet.

Sa për veprat e dyshimta, Allahu Teala thotë:

“Besimtarë të vërtetë janë vetëm ata që besojnë Allahun dhe të Dërguarin e Tij dhe pastaj nuk dyshojnë, por luftojnë në rrugën e Allahut me pasurinë dhe jetën e tyre. Këta janë besimtarë të sinqertë.” 49-Huxhurat: 15

Ka paqartësi për sinqeritetin. Allahu Teala thotë:

“Por mirësia është (cilësi) e atij që beson Allahun, Ditën e Fundit, engjëjt, Librin dhe profetët.”

e pastaj ndershmerinë e kushtëzon me njëzet cilësi, mes të cilave janë: ta mbajë fjalën dhe durimi në vështirësi, e pastaj Allahu Teala thotë:

“...këta janë besimtarët e vërtetë.” 2-Bekare: 177

Allahu Teala thotë:

“Allahu i lartëson ata që besuan prej jush, i lartëson në shkallë të lartë ata të cilëve u është dhënë dituri.”

58-Muxhadele: 11,

“Nuk janë të barabartë prej jush ata që dhanë nga pasuria e tyre dhe luftuan para çlirimit, sepse të tillët kanë vlerë më të madhe nga ata që dhanë dhe luftuan pas.” 57-Hadid: 10,

dhe:

“Te Allahu ata kanë shkallë të ndryshme”

3-Ali Imran: 163

Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Imani është i zhveshur, veshja e tij është devotshmëria”⁴²,

dhe thotë:

“Imani ka shtatëdhjetë e kusur gradë, grada më e ulët është largimi nga rruga i ndonjë sendi, që i pengon kalimtarët.”

Krejt kjo tregon ndërlidhjen e imanit të përkryer me veprat. E për ndërlidhjen e imanit me shpëtimin nga dyfytërsia e fshehtë (*nifak*) dhe *kufri*, Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Kush i ka këto katër, ai është vërtetë hipokrit (munafik), edhe nëse agjëron, falë namaz dhe thotë që është mumin: kur flet - gënjen, kur premtion - nuk e përmbush premtimin, kur diçka i besohet - tradhëton e kur hasmohet - e kalon kufirin”;

e në disa *rivajete* gjendet edhe:

“...kur zotohet, e shkel zotimin (tradhëton).”⁴³

⁴² E kemi përmendur në *Librin për diturinë*.

Në një hadith nga Ebu Seid el-Hudri r.a., thuhet:

“Janë katër lloje zemrash: zemra shkëlqyese, e cila ndriçon; zemra e mbështjellur, zemra e përmbysur dhe zemra e prangosur. Zemra shkëlqyese është zemra e muminit, që zemrën e ka mbushur me nur. Zemra e mbështjellur është zemra e qafirit, zemra e përmbysur është zemra e munafikut të vërtetë i cili e ka pranuar të vërtetën, e më pas e ka mohuar, ndërsa zemra e prangosur është zemra ku gjenden edhe imani edhe nifaku; imani në të është si bimë e njomë që ushqehet me ujë të mirë, e nifaku në të është si një plagë e mbushur me qelb dhe gjak, cila nga to të ushqehet, ajo edhe e mbushë zemrën.”⁴⁴

dhe Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Shumca e munafikëve të këtij ummeti janë lexues (hafiz) të Kur’anit!”⁴⁵

Në një hadith thuhet:

“Shirku është më i fshehur se zvarritja e buburrecit në gur të zezë.”⁴⁶

⁴³ Hadith *muttefekun alejhi*, nga Abdullah b. Amir

⁴⁴ Ahmedî nga Ebu Seid.

⁴⁵ Ahmedî dhe Taberani, nga Ukbe b. Amir.

⁴⁶ Transmetojnë Ebu Ja’la, Ibn Adijj, Ibn Hibban në *ed-Duafa*, nga Ebu Bekr. Ahmedî dhe Taberani e shënojnë të ngjajshëm, ndërsa nga Ebu Musa do ta përmendim në *Librin për qortimin e dyfytësisë*.

Hufejze r.a., tregon:

“Në kohën e Resulallahut s.a.v.s., dikush do t’i thoshte disa fjalë të caktuara, dhe me kaq bëhej munafik deri në vdekje, e ato fjalë nga ju i dëgjoj deri dhjetë herë në ditë.”⁴⁷

Një dijetar ka thënë:

“Më së afërti nifakut është ai që mendon se është i pastër prej nifakut.”

Huzejfe r.a. ka thënë:

“Sot ka më shumë munafikë se në kohën e Resulallahut s.a.v.s., me atë që ata në atë kohë e fshehnin dyfytyrësinë, e këta sot e shfaqin haptas.”

Ky nifak e kundërshton sinqeritetin e imanit dhe tërësinë e tij. Është i fshehur. Më së largu nga ajo është personi që i frikësohet, e më së afërti ai që mendon se është i pastër nga ajo. I thanë Hasan Basrisë:

- *Po thonë që sot nuk ka munafik, e ai u përgjigj:*

- *O vëlla, po të vdisnin të gjithë munafikët, ju do të kalonit rrugës të vetmuar.*

Ai, ose dikush tjetër, ka thënë:

“Sikur t’ju dilnin bishtat munafikëve, nuk do të kishim vend në tokë për të lëshuar këmbën.”

⁴⁷ Hadithin e shënon Ahmedi, me sened ku gjendet një transmetues i panjohur. Ndërsa hadithin nga Huzejfe: **“Sot ka më shumë munafikë se në kohën e Resulallahut s.a.v.s.”** e transmeton Buhariu, me atë që në vend se ‘*më shumë*’ ai thotë ‘*më të këqij*’.

Abdullah Ibn Omeri r.a., e dëgjoi një person si flet kundër Haxhxhaxh-it, e i tha:

- *Çfarë mendon, sikur të ishte ai këtu e të dëgjonte, a do të flisje të njëjtën për të?*

- *Jo, tha personi, e Ibn Omeri i tha:*

- *Në kohë të Resulallahut s.a.v.s., kjo llogaritej si nifak!*

Resulallahu s.a.v.s, ka thënë:

“Kush t’i ketë dy gjuhë në dynja, (me njëri fol tjetër e me tjetrin tjetër), Allahu do t’ia bëjë dy gjuhë edhe në ahiret”, dhe thotë:

“Personi më i keq është ai me dy fytyra, që disa njerëzve ju paraqitet me një fytyrë, e tjerëve me tjetër.”

I thanë Hasanit:

- *Njerëzit po thonë se nuk e kanë frikë nifakun!*, e ai tha:

- *Vallahi, sikur të kuptoja se jam i pastër nga nifaku, kjo do të më ishte më e dashur se i gjithë dukati i dynjasë.*

Hasani gjithashtu thotë:

“Nifak llogaritet edhe kur nuk janë njësoj gjuha me zemrën, e fshehta dhe e hapura.”

Një person i tha Huzejfes r.a.:

- *Kam frikë se jam munafik!*, e ai iu përgjigj:

- *Po të ishe munafik, nuk do të kishe frikë nifakun. Sepse munafiku ndjehet i sigurt nga nifaku.*

Ibn Ebu Mulejke ka thënë:

“I kam takuar njëqind e tridhjetë (në një rivajet, njëqind e pesëdhjetë) as’habë të Resulallahut s.a.v.s., dhe të gjithë e kishin frikë nifakun.”

Tregohet se Resulallahu s.a.v.s., ishte me një grup të as’habëve të vet e ata përmendën një person dhe e lavdëronin shumë. Derisa po flisnin për të, personi u paraqit aty. Nga fytyra i pikonte uji i abdesit, i mbante nallanet në dorë e në mes të ballit e kishte shenjë nga sexhdeja. As’habët thanë:

- *O Resulallah, ky është ai që ta lavdëruam!,*
e Resulallahu s.a.v.s., tha:

- ***Unë në fytyrën e tij po e shoh njollën e shejtanit!***

Personi u afrua, dha selam dhe u ul me ta. Resulallahu s.a.v.s., tha:

- ***Pashë Allahun, kur iu afroje këtyre njerëzve, a i thoshe vetes si në mesin e tyre nuk ka më të mirë se ti?***

- *Vallahi, po!, u përgjigj ky.*⁴⁸

Resulallahu s.a.v.s., në duanë e tij, lutej:

- ***O Allah, unë të lutem të më falësh ato gabime që i di dhe atë që nuk i di.*** E pyetën:

- *O Resulallah, a edhe ti frikësohesh?,* e ai tha:

- ***E çka mund të më bëjë të sigurt, kur zemrat janë mes dy gishtave të Allahut, Ai i kthen kah të dojë.***⁴⁹

⁴⁸ Ahmedi, Bezzari dhe Darekutni, nga Enesi

⁴⁹ Muslimi, nga Ajshe r.anha, në formën:

‘nga e keqja e asaj që kam bërë dhe e keqja e asaj që nuk e kam bërë’. Ebu Bekr b. ed-Dahhak në *esh-Shemail* shënon:
‘e keqja e asaj që e di dhe e keqja e asaj që nuk e di.’

Allahu Teala thotë:

“Allahu do t’u tregojë atyre atë që nuk e kanë llogaritur.” (39-Zumer: 47), e në tefsirin e këtij ajeti thuhet se ata kanë bërë vepra të cilat i kanë llogaritur si të mira, e ato në fakt ju takojnë veprave të këqija.

Sirri es-Sekati ka thënë:

“Sikur një person të hyjë ne një bahçe plot me pemë nga më të ndryshmet, e në to lloj-lloj zogj, e secili zog t’i drejtohet me gjuhën e vet me:

*- Es-selamu alejk, o evlia i Allahut!,
dhe ky t’i besoj kësaj, do të bëhej zbavitje e atyre zogjëve.”*

Këto transmetime njoftojnë me rreziqet që gjenden në nifakun dhe shirkun e fshehtë, dhe që nga kjo nuk mund të jesh i sigurt. Bile edhe Omer b. el-Hattab r.a., e pyeste Huzejfin a ka shenja dyfytyrësie te ai.

Ebu Sulejman ed-Darani ka thënë:

“Dëgjova diçka nga një sundimtar, dhe desha që ta gjykoj këtë, por u frikësova se do të urdhërojë të më vrasin. Nuk kisha frikë nga vdekja, por u frikësova se në zemër më hyn dëshira që të lavdërohem nga njerëzit kur të më vrasin, prandaj u përmbajta.”

Edhe këto që i treguam janë nifak, që është në kundërshtim me imanin e vërtetë, me sinqeritetin e tij, me plotësimin e tij dhe me pastërtinë e tij. Nuk bëhet fjalë këtu për esencën e imanit.

Ka dy lloje të nifakut: njëri të largon nga feja, të bashkon me qafirët dhe të dërgon në grupin që do të qëndrojë përgjithmonë në xhehenem; e tjetri e dërgon poseduesin e vet në xhehenem për një kohë të caktuar, ose ia zvogëlon shkallën dhe largon nga mesi i *siddikëve*. Për shkak të pasigurisë, është konsideruar e pëlqyeshme të thuhet *inshallah*. Esenca e këtij nifaku është mospajtimi në mes të së fshehtës dhe të dukshmes, ndjenja se është i sigurtë nga dënimi i Allahut, mendjemadhësia dhe vetpëlqimi, dhe gjëra të ngjashme nga të cilat janë të pastër vetëm siddikët.

Mënyra e katërt gjithashtu ndërlidhet me pasigurinë. Kjo është frika nga përfundimi. Njeriu nuk mund të jetë i sigurtë se a do të vdes me iman apo pa të. Nëse përfundim e ka kufrin, i humbin të gjitha veprat e mëparshme, sepse të gjitha ato varen nga përfundimi. Nëse dikush e pyet agjëruesin se a e kishte agjërimin e drejtë në fillim të ditës, dhe ky i përgjigjet vendosmërisht që agjërimi i tij për atë ditë është i drejtë, e pastaj, gjatë ditës ai merr ushqim, në pah do të del gënjeshtër e tij, sepse korrektësia e agjëritimit të tij ka qenë e ndërlidhur me plotësim të agjëritimit, e kjo është deri sa të perëndojet dielli. Ashtu siç është dita kohë për plotësimin e agjëritimit, ashtu edhe jeta është koha për plotësimin e imanit. Nuk është e sigurt të përshkruhet ai si i drejtë para se jeta të përfundojë. Për këtë kanë qarë shumë njerëz, që i frikësoheshin fundit, sepse ai është fryt i paracaktimit dhe i dëshirës së përhershme, që nuk tregohet, përpos kur të vijë koha për këtë. Kjo nuk i është zbuluar askujt prej njerëzve. E kështu po del që frika nga fundi të jetë në fakt frikë nga ajo e paracaktuara.

Shpesh ndodhë që të shfaqet diçka, e që për qëllim ka pikërisht të kundërtën, prandaj kush mund ta dijë se pikërisht ai nuk bën pjesë te:

“Ata, të cilëve u kemi premtuar shpërblimin e bukur qysh më parë.” 21-Enbija: 101.

Thuhet se kuptimi i fjalëve të Allahut Teala:

“Agonia e vdekjes do të sjellë të vërtetën” Kaf: 19, është se e vërteta i është përcaktuar qysh më parë (ezel), e që lajmërohet tash. Dikush prej selefi-salihinëve ka thënë:

“Veprat do të maten sipas përfundimit të tyre.”

Ebu Derda r.a., duke u betuar, tha:

“Ai që nuk frikësohet se i merret imani, atij i merret imani.”

Thuhet se ka gjynahe të tilla që, për to dënimi është që shkon në ahiret pa iman, Allahu na ruajt nga kjo! Thuhet se ky është dënimi për pohim të rrejshëm se posedon *velajet* (evliallek) dhe *keramet*.

Njëri nga dijetarët ka thënë:

“Sikur të më ofrohej të vdes si shehid në portën e shtëpisë ose të vdes me iman te dera e dhomës, do ta preferoja të dytën, sepse nuk e di se si mund të ndërrojë gjendja e zemrës time deri sa të arrij te porta e shtëpisë.”

Dikush prej tyre ka thënë:

“Sikur ta njihja dikë si mysliman për pesëdhjetë vjet, e mes meje e tij të paraqitet një ndarje, e pas ndarjes ai vdes, unë më nuk do të isha i sigurt të them se a ka vdekur me iman.”

Në hadith thuhet:

“Kush thotë ‘Unë jam mumin’, ai është qafir, e kush thotë: ‘Unë jam alim’, ai është xhahil.”⁵⁰

Në lidhje me fjalët e Allahut:

“U plotësuan fjalët e Rabbit tënd, që janë kulmi i së vërtetës dhe i drejtësisë.” (6-Enamë: 115),

thuhet se pjesa **‘i së vërtetës’** (*sidk*) ka të bëjë me atë që vdes me iman, e **‘i drejtësisë’** (*adl*) me atë që vdes në kufër.

Allahu Teala thotë:

“Allahut i takon përfundimi i çështjeve.” 22-Haxh: 41

Sado e vogël të jetë pasiguria, është e domosdoshme të thuhet *inshallah*, sepse imani është emërtim për atë që të dërgon në xhenet, siç është agjërimi emërtim për atë që largon të mospëlqyerën. Nëse agjërimi priset para perëndimit të diellit, ai nuk i largon gjynahet dhe del jashtë kornizës së këtij emërtimi. Njëjtë është me imanin. Bile mund të pyesin për agjërimin e kaluar, i cili ka përfunduar dhe për të cilin më nuk ka pasiguri, e nëse të pyesin:

- *A ke agjëruar dje?*, thua:

- *Po, kam agjëruar, inshallah,*

sepse vetëm agjërimi i vërtetë pranohet, e ne nuk e dimë se çka na është pranuar. Këtë e di vetëm Allahu Teala.

⁵⁰ Taberani në **‘el-Evsad’**, me pjesën tjetër. Hadithi është nga ibn Omeri, e në sened e ka edhe Lejs b. Ebu Selim. Pjesa e parë transmetohet nga Jahja b. Ebu Kesir. Taberani e shënon edhe në **‘el-Asgar’** në verzionin: **“Kush thotë ‘do të shkoj në xhenet’, ai do të shkojë në xhehenem.”**

Nga kjo del se është mirë të thuhet *inshallah* për secilën vepër të bukur, për shkak të pasigurisë se a do të pranohet vepra, sepse është e mundur që, pas plotësimit të kushteve formale për praninë të ibadetit, të ekzistojë ndonjë arsye e fshehur që pamundëson praninë e atij ibadeti te Allahu Teala, e për këtë ka njohuri vetëm Ai. Dhe është mirë të mbahet kjo dozë e pasigurisë.

Këto janë mënyrat e arsyetimit të përdorimit të shprehjes *inshallah* kur të përgjigjemi në pyetje rreth imanit. Me këtë e përfundojmë *Librin mbi themelet e besimit*. E përfundojmë librin me falënderim Allahut Teala. Salavat i dërgojmë zotërisë sonë dhe zotërisë së të gjithë Pejgamberëve, sejjidit tonë, Muhammedit a.s., dhe secilit rob të zgjedhur.

